

## Přílohy

### Příloha 1



## Fakulta humanitních studií UK

katedra magisterského oboru

### Sociální a kulturní ekologie

U Kříže 8/661, 158 00 Praha 5-Jinonice

### Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

- Jméno studenta, tituly: Bc. Lenka Vocílková
- Osobní číslo (UČO): 16267415
- Rok imatrikulace na FHS UK (bak. studium, jinak mag. studium): 2011
- Datum zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK (alespoň měsíc, rok): září 2011
- Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny:

Nakladatelství Baobab – profil nakladatelství, jeho mediální obraz a postavení na českém knižním trhu, FSV UK, obor Žurnalistika, Praha 2011

- Předběžný název DP: Obraz českých ekofarem po roce 89. Motivace českých farmářů k nekonvenčnímu zemědělství.
- Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]):

Po roce 89 byla půda částečně navracena do rukou původních majitelů, právě z nich vzešla i část farmářů z odlišným přístupem k půdě. V té době nastala první vlna potřeby českých zemědělců vyhranit se proti konvenčnímu zemědělství, které určitým způsobem symbolizovalo komunistickou éru (nezdravé potraviny, družstva apod.) Příchod trendu „bio“ zvláště po roce 2000 lze považovat za další vlnu, stejně jako současný trend návratu k přirozenému jakožto zdravému, správnému, atd. Práce se proto bude zabývat „mapováním“ vzniku českých ekofarem, hledat faktory jejich vzniku a specifika českého ekofarmaření.

- Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]):

Diplomová práce bude mít charakter multipřípadové studie šesti záměrně vybraných českých ekofarmářů – případně farmářských rodin, které se rozhodly pro ekofarmaření v době po roce 1989 do nyní. Vzorek bude vybrán záměrně pro dosažení co největší diversity (restituent, dříve konvenční farmář či z farmářské rodiny, životní styl apod.).

Práce se bude ptát po motivacích těchto šesti ekofarmářů, ale zároveň chce baterií otázek dojít ke zjištění dalších aspektů ekologického farmaření, fungování šesti českých farem a jejich srovnání (míra šetrnosti, pocit uspokojení, reflexe zvenčí, vystřízlivění, vzdělání farmářů, pokus-omyl, inspirace historickou zkušeností, spojení ekofarmaření s komunitními či kulturními akcemi apod.)

Získáme tak informativní obraz polistopadového přístupu k nekonvenčnímu hospodaření.

- Hlavní vstupní hypotéza nebo hypotézy (2-4 na výběr); pro práci 1–2, možno však formulovat výzkumné otázky, event. jen výzkumný problém:

Zjistit motivace českých farmářů pro ekologický způsob farmaření.

Předpoklad je, že je jednodušší věnovat se konvenčnímu zemědělství, které někdy bývá zděděné (jako

stav hospodářství i jako návyk). Naopak právě ekofarmáři často nebývají ze zemědělských rodin, dokonce ani nemají zemědělské vzdělání. Mají k této činnosti odlišné motivy, které nejsou dané jen potřebou uživit se, pracovat, ale hraje zde větší roli motiv seberealizace, naplnění zvoleného životního stylu apod.

Roli v tomto může hrát i dějinný vývoj v naší zemi (před listopadem 89 vs. po něm).

Ekofarmaření bývá často doplněno o další činnosti – komunitní, kulturní, vzdělávací.

Jaký vliv na motivace farmářů mají grantové programy? („Chtěl jsem a proto to dělám.“ vs. „Byla příležitost a proto jsem se rozhodl chtít.“)

- Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity:
  - kvalitativní otevřený výzkum; systematická komparace; multipřípadová studie
  - výběr zkoumaného vzorku šesti ekofarmářů kombinací metody snowball a řízené metody na základě vstupních předpokladů co největší diversity, za účelem získání co nejrůznorodějších přístupů k ekofarmaření
  - (z farmářské rodiny, z města, restituent, odborné vzdělání, neoborník, komunitní prvek apod.)
- Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. *praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi* atd.):

Cílem práce je vyhledat a shrnout data a vytvořit komplexní obraz o českém ekologickém farmaření. Práce prozkoumá motivace, které vedou v českém kontextu k rozhodnutí hospodařit ekologicky. Nakolik zde hraje roli vliv zkušenosti s hospodařením, ideovým zaměřením zakladatelů farmy, před- a polistopadový vývoj a přístup k zemědělství, vztah k půdě, ...

- Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (vědecká „přidaná hodnota DP“):

Práce bude komplexním postihnutím ekologického farmaření na našem území. Zatím se mi nepodařilo nalézt práci věnovanou tématu ekologického zemědělství v České republice, jež by se pomocí kvalitativních metod zabývala přímo konkrétními ekofarmáři ze zaměřením na jejich motivace. Práce tak přinese pohled do zákulisí českých ekofarem, pomůže nahlédnout okolnosti jejich vzniku tohoto současného fenoménu a jeho fungování v českých podmínkách, odlišných od zemí, kde má ekologické farmaření hlubší kořeny, neovlivněné řízeným komunistickým hospodářstvím.
- Jaké bude (bude-li) jejich *teoretické* zobecnění a přínos:

Práce odhalí důvody vzniku českých ekofarem, motivace českých ekofarmářů (výdělek vs. životní filosofie). Práce tak může být odrazovým můstkem pro širší kvantitativní výzkum.
- Struktura DP (*předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol*):

#### Úvod

#### Obsah

#### Teoretická část

- definice pojmů (ekologické zemědělství, ekofarmář, motivace, faktory, ...)
- ekologické zemědělství
- ekologické zemědělství v českých podmínkách

#### Praktická část

Vyhodnocení multipřípadové studie v následujících kapitolách, interpretace rozhovorů

Standardizované kapitoly řazené dle jednotlivých ekofarem – příběh farmy, diskuse, závěr

#### Závěr

- Předběžná bibliografie k tématu:

DEMO M. a kol.: Projektovanie trvalo udržateľných poľnohospodárskych systémov v krajine. Vysokoškolská učebnice SPU Nitra, SPU Nitra, 723s.

DLOUHÝ, J., PETR, J.: Ekologické zemědělství. Vydalo zemědělské nakladatelství Brázda 1992, 290 stran.

HRADIL, R. a kol.: Česká biozahrada – Hradil, R. a kol., vydavatel Fontána ve spolupráci s PRO-BIO Svazem

ekologických zemědělců 2000, 184 stran.  
 GOLDBERG, B.: The Hypocrisy of Organic Farmers. AgBioWorld. Retrieved 2007-10-10.  
 KOLEKTIV: Křížem krážem českým Bio světem – vydalo MZe ČR ve spolupráci se Svazem PRO-BIO 2003, 15 stran.  
 KOLEKTIV: Ročenka organického zemědělství – vydala Nadace pro organické zemědělství FOA 1993, 150 stran.  
 KOLEKTIV: Decennium aneb 10 let svazu PRO-BIO a ekologického zemědělství v ČR. Vydal PRO-BIO Svaz ekologických zemědělců 2000, 150 stran.  
 KOLEKTIV: Bulletin ekologického zemědělství. Vydává PRO-BIO Svaz ekologických zemědělců.  
 KOLEKTIV: Sedmá generace. Vydává Hnutí DUHA.  
 LACKO/BARTOŠOVÁ, M. a kol. (2005): Udržitelné a ekologické polnohospodářství, SPU Nitra.  
 LIBROVÁ, H.: Pestíř a zelení. Kapitoly o dobrovolné skromnosti, Brno: Hnutí Duha a Veronica, 1994, 218 s.  
 LIBROVÁ, H.: Sociální potřeba a hodnota krajiny. Brno: Spisy FF UJEP, 1987, 135 s.  
 LIBROVÁ, H.: Vlažní a váhaví: Kapitoly o ekologickém luxusu. Brno: Doplněk, 2003, 320 s.  
 LOMBORG B. (2005): Skeptický ekolog. Praha, 588s.  
 MICHALOVÁ, A. a kol.: Česká biokuchařka. Vydavatel Fontána ve spolupráci s PRO-BIO Svazem ekologických zemědělců 2001, 176 stran.  
 MOUDRÝ, J. a kol.: České biopotraviny. vydala nadace FOA a Ministerstvo zemědělství ČR 1994, 96 stran.  
 NEUERBURG, W., PADEL, S. a kol. českých autorů: Ekologické zemědělství v praxi. Vydala Nadace pro organické zemědělství FOA a MZe ČR 1994, 470 stran.  
 PAULL, J.: From France to the World: The International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM). Journal of Social Research & Policy, 2010, 1(2):93-102.  
 SAMSONOVÁ, P., ŠARAPATKA, B., URBAN, J. (2005): Přínos ekologického zemědělství pro kvalitu podzemních a povrchových vod. PRO-BIO Šumperk, 45s.  
 Zákon č.242/2000 Sb. o ekologickém zemědělství s prováděcími vyhláškami a s komentářem – vydalo MZe ČR 2001, 78 stran.

#### **Diplomové práce:**

KOUTNÁ, P.: Ekologické zemědělství. MUNI, Brno 2006.  
 KLAPILOVÁ, L.: Dopady evropeizace na ekologické zemědělství v České republice. MUNI, Brno 2011.  
 MARVANOVÁ, E.: Role žen v ekologickém zemědělství. MUNI, Brno 2011.

#### **Webové zdroje:**

[www.pro-bio.cz](http://www.pro-bio.cz) – Svaz ekologických zemědělců PRO-BIO – informace z oblasti ekologického zemědělství a biopotravin, adresář ekozemědělců, kalendář akcí, inzerce, nabídka literatury, knihovna on-line, tiskové zprávy a další.  
[www.kez.cz](http://www.kez.cz) – KEZ o.p.s., Kontrola ekologického zemědělství – organizace, která zajišťuje odbornou nezávislou kontrolu a certifikaci v systému ekologického zemědělství. Přehledy, statistiky, pseudobiopotraviny a další.  
[www.env.cz](http://www.env.cz) – Ministerstvo životního prostředí ČR  
[www.mze.cz](http://www.mze.cz) – Ministerstvo zemědělství ČR [www.uzpi.cz](http://www.uzpi.cz) – Ústav zemědělských a potravinářských informací  
[www.eecat.cz](http://www.eecat.cz) – Evropské centrum pro ekoagroturistiku  
[www.biopotraviny.cz](http://www.biopotraviny.cz) – Klub přátel biofarem  
<http://lea.ecn.cz/> – Liga ekologických alternativ  
[www.pro-bio.cz/bioliga](http://www.pro-bio.cz/bioliga) – Informační centrum PRO-BIO Ligy na ochranu spotřebitelů potravin a přátel ekologického zemědělství

- Předpokládaný vedoucí DP: PhDr. Ivan Rynda
- Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zájem, praxe a zájem studenta):<sup>1</sup>

Osobní zájem o téma, vzhled do tématu a znalost tématu.

Jinonice 30. dubna 2013

diplomant

vedoucí DP

vedoucí katedry SKE

---

<sup>1</sup>nepovinné

## Příloha 2

### **Polostrukturovaný rozhovor k diplomové práci**

#### **Obraz českých ekofarek po roce 89. Motivace českých farmářů k nekonvenčnímu zemědělství.**

#### **Popište mi, prosím, příběh Vaší farmy, Vašeho podnikání od počátku do přítomnosti.**

(po startovní otázce následují doplňující a upřesňující otázky, pokud již na ně nebude zodpovězeno ve vlastním příběhu farmáře)

- Věnoval se někdo z Vaší rodiny – předků zemědělství? V jaké formě? (vztah k půdě)
- Máte nějaké vzdělání v oboru? Pokud ano, cítíte je jako významnou výhodu, pokud je nemáte, pak jako nevýhodu? Proč? V jakém smyslu?
- Pokud ano, ovlivnil Vás tento fakt při rozhodnutí věnovat se zemědělství? Hrála ve vašich začátcích nějakou roli změna politické situace, převrat v roce 1989, popřípadě následné restituce půdy apod.?
- Proč jste si zvolil právě formu ekologického zemědělství? Jaké byly vaše motivace? Hrály v tomto směru nějakou roli i grantové pobídky, volba životního stylu apod.? (aneb „Chtěl jsem a proto to dělám” vs. „Byla příležitost a proto jsem se rozhodl chtít“)
- Uživí farma Vás a Vaši rodinu? Jde o jediný příjem Vaší rodiny? Polepšili / pohoršili jste si ve srovnání s předchozím způsobem obživy? Rozved'te odpověď, prosím.
- Šlo o vyhranění se vůči konvenčnímu zemědělství? Pokud ano, proč?
- Šlo o způsob seberealizace, naplnění určitého životního stylu, o kterém jste přesvědčen?
- Co pro vás tehdy znamenal pojem ekologické zemědělství? Jaké jste vnímal kroky vedoucí k jeho naplnění?
- Jaké byly první kroky v zakládání vaší farmy? Z jakých informací, zkušeností jste vycházel? Kdo byl rádcem? Inspirovala vás historická zkušenost? Či pokroky přicházely formou pokus – omyl?
- Jaké byly největší komplikace?
- Jak probíhal proces získávání značky ekologického zemědělství?
- Jaká pravidla ekologického zemědělství dodržujete? Jsou mezi nimi některá, která vám připadají zbytečná? Přesto je dodržujete? Proč ano, proč ne? Jaká je míra šetrnosti vašeho podnikání?
- Jakým způsobem jste dostávali vaše zboží na trh? Jak dlouho trvalo prosadit se?
- Jakou jste zvolili formu propagace vašich výrobků, produktů?
- Jak na Vaše podnikání reagovala rodina, přátelé? Šlo o velké překvapení, velkou změnu? Proč?
- Jak vaše podnikání ovlivňuje grantový systém podpory zemědělců? Můžete popsat jeho výhody / nevýhody? Rozdíl státní versus evropské kultury, popřípadě jiné?
- Co ve Vašem podnikání znamenal příchod trendu bio?
- Je pro Vás důležitý styk s koncovými zákazníky? Proč? Proč ne? Jak jej udržujete?
- Co pro Vás ekologické farmaření znamená nyní po letech? Změnily se Vaše motivace

v pokračování v tomto směru?

- Je ekologické zemědělství zkrátka způsob obživy, či životní styl, či něco jiného?
- Co pro Vás ve Vašem podnikání přináší pocit uspokojení, smysl Vaší práce?
- Je pro Vás důležitý přesah ekofarmy například do vzdělávací, komunitní či kulturní roviny? Pořádáte či plánujete pořádat doplňující akce k vašemu podnikání? Například vzdělávací program pro školy, kulturní festivaly apod.?
- Prošel jste obdobím určitého vystřízlivění? Pochyb, zda pokračovat? Můžete toto období popsat?
- Dokázal byste srovnat způsob vašeho způsobu ekologického zemědělství s trendy ve světě, případně i s jinými českými zemědělci? Vidíte rozdíly? Vnímáte nějaká specifika českého ekofarmaření?
- Jak se díváte na předlistopadové zemědělství? Cítíte nadále jeho odkazy v současném stavu hospodaření? Například ve srovnání se zeměmi neovlivněnými řízeným komunistickým hospodářstvím?
- Vidíte nějaké mezery, na kterých chcete ve vašem podnikání zapracovat? Jaké? Proč? Jaké jsou vaše plány do budoucna?
- Na co jste naopak hrdý? Jak byste reflektoval vaše úspěchy?
- Zůstanete u tohoto způsobu obživy, budete se snažit jej předat potomkům? Proč? Proč ne?
- Co pro vás nyní znamená ekologické zemědělství?
- Doplňte, prosím, cokoli, co si myslíte, že v rozhovoru nezaznělo a mělo by.

Po tomto osobním rozhovoru a jeho zpracování může dojít v případě potřeby k emailovému či telefonickému doplnění.

## Příloha 3

### Rozhovory

#### Rozhovor 1

Farma Mlýnec

Jindřiška Kopková

Jak bys tuto oblast specifikovala?

Všechno je tu náročnější, všechno tu pomaleji roste, ale na druhou stranu, když tu něco vyroste, tak to má intenzivnější chuť? Tady moc kvalitní půda není, ale pro ty plodiny, co tu jsou, musí vynaložit víc úsilí, aby vyrostly, musí si vzít víc živin z té půdy. Když porovnáme zeleninu z nížiny s tou naší, přijde mi naše kvalitnější, hutnější, tam to rychle naroste. Když to porovnáme na mrkvi, tady musí dlouho růst a má jinou chuť než ta z Polabí.

Jaké je tu klima?

Je tu rozmanitější. Když je tady zima, tak je tu fakt zima. A když je tu teplo, tak je tu teplo, na svazích, co jsou na jih, je fakt vedro. Ale přijde mi to tu klimaticky přijatelnější než třeba v nížině. Lépe se tu člověku dýchá, jak jsme výš, tak tu i víc foukne.

Myslíš to teď pro kvalitu tvého života nebo pro ty plodiny?

Když něco chceme pěstovat, tak se musí hodně přemýšlet, co budeme pěstovat, musíme přemýšlet, jaká odrůda tady vydrží. Takže od doby, co jsme začali v 99, tak se našla mrkev, řepa, která zvládne ty klimatické podmínky, který tu jsou.

Jak bys popsala základní zaměření farmy?

Je to tak půl na půl. Zahradnictví a chov skotu.

To ale není od začátku?

Byl od začátku. Začínalo se s tím, že tu budou krávy, jenom krávy. Jenže jak se zjišťovalo, že to bez vedlejší výroby nepůjde, tak se využilo, že máma je zahradnice, tak začala sázet kytky, prodávat, postupně začala zelenina.

Rok začátku podnikání?

1999

Základní otázka: Popiš mi, prosím, příběh farmy od začátku: Jak to vznikalo, jak se měnil poměr zahradnictví versus chov atd.

Začalo to, když mamka přišla, že bude pro ni lepší soukromě podnikat. Sice se nás zeptala, ale stejně by se rozhodla, že bude mít farmu. Nakoupila pár krav a začala tady podnikat.

Proč?

Protože mamka dělala původně v družstvu, kde pěstovali jahody, zeleninu. Ale v době, kdy se sem začínaly dostávat plodiny z ciziny, tak to bylo tady neschopný konkurence. Navíc, jak to bylo družstvo, nemohla do toho nijak moc zasáhnout, tak se rozhodla podnikat na vlastní triko.

A proč zrovna tady?

Protože tady bydlela babička, odsud pocházela, tady vyrostla, pár pozemků tu máme svých.

Takže se vrátila domů.

To byl rok 99?  
98, 99.

Takže nakoupila pár krav...

Já si to moc nepamatuji. Já jsem ve té době akorát nastoupila na vejšku, takže jsem v té době měla úplně jiné starosti.

Tak tohle období můžu pak doplnit s mámou, ale od jakého období jsi tady, od kdy se k tomu můžeš vyjadřovat?

Kdy si o tom můžu rozhodovat je od letošního roku. (smích)

Dobře. Ale kdy jsi tady přítomná a kdy už můžeš odpovídat na tyhle otázky?

Já jsem v roce 2003, 2004 začala dělat ty základní evidence, který začaly být povinný a všichni je museli začít vést. A tím že toho bylo hodně, tak si mamka našla i účetní, takže připravit účetní doklady a evidence.

A od toho roku 1998 jsi tady i žila?

Nene. My jsme bydleli jinde, pak jsem byla od roku 97 v Budějicích.

A v roce 2003 ses sem přestěhovala? Jak si začala vést...

Já jsem to nevedla. Já jsem řešila z Budějovic některé ty technický záležitosti kolem počítače. My jsme se sem přestěhovali v roce 2009. S manželem a s malou.

Tak jestli ti to přijde lepší, můžu s tebou probrat od toho roku 2009 až? A s mámou to mezi tím. Nebo už od roku 2004?

To spíš s mamkou, já jsem ji fakt dělala jenom ty papíry.

Takže to plný, kdy do toho víc zasahuješ, to je fakt ten rok 2009.

To jsme tady začali bejt a já jsem od toho 2010 začala vlastně podnikat kvůli dotaci pro mladý. Ale furt si mamka rozhodovala o své firmě sama. Ještě loni, i když už to bylo, když už jsem to přebrala.

A jak vnímáš tedy příběh té farmy od toho roku 2010, kdy už se to týká přímo tebe? Jaký nastaly změny, jak to postupovalo.

To bylo v době, kdy já jsem měla ještě jiný starosti, tak mi to přišlo docela chaotický, ale jako ty čtyři roky byly strašně náročný a furt je to náročný. Furt se tady bojuje o to, jak by to mělo fungovat, jak by mělo být zaměstnanecké obsazení a tak. Taky jde o postavení manžela, protože to je prostě chlap, kterej byl zvyklej vždycky někomu velet a vždycky to šlo a teď se prostě ta situace změnila, kdy by on měl poslouchat ty ostatní, ale teď už se to taky změnilo. Od té doby, co jsme víceméně... Od toho roku 2012 se to změnilo, kdy se Milan začal starat o dobytek sám a sám si to začal řídit, tak se to změnilo. Do 2010, 11 to bylo takový chaotický, že dělá tohle, támhleto a já jsem byla fakt jenom doma, měla jsem doma malou, dělala jsem papíry. A potom každým rokem se ty činnosti a ta práce se nabírá furt dál, takže teď v tomhle roce, že už si to můžu řídit sama.

A co se změnilo, že teď už si to řídíš sama?

No. Kdyby to šlo mimo záznam, bylo by to lepší. Ne. Mamka si furt myslela, že bude mít svoje zahradnictví, ona si všechno ufinancuje, ale jí nedošlo, že vždycky peníze, který

scházely, vzala z těch, který vydělaly krávy a tím to zaplácla. A po loňský zkušenosti, kdy nás vzala voda, chybí nám... No voda vzala téměř čtvrt milionu. Tak zjistila, že by zbankrotovala, kdyby měla jenom sama zahradnictví. Takže prostě asi už kvůli tomu rozhodla, že o tom rozhodovat nebude.

Takže je to o předání těch rozhodovacích práv tobě?

Ona pochopila, že by zahradnictví neufinancovala s těma nákladama, který tam jsou. Že jedno bez druhýho nejde. Navíc tím, že jsme sem přišli, se náklady celýho toho zvýšily o nás. Takže když mi skončila mateřská, tak se to ještě zvýšilo. A teď, když zemřela babi v lednu, tak se to ještě zvýšilo, protože babička měla důchod, měla ošetřovák. A už je to znát, že ty peníze chybí. Pořád si to nechce připustit, že se finančně zahradnictví jakoby nevyplácí, že se to furt dotuje těma krávama.

A přesto vám stojí za to to držet?

Jo. Čistě z praktických důvodů, protože nikdo neví, jak situace dál bude pokračovat. A vzhledem k možnostem, který teď jsou, a pokud se mi to podaří dostat do stavu, kdy to zahradnictví bude nula od nuly, tak furt je dobrý ho držet, protože nikdo neví, co bude. Takže mít tady na farmě mrkev, brambory, je to dobrý.

A teď myslíš co by se mohlo stát?

Tak vzhledem k celosvětové politické situaci je to prostě jasný. Zbavovat se zahradnictví v týhle době...

Myslíš jako válka..

Jo. Jo. Já jsem to nevnímala do chvíle, kdy jsem potkala kamarádku v Praze a ona na mě vychrlila, že si chce pořídit krávu, že chce mít svoje mlíko, že oni jsou v Praze, nemají svůj byt, jsou závislí na tom, jestli budou mít vodu, jestli si budou moct koupit chleba, já jsem to do té chvíle nevnímala. Mně to přišlo naprosto přirozený, když potřebuju něco, sejdu do sklepa. A to je i s tou krávou v chlívě, s mastňákama na pastvě.

Kdy tobě skončila mateřská?

Malá je 2008, takže v 2011.

Někdo z vaší rodiny, předků se věnoval zemědělství? V jaké formě?

Tady se vždycky hospodařilo. Na našich pozemcích. Byla tady kráva, měli jsme ornou půdu, dělaly se brambory, krávy i bejci byli tady ve chlívě. Ale je fakt, že my jsme tady asi 80 let. Tady, co se sem přišlo, vždycky nějaká kráva byla.

A nikdy to nebylo přerušeno? Ani tou dobou komunismu?

Tak napůl. Babička, když zemřel děda v roce 77, tak dávala pozemky družstvu, ale vždycky jsme doma měli ovce, kozu, králíky, slepice.

Babička to dala družstvu proč?

Protože byla sama.

A jinak děda se zapojoval do hospodaření?

Téměř vůbec.

A kdo tady s tím začal?

Babička mojí babičky. Nebo máma? Babička je ročník 37.



A jak se sem dostala?

Oni to koupili. Já tu historii moc nevím, protože nikdo se o tom nechtěl moc bavit, bylo to docela ožehavý téma, já nevím.

A rodina pochází odsud z okolí nebo právě ne?

Já vlastně nevím. Přiznám se, že nevím. Já jsem to moc nezkoumala, proto mě to nějak.. Nikdo mi nechtěl odpovědět. Prostě jsme odsud. Tečka.

Ale je to 80 let a ten vztah je k tomu už třeba pár generacema...

Hm.

A ty teda sem přišli a začali tady hospodařit?

Tady byl mlejn, tady co teď sedíme, byl mlejn. Tady se mlelo.

A mlela ještě tvoje rodina?

Zavřeli to v 42, takže babička si to ještě pamatuje. Nějaký obilí jsme dělali, protože babička vzpomíná, jak dělali snopy...

A ta forma toho zemědělství, jak bys to nazvala, ono je to trošku divný nazvat to eko nebo konvenční, žádný hnojiva nebyly...

Tehdy se hnojilo hnojem, proto doma byly krávy, aby hnůj byl. Tehdy to bylo to, o co se všichni ekologové snažej, tehdy to bylo naprosto normální. A nikdo to nijak nepojmenoval. Prostě to byli rolníci a je to.

Někdo z vašich předků má zemědělské vzdělání?

Máma má zahradnickou, babička chtěla jít na zemědělku, ale protože ji onemocněla máma, tak nikam nešla. Má jenom základku. Táta má zahradnickou. Ale tehdy se na to nehrálo. Tehdy to každý uměl z domova.

Ty jsi o tom nepřemýšlela?

Já jsem na zemědělku nechtěla. Proč bych na ni chodila, když jsme to měli doma.

A ty si tady nechtěla být?

Mě to tehdy nenapadlo, když jsem přemýšlela, co bych chtěla dělat. Táta mi dal zákaz, abych šla na zahradničinu. Takže mě zemědělství ani nenapadlo.

A zákaz ti dal proč?

Protože je to raubírna. Prostě je to náročný se vším všudy. No takže buď strojírna nebo tehdy byla moderní rodinka. Takže já jsem dala pak přednost strojárně, což se mi docela vyplatilo. Jednak jsem měla maturitu a byl to ekonomickéj obor, takže já jsem tak nějak věděla, jak se přibližně vedou papíry a co by tak jako měly obsahovat.

Jak to vnímáš teď? To vzdělání v oboru přímo nemáš, ale cítila bys to jako významnou výhodu, když bys ho měla?

Je to docela nevýhoda. Já mám akorát kurz, co byl povinný k dotaci pro mladé zemědělce. To byl kurz zemědělských dovedností. Dojížděla jsem na zemědělku každý týden asi 4 měsíce. Docela teď třetí rok přemýšlím, že si udělám minimálně bakaláře nějakýho agropodnikání. Ať je to na vejšce nebo na nějaký vošce. Bylo by to vhodný, občas se ztrácím mezi těma, kteří mají zemědělku a občas nevím, o čem mluvěj.

Dřív si to nevnímala jako problém?

To jsem v tom nebyla úplně. Já jsem si jako naivka myslela, že mi ten kurz bude stačit. Ale bohužel, nestačí to. Tápu ve spoustě věcí.

A co to je za věci?

Co se týče byrokracie, jak se starat správně o krávy, jak to má být správně, protože na to ti žádný semenář nestačí, na to musíš mít systematicky nějaký vzdělání. Abych si uvědomila, jestli to, co tady provádím je to, jak to má bejt. Ale na to teď nemám čas.

Ale výhledově by to bylo dobrý?

Jo.

Ale máma se pustila do chovu taky bez vdělání?

Máma měla babičku. Ta chovala krávy od narození, pracovala v teletníku, takže jí zkušenosti předala. Milan se naučil spoustu věcí od babičky, že se ptal. No a pak hodně intuicí. Máme děti, tak je to trochu podobný.

Ale cítíte nevýhodu oproti těm, kteří si to vystudovali?

Určitej hendikep tam je.

Ty to tak taky vnímáš, Martine, jako hendikep?

Ne.

Proč?

Nevím. No protože já jsem byl takhle vychovávanej už. My jsme farmu neměli, ale jako já pocházím ze zemědělskýho rodu, mí všichni předci byli zemědělci, akorát táta nebyl, protože už jim to jako sebrali.

To vzdělání tedy nebylo rozhodující v tom, že se rozhodla jít sem na farmu?

No u mě to taky záleželo na tom, jakýho chlapa potkám. Potkala jsem Martina, tak to dopadlo takhle. Kdybych potkala někoho, kdo k tomu není, tak bych zůstala v Budějicích a učila bych dál. To fakt záleželo na tom, jakýho chlapa potkám. Ne že bych se já rozhodla, že tady budu a cíleně si našla nějakýho chlapa.

Takže ty si neměla žádnou představu, že tady budeš jednou žít?

Jako chtěla jsem se sem jednou vrátit, ale že budu hospodařit, to jsem v představách vůbec neměla. Spíš že tu budu bydlet a jezdit za prací někam jinam.

Máma tu tedy začínala v 96?

99 začala podnikat, ale dlouhodobě marodila, takže tu byla už v 98.

Ale ty jsi říkala, že babička tu nikdy nepřestala hospodařit? I když už od toho 77 mělo některé pozemky družstvo. Stala se tedy nějaká změna od toho převratu v tom 89?

Nestalo se nic. Tedy vrátili nám to, co se do toho družstva dalo. Takže dvě březí krávy. Ale protože krávy zranily babičku, takže šly z domu. Od té doby nic. Až pak v tom 99 nebo 98, když mamka koupila nějaký ty krávy.

Takže vlastně žádný restituce se vás netýkaly?

My jsme dostali zpátky tu půdu, protože jsme ji chtěli zpátky. A družstvo se jí rádo zbavilo,

protože to bylo v místě, kam oni neradi jezdili. A ty pozemky většinou zůstaly ladem, že se o ně nikdo nestaral, jednou za rok to posekali, tím to pro ně skončilo.

Od toho vrácení do toho 99 se na nich nic nedělo?

No mělo je družstvo, to byly louky.

Družstvo si je tedy pak ještě pronajímalo? A pak v 99 si je máme stáhla?

Hm. Jo. Nějak tak to bylo.

Takže to vrácení půdy nezpůsobilo, že byste si řekli, že když to vrátili, tak na tom začnete hospodařit?

My jsme toho neměli moc. Tady u baráku i s lesem nějakých 7 hektarů. A v družstvu asi 3 hektary.

Jak došlo k tomu, že jste si zvolili ekologickou formu zemědělství?

Tak ono to ze začátku bylo z toho, že jsme neměli žádné pole na obilí, měli jsme pronajatý kousek pole. A mamka chtěla zkusit něco jinýho, bylo to tady nový. A proč nezačít podnikat v ekologii, když je jen dobytek. Mamka byla certifikovaná v roce 2000.

A už hned byly dotace?

My jsme tehdy dotace měli. Už se začalo jednat, že bychom měli být v Evropské unii, začali se tím pádem narovnávat vztahy k zemědělcům, začali dotovat. A možná to byl jeden z důvodů, proč mamka začala podnikat a ještě navíc v ekologii. Že to rozhodlo, že začal být stejnej systém jako na západ od nás.

Takže to nebyly úplně nějaké vnitřní motivace, že chci jednat ekologicky?

To se spíš zeptat mamky, ale já když se na to zpětně podívám, mně to přišlo naprosto přirozený. Jednak to prostředí... Jednak jsme hodně vysoko, takže od nás v podstatě všechna voda teče dolů, takže proč posílat do údolí chemikálie. Mně to přijde přirozený nic nikam nelejt. Navíc, když jse čím dál větší nabídka ekologické ochrany.

Ale tak je to méně snadné?

No brambory, když se nasází, tak se tam naleje prostředek, který to dva měsíce udrží bez plevelu a nemusí se tam vůbec jet, ale... asi jo. Vnitřní motivace tam asi byly. Tím že mamka dělala v jahodárně, dělali tam i angrešty, zeleninu, tý chemie se tam asi nalilo strašná spousta, co si pamatuju, co čtrnáct dní se tam něco nalilo.

Takže z toho taky byla otrávená.

To byl asi další důvod, proč zkusit něco jiného a zkusit to jinak.

A přímo pro tebe osobně, ty jsi byla v Budějovicích, studovala si vysokou školu, měla jsi v plánu učit, ale zároveň si říkala, že ses sem chtěla jednou vrátit. Z jakého důvodu?

Mně se tady strašně líbilo. Strávili jsme tu s bráchou všechny prázdniny, kromě těch pár dní, co jsme jeli na nějaký tábor.

Ale ty jsi tu nikdy do té doby nežila trvale?

To ne. Ale dva měsíce, to bylo jak kdybychom tu žili. A chtěli jsme se sem vrátit. A tady by nebyl problém najít práci v podobném oboru, co jsem měla v Budějovicích. A protože jsem si vzala chlapa, jakýho mám, tak o týhle oblasti ani nepřemýšlím, protože pár lidí nechtělo, abych to dělala. Takže jsem zůstala už u zemědělství. Zaměřila jsem se jinačím směrem.

Jak ti vyhovuje tedy tady ten životní styl, který je zcela jiný, než když bys byla v Budějovicích, paní učitelka, pohodlí nějakého bytu?

Ono to není zas tak jiný. Tím, že máme elektriku, máme vodu, je fakt, že si musím zatopit, ale jinak je to v podstatě stejný. Máme ledničku, pračku, ...

Ale co společensky? Jste tady na samotě...

No jsme. Je fakt, že všichni kamarádi jsme se rozprskli po celý republice, když bysme se chtěli sejít, tak to musíme půl roku plánovat. Ale ke známým zase není tak daleko. No v podstatě v současné době už ta vesnice není to, co bylo předtím. Ani ta samota. Díky internetu, mobilním telefonům, televizi. V podstatě jak kdybychom furt žili ve městě. Akorát nám tu nikdo nejezdí pod okna, je tu klid. Odřízlí od světa ale nejsme.

Takže ti nechybí město?

Já už si nedokážu představit, že bych žila ve městě. Ono díky moderním vymoženostem je už v podstatě jedno, kde člověk žije. Pokud tam má dovedenou elektriku a má přístupovou cestu.

Uživí farma vás a vaši rodinu? Jde o jediný příjem rodiny?

Uživí. S odřenýma ušima, ale uživí. Je to jediný příjem.

Tedy uživí tebe, mámu, manžela, malou, jednoho zaměstnance celoročně a dva sezónně?

Jo. Já tedy budu muset hledat i jiné způsoby obchodování se zeleninou. Nepůjdu do konvenčního, ale do bio. Oslovila jsem firmu, která sem vozí biozeleninu a musím zaplácnout díru, ty dva měsíce, kdy nemám svoji zeleninu. Zaplácnu to zeleninou z Rumunska, Bulharska. Je to kvalitní, měla jsem možnost ji vidět. Ale musím do toho jít. Už jenom kvůli tomu, že musím uživit celej tenhle ansámb. Musím hledat další způsobu.

Jak se to vyvíjelo s počtem zaměstnanců?

Bez problémů to vždycky uživilo mamku a dokud byla babička, vždycky zavolala nějakého důchodce z okolí, který brigádně pomohl. Navíc tu byl táta i babi s důchodem. Pak když se přibral zaměstnanec, tak to stále ještě nebyl problém. Pak sezónní zaměstnanci, ještě jakžtakž. Jenže pak jsme se přistěhovali a už je to náročný. Jsme o 25 tisíc s náklady vejš. Běžné měsíční mzdový a provozní náklady jsou teď v sezóně 100 tisíc.

To zní docela skromně.

Jenomže když si to člověk spočítá, tak je to milion a čtvrt na rok. 85 tisíc měsíčně jsou mzdový náklady v sezóně, 15 tisíc na naftu. Ale kde je to ostatní, opravy strojů, krávy, elektrika. Pak už se dostaneme na 150 tisíc. Roční obrat máme teď milion osmset.

Řekla bys, že sis polepšila finančně oproti předchozímu stylu života?

Finančně asi ne. Ale co se týká kvality života, tak jsem si polepšila.

Čím to?

Nikdo mě k ničemu nenutí, co se týká společenského postavení. Když jsem byla v Budějovicích, musela jsem se držet jako příklad, učila jsem. Cítím se teď mnohem svobodnějc. A finančně, já nevím, tím, že máme spoustu svých potravin, dojdu si koupit akorát mouku a chleba, tak ty peníze, který nám zbydou, nacpu do firmy, ale když potřebuju si koupit boty, tak na ně mám. Finančně je to nakonec asi stejně, možná i líp, ale co se týká kvality života, svobody, žít si podle svého, to jsem si hodně polepšila.

Považuješ se za skromného člověka? Tvoje náklady možná nejsou tak velké. Většina lidí by to finančně asi nevnímala tak pozitivně.

To asi by bylo náročný pro ně. Ale tím, že člověk pracuje doma, ať je to zemědělec nebo má jinou firmu, tak jsou náklady malé. Jako skromný asi jsme, ale dokážeme se rozšoupnout.

Jezdíte třeba na dovolenou?

My jsme nebyli ani na svatební cestě.

No vidíš, to je jedna z věcí, kterou by si asi lidi nechtěli odříct.

No bychom rádi někam jeli, ale limituje nás to. Protože máme mlíčný krávy, tak se nikam nedostaneme. Kdybychom je neměli, tak klidně na 4 dny někam pojedeme. Ale já si myslím, že i s malou bychom mohli na týden odjet.

Ale neutrhnete se jako celá rodina.

To leda na jeden den.

Chybí ti to?

No vzhledem k tomu, že mám procestovanou půlku Evropy, tak jsem si to vybrala. A nemám ani chuť někam cestovat. I když mám farmu, tak jsem líný člověk někam jezdit.

Vnímáš ekofarmaření jako způsob vyhranění se proti konvenčnímu zemědělství?

Já jsem se mohla rozhodnout, jestli budu konvenční nebo ekologická. Mně to ale přišlo naprosto normální být ekologická, když tu přírodu máme dost zničenou na to, abych ji já ještě víc ničila, navíc, když tu žiju, proč bych si měla ničit svoji vodu.

Ale stejně ti to dělají ostatní. Tak je to jedno ne?

Není to jedno! Alespoň ten kus, na kterém hospodaříme, je čistej. Vím, že tady za cestou, co hospodaří Angličani, tak ty lidi, co pracují tam, mají zničený spodní vody. Já vím, že my tu vodu, co máme ve vrtu, je čistá, protože okolo všude hospodaříme my. Tak to je jeden důvod. A druhý důvod, když už platím nějaký daně, odvody, tak už nechci, aby stát čistil přírodu. Každý člověk je zodpovědný za to, kde žije, sám by měl čistit přírodu. Proč by to měl čistit stát, zbytečně se zase peníze rozfofrují jinam než tam, kde by byly potřeba víc. Navíc stát to vyčistí blbě.

Je to takovej společenskej důvod.

A jakou roli v tom hrajou grantové podmínky?

Dotace nejsou zas o tolik vyšší. Samozřejmě jsou příjemný. Ale myslím si, že i když by dotace nebyly, tak bych stejně zůstala u ekologie. Bylo by to náročnější, ale myslím si, že by to šlo.

Vidíš u sebe třeba i duchovní důvody?

Oni jsou to všechny důvody, morální, duchovní. Ale tak proč si ničit něco, co tady je, když nám to tu navíc padesát let už ničili, tak proč to ničit dál. Ničíme si celosvětově přírodu...

Ale tak spoustu lidí vůbec tak nezačne ani přemýšlet. Tak proč ty o tom přemýšlíš?

Mně to přišlo naprosto přirozený odjakživa.

Byly jste tak vedený v rodině.

My jsme vůbec duchovně vedený nebyly.

Já nemyslím ani tak duchovně, ale tak k přírodě.

Myslím, že ani ne. Když se dívám na zprávy, jak si to ničíme, tak mě to děsí. Mám dítě. A v čem pak ona bude žít?

Děláš to, co tě baví? Vidiš v tom svoji seberealizaci? Naplňuješ životní styl, o kterém jsi přesvědčená?

Je to přirozený jednání člověka, který je zodpovědný za svoji rodinu, prostředí.

Já o tom nepřemýšlím, jestli mě to baví nebo ne.

Prostě to tak je.

Jo.

Co pro tebe znamená pojem ekologické zemědělství?

Tak to jsou dva pohledy. Takovej ten globální, že ten kdo může, tak to využije. Viz kdo má tisícihektarové farmy, na tom pár kusů dobytka a čumí si na televizi někde doma ve městě. A využívá, čerpá dotace.

Myslíš, že takových lidí je hodně.

Není jich hodně, ale jsou to ti, co mají ty velikánský výměry, mají trvalý travní porost a pár kousků dobytka. Ale je fakt, že teď už to zatrhli. Tenhle dobrej byznys. A na druhou stranu naprosto přirozený chování. Proč jíst chemii, když si to můžu vypěstovat bez ní s trochu větším podílem ruční práce.

Takže jsi neměla problém vejít se do té formulky ekologický podnikatel tak, jak ji předepisuje zákon?

Ne. Já nepotřebuju ničím stříkat, můžu využít biologickou ochranu. Co mě spíš štvě, že nikde v žádné vyhlášce není stanovený, co kdo musí vést jaké evidence. Není to nikde napsaný, takže když na tebe někdo vychrlí a máte tohle? A není to nikde napsaný. Takže problém není reálný zemědělství, ale ta byrokracie. Nikde není taxativně napsaný, co a jak musíš vést.

A kdyby si někomu měla představit ekologické zemědělství?

Chování se v souladu s přírodou, nepoužívání chemických přípravků, neničit přírodu, když ji ničit nemusím.

Jaký byly první kroky v zakládání farmy? Kdo byl rádcem?

Já jsem v podstatě začala podnikat s tím, že převezmu ekologickou farmu, takže jsem vzešla z toho, co bylo, co se jelo předtím. Ať už v té byrokratické nebo praktické formě. S tím rozdílem, že teď už dělám obojí. A pak hrozně nadávám, že se mě někdo na něco nezeptal. Protože já se snažím mít přehled o tom, co se děje, abych to dobře mohla vést. Ale praktický informace mám od babi a od mámy, ty byrokratický jsem si musela sehnat sama. Máme tedy poradce ve svazu. Pak knížka všech těch předpisů. A pak kniha o ekologickém zemědělství od Šarapatky. A pak používám hodně intuici.

Jaké byly největší komplikace při vašem podnikání?

Já nevím. Není seznam toho, co se má vést za evidence. Teď je komplikace, když už jsem převzala celou tu firmu, že není ani tak zadlužená, ale chybí peníze, co nám vzala ta voda. Tak teď vím, že bude trvat tak dva, tři roky než nastavím ty toky peněz. Tak furt přemýšlím, na co budu mít. Ale důležitý je, že teď už můžu rozhodovat o všech příjmech, sedím na kase a škrťm peníze, jak jen to jde.

Měli jste nějaké problémy při certifikaci?

Ne. Tak u krav je to jednoduchý, musí projít přechodným obdobím 2 roky, musí se dodržet nějaká ta skladba krmení. U toho zahradnictví tam taky 2 roky, ale i když je člověk v přechodném období už musí používat ekologické osivo... no někomu, kdo se na to dívá zvenku, to připadá složitý, ale mně to připadá naprosto jednoduchý. Jen si prostě musí člověk hlídat, aby neudělal nějaký kopanec. Hnojit, když se hnojit nesmí. Nesmí překročit limity dusíku. Nesmí používat antibiotika u krav. Ale to je tedy problém. Když potřebuješ přeléčit stádo, například na ten zánět, co přenáší srnky, co mám pak dělat.

Jsou mezi pravidly ekologického zemědělství některý, který ti připadají zbytečný? A přesto je musíte dodržovat.

Tam je to o slovíčkách. Teď se připravoval nový zákon, vyjde někdy na podzim. A jeden pán z ministerstva nám říkal, že jsme první, kteří se bouří proti nějakým výrokům. Tam jsou totiž takový formulace, na kterých by mohl nějaký úředník bazírovat, vysvětlovat si je, jak chce. A to je pro nás špatně.

Jakým způsobem jste dostávali zboží na trh a jak dlouho trvalo prosadit se?

Já si nevzpomenu, kdy začala mamka jezdit na trh. Ale z mých známých, co jsem měla v Táboře, se začala tvořit skupina odběratelů. To byl začátek. A pak víc se začalo mluvit o biopotravinách a zároveň se začalo rodit víc dětí, tak to nám pomohlo. Internet, trend bio, ...

Jakou jste měli propagaci?

My jsme do té reklamy nedali na začátku téměř nic. Mamka měla základní webové stránky, za které zaplatila mrkví. Reklama bylo to, že jsme vozili na trh kvalitní zeleninu. To, že teď máme e-shop, vytvořila jsem leták, máme nějaké vizitky, to je prostě s dobou. Je to nadstavba. I vzhledem k tomu, že začíná být konkurence.

Jak na vaše podnikání reagovala rodina, přátelé? Šlo o velké překvapení, velkou změnu?

No změna to byla pro všechny. S bráchou jsme byli ještě telata, dívali jsme se na to s nedůvěrou, měli jsme jiné zájmy. Mamka se sem přestěhovala, táta nakonec taky, brácha zůstal, to mu bylo asi 20, tak zůstal v původním bydlišti, ten na farmu e-e.

Ale když ses pak ty přestěhovala sem, jak na to reagovala rodina, přátelé, třeba i ten brácha?

Tak brácha ten to neřeší. Ten neřeší vůbec nic. Někteří to čekali, pro některé to bylo překvapení. tak většina věděla, že tu farmu máme a že se sem buď přestěhuju, nebo se to zavře. Spíš přátelé manžela byli překvapení, že skončil na takhle malém podniku, kde bude ručně pracovat, bude se dohadovat. Pro něj to byla změna od velikánského podniku, kde byl předtím. Tady to bylo najednou o pár kravách a velké dřině. Ale člověk dělá zase na svém, nedělá pro nikoho. Nikomu nebude zachraňovat podnik, ale sám sobě.

Jak vaše podnikání ovlivňuje systém grantové podpory zemědělců? Můžeš popsat jeho výhody, nevýhody? Rozdíl státní versus evropské podpory?

Víš co, já ty granty moc neřeším. Protože granty jsou většinou přes masky. Mně to přijde naprosto nesystémový. Já si žádám o dotace, které si žádá každý. Zažádala jsem si o mladého zemědělce, to je spolufinancovaný evropskou unií. A po čtyřech letech jsem si zažádala o skleník.

Klasicky se žádá v květnu a v tom jsou všechny ty možnosti dotace. Na travní porosty, na chov, na ekozemědělství...

Ale abych si žádala na jihočeský kraj třeba, tím se nezabývám. Jednak na to nemám, ještě se furt pereme s tím mladým zemědělcem.

A ten vám k něčemu byl?

No máme nový stroje, opravenej chlív. A v podstatě jsme mohli začít s velkým dluhem, začali jsme s dvou a půlmilionovým dluhem a teď máme dluh tři čtvrtě milionu po čtyřech letech. A budu se snažit, abych ho snížila během tohoto roku. No to bylo tak, že jsme dostali milion, ale téměř tři čtvrtě milionu jsme museli dát ze svého. Do toho jsme ještě navíc kupovali kravín, kterej už byl nutnej.

Do budoucna se chystáš žádat?

Teď jsem žádala o skleník, to je evropský program rozvoje venkova, žádá se pod zifem. Ty podpory přes MASku, jihočeský kraj, mi přijdou, že jsou přímo na někoho ušitý a nesystematický. Tam je přesně konkrétní věc a já vím, že ji budu potřebovat za tři, za čtyři roky. Ale v tom PRV jsou ty opatření po celou dobu. Ne jen jednorázově. Takže to ani nesleduju. Navíc tam je taky to, že pokud něco chceš, tak to musí být stoprocentně nový. A já vím, že jsem schopná si to postavit za třetinovou cenu. A to se třeba týká mlíkárný a bourárny. Tak na to žádat nebudu, to si udělám sama s využitím bazaru. To je přece i ekologičtější, proč to kupovat nový, drahý?

Je pro vás důležitý styk s těmi koncovými zákazníky?

Já si myslím, že je lepší prodávat koncovému zákazníkovi než velkoobchodu. Protože ten velkoobchod nikdy nezajistí, aby se k němu dostaly v tak dobré kvalitě, jako když má zboží přímo od nás na trhu.

Bylo by pro vás vůbec možné vypěstovat dostatek pro velkoobchod?

My mu nedáváme, jsme schopni si to prodat sami, ale pokud velkoobchod chce nějaké rozumné množství, tak není problém mu něco prodat. Prioritou jsou trhy.

A vyplatí se to prodávat na trhu, než ušetřit si práci a dát to distributorovi?

Myslím, že bychom brzo sklouzli do nějaké anonymity a velkoobchod by si s náma mohl dělat, co chce. A já si chci o svém podnikání rozhodovat sama.

Je pro tebe ekologické zemědělství životní styl, způsob obživy, zděděná záležitost?

Já jsem o tom nepřemýšlela. Jako je to životní styl, i když jasně, musím koupit třeba prášek na praní..

Kupuješ ekologický?

To jsem ještě nevyzkoušela. Ale chystám se na to.

Co pro vás ve vašem podnikání přináší pocit uspokojení? Nebo je to zkrátka práce.

To mi nepřijde jen jako práce. Já jsem ráda, že se kráva v klidu, bez problémů otelí, že někdo koupí naše produkty a že mu chutnají. A zase se sem vrátí. I radost z toho, že to má smysl, že někdo to potřebuje, někdo si to rád koupí. Že jsou zvířata spokojená, že je netrápíme. V poslední době je to i to, že jsem zase zaplatila nějaký dluh, že jsem zase o kousek dál. Že nám paní účetní řekla, že jsme na dobré cestě. Tak letos doufám, že se zase přehoupneme o víc kroků dál k menším problémům. A že nás letos počasí nebude tak trápit.

Je pro vás důležitý přesah vašeho podnikání do vzdělávací, kulturní roviny?

Měli jsme tu na exkurzi děti z Budějovic, já jsem chtěla mít možnost nabízet vznešeně řešeno ekologickou výchovu. Ale časově na to nemám. Pokud někdo přijde a bude chtít konkrétní program, tak to udělám, máme to v nabídce. Ale abych vytvořila nějaký vzdělávací program a



abych to propagovala, to nestíhám. Teď to musím nechat plynout, sama hledám nějaký denní řád.

Přišlo ti, že jste prošli nějakým obdobím vystřízlivění. Otázkami, zda má smysl pokračovat. To je asi každý den. Ale vzdát jsem to chtěla v 2012, když jsme bojovali s úřadama kvůli tomu programu mladý zemědělec. To byl boj o každou korunu kvůli nějaký pitomý čárce v dokladu. Já jsem do té doby nevěřila, jak to dokáže být složitý. Já sama bych na to ani nežádala, ale protože nás do toho mamka nutila, tak jsme si tím prošli, aby věděla, co to znamená. A vystřízlivěla, myslím, taky.

Dokázala bys srovnat váš způsob ekozemědělství oproti tomu ve světě? Nebo i v rámci Čech? Já myslím, že v Čechách fungujeme všichni stejně. Někdo líp, někdo hůř. Někdo má techniku, někteří se k tomu teprve hrabeme. A v zahraničí, tam jsou asi o hodně dál, ale myslím, že ekologický zemědělství funguje všude stejně. Prostě motyka nebo pár strojů. Prostě všichni máme brigádníky, sezónní pracovníci a všichni z nich dřeme kůži. Ale letos jsem nakoupila krátkodobý rohože, hodně věcí je v nich a ušetří se spousta času na pletí.

Jak se díváš na odkaz socialistického zemědělství?

Zvoralo se, co se mohlo. Stříkalo se nehorázným způsobem. A ten samý způsob funguje u těch zahraničních společností, kteří hospodaří na našem území, chovají se stejně jako komunistické zemědělství.

A to myslíš ještě hůř, než čeští konvenční zemědělci?

Český konvenční zemědělec nemá na všechny ty postřiky, které mají tyhle firmy. Ty zahraniční společnosti chtějí prostě největší výnos za každou cenu. A myslím si, že jim to umožňuje česká legislativa. Ta se snad teď trochu mění.

A co to je za trend, že tady hospodaří cizí zemědělské firmy?

No oni dostanou pobídku tady z Čech. Konkrétně tady ti Angličani u nás mají sídlo v Jihlavě, sledují krachující družstva, ty skoupí, vyplatí podílníky. Takže mají stroje, budovy, a mám takovej pocit, že ještě dostanou nějakou dotaci na to, že tady hospodaří. Takže oni pak mají úžasnou pšenici, ale já bych si z toho chleba neudělala.

Vidíte nějaké mezery, na kterých chcete ve svém podnikání zapracovat?

No vzhledem k rozšiřující se konkurenci musím zapracovat na reklamě, dotáhnout naše webové stránky, aktualizovat lépe e-shop. Pak zapracovat na zahradnictví, abychom měli skleníky. A pak mlékárna, když už máme to mléko. Abychom ho mohli i prodávat. A pak dotáhnout prodej masa. Aby to byl statek se vším všudy, kde si člověk může koupit zeleninu, mlíko, vajíčka, maso.

Řekla bys, že žijete i jinak ekologicky?

Tak ten prášek ekologický nekupuju, asi bych to při tom objemu ekonomicky neutáhla. Ale ještě jsem to nezkusila. Musím to vyzkoušet. Snažím se recyklovat květináče, nekupovat nové. Ale víc jsem nad tím nepřemýšlela.

Na co jsi naopak hrdá, jak bys reflektovala úspěchy farmy? Tak to nejsou moje úspěchy. To jsou úspěchy mamky a zaměstnanců, že máme hezkou zeleninu, manžela, že máme hezký dobytek. No a já, že dotáhnu nějakou byrokratickou nutnost. Tak jsem hrdá, že nám ještě nevzali certifikát, tedy spíš, že ho vždycky dostaneme, že jsme dostali regionální produkt na zeleninu a na natě, značku Toulavy. Teď budu posílat

žádost na regionální potravinu a Chutná hezky jihočesky.

Jsou k něčemu tyhle značky?

Je to reklama zadarmo, dostaneme se snad do většího povědomí.

Zůstanete u tohoto způsobu obživy a budete se snažit předat je svému potomkovi?

No my zůstaneme. A malá uvidíme, co si vybere. Teď nám třeba utekly krávy, šla jsem je nahánět, máma mi běžela pomoci přes dvůr a tam viděla malou v holinkách, s košíkem senáže a brečela, ať jí jde pomoci dojit, že maminka musela jít nahánět krávy. Tak zatím to vypadá, že by k tomu mohla mít tendenci. Uvidíme. Nikdo jiný není, kdo by to přebral. Budu ráda, když bude pokračovat. Ale bránit ji nebudu, jinak by to stálo za starou bačkoru. A věřím, že než dospěje, tak to dostaneme do stavu, kdy už se bude moct věnovat i něčemu jinému vedle toho farmaření. Že už to nebude mít tak těžký jako já s Milanem.

Máš pocit, že jsme ještě něco neprobrali dostatečně?

Já myslím, že jsme probrali úplně všechno... No možná ještě vztah mezi mnou a manželem. To se strašně změnilo. Co jsme sem přišli, je to hrozně náročný. Převzal se podnik, jsou tu rozdílné názory, pohádáme se nad tím, ale mění se to. Kdybychom tu firmu měli sami my dva, tak by to bylo jiný. Ale tím, že se to přebírá, tak je to složitější. Na druhou stranu by nám chyběly zkušenosti.

Co by si řekla někomu, kdo se chystá začít ekofarmařit?

Ať si to dobře rozmyslí, ať si to sepíše. A ať nezačíná bez koruny jako začala máma a jako jsme začali my. Hodně to promyslet. A rozhodně bych nešla do té jedné dotace. To bylo období, kdy by manžel posílal gripeny na ZIF a střílel do nich kulomet. A v tomhle jsem já žila tři roky.

Co pro tebe znamená trvale udržitelný rozvoj?

Mně to přijde jako umělej terminus technikus. Já bych to nazvala spíš jako soužití s přírodou. Ne tenhle technickej pojem, kterej pro každého znamená něco jinýho.

Inspirujete se různými směry ekozemědělství? Biodynamika apod.

Děláme klasické zemědělství, jenom to nestříkáme. Našli jsme si vlastní způsob vzhledem k poloze, kde fungujeme. Když se člověk podívá, jak máme rozložený plodiny na zahradnictví, tak to je výsledek roků zkoušení.

## Rozhovor 2

### Farma Sasov

#### Josef Sklenář

Věnoval se někdo z vaší rodiny, předků zemědělství a v jaké formě?  
Všichni. Ale všichni malozemědělci.

Máte vzdělání v oboru? Cítíte to jako významnou výhodu? Proč?  
Střední. Určitě ten základ, ač je konvenční, je dobrý. Vidím, že ty zemědělci, kteří přijdou úplně z jiného oboru, mají pak spoustu problému v těch základech.

Jakou roli hrál ve vašem podnikání roli převrat v roce 89?  
Zásadní. Já jsem byl blázen do koní, takže bych pravděpodobně byl žokejem, jezdil bych dostihy a asi bych neměl vlastní farmu, což by s tím režimem ani nešlo. Ale tím, že se to uvolnilo, tak jsem začal podnikat. To mi bylo 21.

Takže to už jste měl nějakou praxi po maturitě?  
Byl jsem v družstvu jako krmič býků. Ale jinak všechno jsem směřoval pro ty koně. Pak jsem začal po vojně s tím hospodařením, pronajal jsem si první stáje, koupil selata, vykrmil, pak jsem získal krávy, koně. To už bylo tady.

A to už bylo, že jste to tu zprivatizoval?  
To až v roce 96. Do té doby to bylo v pronájmu.

A to už tu byla známka toho, že to bude bio?  
Ne. To až v roce 98, kdy jsme získali první certifikát, nejdřív jen na krávy. A v roce 2000 jsme vstoupili se zbytkem. Ale ta myšlenka přišla už v roce 91 v té chvíli, kdy jsme vypustili ty zvířata ven. Protože pak už je nechcete dát zpátky. A to je první předpoklad stát se ekologickým chovatelem, když je vypustíte ven.

Jak jste se učil?  
Pokus omyl. A jezdilo se na exkurze do zahraničí, čte se. Ale nejcennější je vždycky to, co si vyzkoušíte.

Ale vy jste začal už v první vlně? Ten první boom byl až později..  
Ten ještě nepřišel.

Ale každopádně ta grantová podpora byla až později, že?  
Na ten přechod my jsme nedostali vůbec nic. A když bych do toho měl jít znova, tak bych už rozmýšlel, jestli do toho jít tímhle způsobem. Protože my jsme začínali, když jsme měli 140 prasnic a 3000 vykrmených prasat ročně. Což znamenalo pro nás v první fázi největší problém a to zajistit krmivo pro tak obrovský množství. V roce 98, 99 bylo v republice hrozně málo ekologických zemědělců, kteří měli ornou půdu a pěstovali pro ni krmné obiloviny pro nás. Takže my jsme poptávali a ono nebylo. Tak to byl obrovský problém, který jsme museli překonat. Mimo jiné i tím, že jsme během 65 hektarů během dvou let zvětšili na 500 hektarů. Takže pak jsme měli odchováno 3000 prasata ročně ekologicky, ale neměli jsme prodejce. Prvních 5 let jsme prodávali za konvenční ceny, což bylo absolutně zoufalý. My jsme měli

větší náklady na krmivo. Zoufalá situace. Ale vždycky nás nouze naučila housti. A pak v tom prvopočátku, nebýt těch čuníků a té potřeby získat tu krmivovou základnu, tak bychom asi těžko získali těch 500 hektarů. Stejně tak jsme díky tomu získali potravinu roku na první bioprodukt, což byl biouherák. A tyhle věci, co nás drtily, protože to byly strašný nervy, tak nás posunovaly k těm vizím, které máme teď.

Proč jste vlastně šel do toho nechat se certifikovat?

V tom 98 roce v tom hrálo roli to, že jsme si uvědomili, že vlastně máme ekologický chov, tak bylo škoda toho programu na podporu nevyužít. Protože ty krávy se tam pásly a nepotřebovali jiné krmení, tak to byl stimul. Pak se to začalo komplikovat, když jsme chtěli vstupovat s dalšíma oborama. A určitě to byla velká změna i pro nás v tom myšlení. Na začátku v tom 91 jsme normálně stříkali ty pole. Člověk měl tu představu, že ten porost musí být čistej bez jediný chrpy a vlčího máku. A dneska když vidím pole, že nemá žádnou doprovodnou rostlinu, tak mi přijde divný. A tohle jsem musel zlomit. Když jsem viděl plevele v obilí, tak se mi to nezdálo v pořádku. "

Jak pak tedy ovlivňovaly granty postup v rozvoji té farmy?

Samozřejmě to tam hraje roli. Je to asi tak, že v okamžiku, kdy hospodaříte konvenčně, tak z těch zvířat a z půdy dostanete větší zisk, než když hospodaříte ekologicky. Proto jsou tam podpory, aby zaplnily tu újmu. Kdybychom toho nevyužívali, tak bychom zkrachovali. Není to postavené na svobodné volbě. Vám totiž nikdo na trhu nedá tu férovou cenu. My nemůžeme jít za našima zákazníkama a říct jim, my jsme tak dobří, že to budeme dělat bez dotací, a vy nám to zaplatíte. A oni nám řeknou, že to je naše blbost, že nečerpáme dotace, proč bychom to měli platit my, dotovat za stát.

A vy asi i docela dobře umíte využívat nějaké evropské dotace?

Pozor. Tam jsou právě dva druhy dotací. Plošné, vztahující se na půdu a dobytčí jednotky, to je tzv. jednotná žádost. A pak jsou evropské, kde je teď už dlouho dobu program rozvoje venkova. A ten dává podporu na investiční změny. Rekonstrukce, nové technologie. Tam čerpáme, jsme docela úspěšný a většina staveb nových, co tu jsou, jsou stavěné z nich.

Uživí farma vás a vaší rodinu? Jde o jediný příjem rodiny? Pohoršili jste si, polepšili ve srovnání s předchozím způsobem obživy.

No já jsem se nikdy jinak neživil. No hned po vojně jsem rozvážel limonády po Jihlavě koňmo. Ale dělal jsem to dva roky.

Vy jste zmiňoval, kolik lidí farma uživí, ale je to tak, že víc nepotřebujete nebo víc už by neuživila?

Těch aspektů je víc. Dnes vím, že když by tu byl zootechnik, tak už tu čerpáme dotace na udržení genové rezervy čechtického prasete, což by pro nás znamenalo nějakých 300 tisíc, tím by byl zaplacený a navíc by mohl dělat ještě jinou práci. Jenže u firmy jako máme my, tak už by to přerůstalo v jiný systém řízení. Když jste malou rodinnou farmou, tak si to řídíte sám, máte zaměstnance, ale i tomu nejposlednějšímu umíte říct, co jak má dělat. Dokonce jste schopná i ukázat, jak to má dělat. Pak ale přejdete do většího rozměru a zjistíte, že máte zaměstnané lidi, kterým to už nejste schopná ukázat. Oni jsou v tom lepší než vy. Což je samozřejmě dobře, ale už tam ztrácíte ten řídicí prvek, kdy ten majitel přijde a ukáže, jak se to má dělat. A pak je těch oborů už tolik, že už to sami nejste schopni řídit. Máme jatka, ty mají spousta problémů, jen tam je deset lidí. Pak obor bioplynky. Obor chovatelé. A teď pro všechny tyhle obory vy byste si měla najmout styčného důstojníka, který to bude řídit. Jenže ten má být víc placený. Načež mám jednoho traktoristu nebo dva, a k tomu bystě měl dávat

řídící prvek. Tak třeba na jatkách jsme takhle člověka přijali. Ale tady vnímáte, že pro takhle malé firmy, které jsou větší než mini firmy, tak je to pro ně strašně složitý. Když je to pak už velký kolos, tak je to v pořádku. Ten zoolog má pod sebou dvacet krmičů atd. Ale kdybych to já měl tady změnit, tak bych musel extrémně zvětšit náš výkon a už bychom se dostali do rozporu s tou naší myšlenkou, že nechceme donekonečna růst, protože to prostě nejde. Protože když rostete, tak na úkor něčeho. Takže odpověď na otázku je: asi možná nemůžeme dovolit.

Vy jste zmínil u blobu pojem trvale udržitelný život. Máte to slovo raději než udržitelný rozvoj?

Ten život by mi bohatě stačil, protože rozvoj hovoří o nějakém růstu donekonečna. Můžem se donekonečna rozvíjet, ale to, co se na nás řítí, může být koncem toho života. Minimálně pro spousta lidí nebo tvorů.

Řekl byste, že celkově vaše farma, případně i vy soukromě, jste ekologičtí obecně ve vašem jednání? I třeba ve fungování s odpady. Jakou zkrátka u sebe vnímáte míru šetrnosti?

Existuje poznatek, že lidé, kteří dělají něco ekologicky, tak si tím hodně často kompenzují něco, co ekologické není. Takže člověk, který má šetrné auto, o to víc si kupuje spotřební materiál v nějakých nesmyslných obalech. Tohle bych ale neměl hodnotit já, ale někdo z mého okolí. To je subjektivní názor. Jsem hezkej, chytrej, to člověk nemá říkat sám.

No míra šetrnosti. Ke svoji rodině, kterou odsouvám. V obchodních vztazích.

No myslím ekologicky.

Myslím, že ano. Když lidi přestanou dělat ty věci proto, že jsou jen líbivě ekologický. Ale oni jsou i ekonomický. Tady máme areál, který je velkej, ale jediný, kdo jezdí na koloběžce jsem tady já. Ale ono je to i praktický, prospívá to mému tělu a ušetřím o hodně víc peněz. Takže já si nemyslím, že to nutně člověk musí dělat, proto, že je šetrnej. Ono to přijde. Dříve či později zezelenáme všichni.

Je pravda, že tenhle váš přístup, způsob vysvětlování a ponoukání k ekologii je asi pro spousta lidí přístupnější, než jen podsouvání toho názoru z morálních důvodů.

No to rozhodně. Ale hlavně já se nesnažím lidem vysvětlovat, že jsou blbí, když nedělají eko. Já mám většinu kamarádů mezi konvenčními zemědělci. Oni se taky snaží poctivě dělat. Oni si myslí, že chemii musí používat, já bych se na ně mohl zlobit, že je to bezohledný. Nakonec ale té planetě ukrajujeme všichni. Já taky jedu autem na dovolenou do Rakouska.

Ale letíte letadlem?

No jednou jsem letěl do Bulharska.

No ale ve srovnání...

Ale to je alibismus. Kolikrát letěl indoš. Kdyby každej na téhle planetě letěl jednou, tak do týdne planeta zkolabuje.

Takže byste už neletěl?

Ale asi jo. Letěl. Ale měl bych určitě ambici promítnou tyhleto vymoženosti nad rámec toho, co si může dovolit běžnej obyvatel planety, tak bych to zcela nepravdicově, byť podnikatel, promítl do daní. To je ta ekologická daň. Ať ti lidi, kteří způsobují ty negativní externality, ať za to platí. Jsí bohatej, chceš jezdit sám do práce do Prahy autem, tak plat' za naftu víc. Každému bych dal limit, vyjezdíš si, na to máš nárok. Ono to zavání direktivou a velkou organizací, ale tak ať. Ono to bude i u toho masa. Což jako je největší rozpor v tom, co já

dělám. My vlastně produkujeme maso a maso je desetkrát méně efektivnější v uživení lidí v porovnání s rostlinnou stravou. A může to znít alibisticky, ale já vím, že tady se bude ještě maso desítky let jíst, ale když už, tak ať aspoň ty zvířata žijou v přirozených podmínkách a lidi jí maso ze zvířat, kteří prožili přirozený život. Bez zbytečných utrpení. S bonusem navíc, že to maso s největší pravděpodobností bude obsahovat méně reziduí, bude vitálnější, jednoznačně zdravější.

Vy jako ekologické hospodářství musíte splnit nějaké normy. Minimálně dané zákonem. Jak je hodnotíte? Přejde vám tam něco zbytečné? Nelogické?

V 99 procentech to, co nám je nařízením evropské rady předložené, má svoji logiku a opodstatnění. A je to živý zákon, mění se, zpřisňuje. I v konvenčních chovech se zpřisňuje. Třeba prasnice se ještě před nedávnem poutaly. To je deset, patnáct let. Nosnice byly v absolutně nevybavených klecích. Zemědělci s tím mají problém, že mají mít welfare klece. Ale přichází to, protože se zjišťuje, že to má vliv na kvalitu toho produktu. A o to jde lidem nejvíc. Oni kašlou na ta zvířata většinou, ale prostě jde jim o to, aby jedli zdravou krmí. Takže tohle se tam promítá a ti ekologičtí zemědělci to už dávno dělají. My třeba máme povinnost vést deník léčení od prvopočátku. Takže když dám zvířeti nějaké léčivo, tak musím dvojnásobnou dobu dodržovat nějaké lhůty. Tohle všechno vedeme a teď to musí vést i konvenční zemědělci. Z mého pohledu teda 99 procent věcí mají opodstatnění. To hnutí je docela silný a i zpětně si to reflektuje. Ptají se i nás, co si myslíme o tom, že by se mělo už uzavřít výjimky. U nás je to navíc tristní stav, my jsme v ČR jediní, kteří mají takové stádo ekologické. Ještě je NB produkt u hranic s Německem, ti to prodávají jako živý produkt. Nemají jatka. Mají o dvacet prasnic méně. My si tady vyvíjíme všechno. My jsme tady třeba měli zákazníka, který sám o sobě.. respektive jinak. My jsme vyváželi do Německa a Itálie bioprasata. Do Německa jsme to vyváželi před druhý největší svaz ekologických zemědělců Naturland. Ten sem poslal jednoho ze svých obchodníků a ten sám o sobě zpracoval za rok 35 000 biočuníků. My tady v republice zpracujeme tisíc. Tam je to o něčem jiným. Tam si krmivo nakoupí. Přejde mu specialista, který ví, jak krmit biočuníky. Tohle my tu řešíme pokus omyl, je to teda zajímavější, ale stresující.

Jak jste dostávali zboží na trh, řešíte propagaci?

To my řešíme furt. My děláme marketing. Proto i děláme ty exkurze. Máme ročně desítky výstupu do médií. To je věc, kterou my nikdy neodmítneme. Protože jednou to může skončit, budou tu jiní ekozemědělci. Ale jinak třeba kolega, který má na starosti odbyt, tak píše tiskovky, fotí produkty, které dáváme na web. Občas děláme i nějaký odhalení, odcizení, aby byla zábava i jiná.

A jak jste začali s tím odbytem?

No my jsme začali tím chovem. Pak jsme teprve přišli na to, že tu nejsou zpracovatelské kapacity. Takže my jsme nejdřív museli přesvědčit Kostelec, aby si certifikovali ekologickou porážku. Pak jsme si museli začít hledat odbyt, protože jsme zjistili, že když jsme volali na republikový svaz Pro-bio, že jdeme v roce 98 do biochovu čuníku, tak to uvítali s obrovským nadšením. Každý týden nám někdo volá, že by chtěl biočuníka. Jenže v tu chvíli jsme si měli vzít kalkulačku, když to člověk není schopen spočítat z hlavy a vynásobit 52 týdnů krát jedno prase. A pozor, ten člověk, který chtěl biočuníka by musel stát jednou tolik, protože není krmený těma sračkama, co ten konvenční. Teď to nemyslím tak, že by to byly sračky hygienicky závadný, ale protože plundrujou planetu na druhém konci světa. A tohle my jsme si nedopočetali. Takže když jsme získali certifikát od německé kontrolní organizace, protože KEZ pro to tenkrát nebyl certifikovaný. No a my jsme najednou neměli odbyt. Takže jsme začali vyvážet ven, ale tam jsme začali narážet na další bariéry a ty vývozy do Itálie a

Německa skončily, protože tam se jim vyrovnala poptávka s nabídkou a už nás nepotřebovali. A mezitím právě spíš z filosofického hlediska jsme stavěli jatka, když jsme je dostavěli, tak koupil Babiš Kostelec, řekl, že bio nic neřeší a ti jeho pohůnci, manažeři nás ze dne na den vykopli poté, co jsme jim udělali dvě biopotraviny roku. Naštěstí to vyšlo tip t'op. Takže teď to všechno otáčíme na ty malé zákazníky, protože v těch je jistota. Pokud nikdo nenachytá Sklenáře, jak tady po nocích lítá po biozahradě s postříkem, tak o tyhle zákazníky nikdy nepřijdeme. Oni nemají tolik peněz, ale v tom jídelníčku to mají.

Dalo by se procentuálně říct, kolik jdete přes distributora, kolik přes koncové?

Asi padesát procent jde přes supermarkety, třicet procent jsou restaurace, řeznictví, které se buď specializují na bio nebo na vyzrálé a dvacet procent jsou ti drobní odběratelé.

Znamená pro vás něco příchod trendu bio? Navíc každý farmář, zdá se, ho česuje jinak. Zaznamenali jste to nějak vy? Významný nárůst zájmu v médiích apod.

Já právě nemám pocit, že by někdy ta změna zůstala trvalá. Někdy tady ten boom byl, trochu i vyprovokovaný státem, kdy dávali dotaci na prezentaci bio. Trochu jsem k tomu byl skeptický, jakou formou to bylo daný. Protože v těch lidech to nabudilo očekávání, že jim to bio vyřeší všechny jejich problémy. Jakože budou v pohodě, když budou mít biocigarety a bioprežírání. Tam se musí zdůrazňovat jiné aspekty. Třeba v té exkurzi, to byly ženské z jídelen, to bych mohl vyprávět, jak je těžké přesvědčovat vedoucí jídelen, že když si vezmou biobramboru, že bude lepší to jídlo. Takže tam ty zákazníky nezískáte, ten boom nevyvoláte tím, že všude budou billboardy. To není trvalej zájem. Zase na druhou stranu zvědavost je nám vlastní, jsme v tom podobní nakonec i těm čuníkům. Takže většinou když lidé začnou něco dělat, tak ten první motiv je zvědavost. Pak jde o to, jestli po ní přijde něco dalšího. Třeba zajímavý příběh. Když to nepřijde, tak se to otočí v opak. Třeba koupí bio řízek, manželka to připálí, řízek letí z okna a už to nikdy nekupuj to bio.

Když už by ty pobídky měly být, tak spíš na té osvětové bázi.

Když tak přemýšlím, tak nevím, jestli ten boom vůbec někdy přišel. My navíc tím, že to bereme přes ty monogastry, který jsou navíc braný jako celkově nezdravý, ty produkty z čuníků v té sféře zdravě žijících lidí. Pokud to nejsou rovnou vegetariáni, jsou to lidé, kteří si zdraví váží a nepovažují to sádlo, maso z čuníka jako to zdravý, co můžou dát své rodině. Mimo to je to to pokřivený informací, že margaríny jsou nejzdravější a pak se zjistí, že ne.

Oni se tady prší někteří, že roste spotřeba biopotravín. Jenže ono z nuly všechno vypadá jako nárůst. Ale tady se neděje skoro nic. A navíc třeba farmářské trhy, to se zprofanovalo, my tam jako biozemědělci vůbec nemáme místo. A ono nejen že tu nejsou biozemědělci, oni nejsou ani lokální producenti v konvenci. Takže my když přijedeme na farmářský trh, vedle nás si stoupne chlapík s uzeninou z Maďarska, tak my jsme tam jako odstrašující příklad. Když on tam má klobásy nastříknuté, tak my tam vůbec nemáme co dělat. Pro nás jediné biojarmarky, to je naše parketa.

Prošel jste nějakým obdobím vystřízlivění, pochyb, zda pokračovat.

To prožívám každý den, to je normální. My jsme těch pohrom měli. Ale vždycky se to nějak překonalo, díky bohu. Tam platí jedna věc, to podepíšu vlastní krví, já to zemědělství nebudu dělat vůbec nebo ho budu dělat ekologicky. Takže pokud bych viděl, že to prostě nejde kvůli neschopnosti, zásahu vyšší moci – státu, patogenů, tak to tady prodám, půjdu na Šumavu, budu tam mít dvě krávy, dvě prasata, abych nevyšel ze cviku. Ale rozhodně bych to nechtěl nikdy dělat jinak.

Mohl byste srovnat vaše zemědělství s tím ve světě? Nebo s jinými českými kolegy? Vnímáte nějaká specifika toho českého ekofarmaření.

No můžu porovnávat jenom sebe a okolí. U těch německých, rakouských zemědělců vidím větší pohodu. Oni mají rezervy – finanční, časový, personální. Oni navíc v tom Rakousku jsou malé farmy, neživí je to na plný úvazek, živí to třeba jen jednoho, ostatní z rodiny to dělají po práci. Nebo to dokonce všichni dělají až po práci. Tam je ten servis jiný. Oni si nakoupí bioselata, biokrmivo a prostě ráno před prací je nakrmí, o víkendu vykydají. Odrostou děti a tak si taky hrají s biočuníkama. My jsme tady v neustálé expanzi a improvizacích. Protože těch oborů se rozjíždí víc a víc a my spíš máme problém se brzdit. Začneme obnovitelnýma zdroje, původně jsem chtěl mít vodní elektrárnu dole na řece a nakonec je z toho desetkrát větší elektrárna, náročnější na obsluhu. V tomhle asi když to srovnám s tím západem, tak tam to řeší víc kontinuálně, my to děláme víc skokově a pak s těma všema negativníma věcmi. Těch proher bylo strašně moc. Třeba jsme vyvinuli výrobek biotolárky. Z biobrambor, které se urodily malé, jsme udělali ke sto tunám smažených zamražených plátků malých brambor. Dělá se to s česnekem, sádlem, říká se tomu pečáky. Krmě tradiční. A tohle my jsme udělali, nechali jsme to zabalit do bioplastu, který jsme dovezli z Francie asi za sto sedmdesát tisíc. Udělali jsme program pro školy, školky, dobré ceny, pak jsme to prodávali i za konvenční ceny. Až jsme to nakonec po dvou letech, kdy už skladování v mrazu stálo víc, tak jsme to dali do bioplynky. Nejhorší ztráta. A bylo to proto, že jsme v tomhle absolutně teď předběhli dobu. Tady ČR chce stále spalovat odpady, místo toho, aby se odpadům předcházelo. Aby si spotřebitel uvědomil, že obal platí, že se musí pak nějak ho zbavit. Takže těchto proher bylo a ještě asi bude.

Takže se musíte krotit. Ale jaké teď máte vize?

Ono to bude určitě končit s postupujícím věkem. Ty moje vize. Ono ještě k tomu vzdělání. Je to na jednu stranu výhoda, na druhou ne. Já mám jen střední a vím, že mi ta vejska strašně chybí. Já zkouším otevírat dveře, za kterými je zeď. Člověk, který ho má, tak mi rovnou řekne, že za to nemůžu jít. A vlastně někdy se stane, že najednou za těma deseti dveřma je najednou otvor, i když vám všichni říkali, že tam nic nemůže být. Třeba když si vezmete člověka, který absolutně nemá žádný zemědělský vzdělání a najednou za ním vidíte nejlepší kozí farmu v ČR, viz Dobrovolný v Ratibořicích. To je elektroinženýr, sic s genama v zemědělství, ale to máme všichni. V každém z nás dříme kus zeměděle.

Takže já to vidím, že se musí pracovat systematicky, spousta věcí přišlo intuitivně. Připouštění kojících prasnic by měli dělat povinně všichni zemědělci, těm zvířatům to absolutně vyhovuje, navíc je to ekonomický. Jenže já absolutně nemám sílu to prosazovat. A jak jsem říkal, v tom Curychu jim to nefungovalo. A já jsem zkoušel i sehnat na to granty tady, ale vždycky to vyhrály nějaký intenzifikační programy na zvýšení doживosti krav. A potřetí mi odpověděli, když jsem měl ke spolupráci docenta Špinku, nejlepšího etologa na prasata, že ten systém je vhodný jen pro ekologické zemědělce a protože těch je málo, tak by to bylo plýtvání prostředky. Tak už jsem se smířil s tím, že s tím umřu, že nikdo tady nezačne připouštět kojící prasnice.

Ale tak ona až nafta bude drahá, tak začneme řešit jinak věci, které dnes bereme jako samozřejmost. Třeba hnůj bereme jako odpad, my třeba jako vozíme ten digestát z té bioplynky, tak jsme braný jako bychom vozili vyhořelý odpad z jaderné elektrárny. Přitom ten digestát je skvělý hnojivo. Právě já jsem to nedopověděl, ona ta anerobní digesce vytáhne jenom uhlík a vodík. Vodík je přirozený koloběh vody, takže si musíte hlídat jen ten uhlík. Ale všechno ostatní může zpátky na pole a je to skvělé hnojivo. Jasně. Všechno se dá zkazit. Musíte si to uhlídat.

My jsme třeba po poli jezdili bránama - prutové brány \_ když se s nima jezdí rychleji, tak oni plejou. Vytáhnout malé plevy, ale tu vysokou rostlinu nechají být. Tak nás už hlásili, že jim tam tím prášíme. Ale když kolem nich projede konvenční zemědělec s postřikovačem, to jim



nevadí. To prostě v té společnosti a my jsme v tomhle extrém. Ta Česká republika je hodně protizeleně a já tím, že jsem aktivní ve Straně zelených, tak my dostáváme na prdel každý volby. A přitom v Německu třetí nejsilnější strana. Ale u nás. Lišák, to byl nejlepší kandidát do Bruselu, ale buch. 3,7. Nic. Já jsem tady byl čtyři roky zastupitel. To bylo zoufalý. Já jsem stavěl jatka, do toho začala bioplynka, roky v zastupitelstvu, do toho tři děcka. Teď máme ambici mít přes deset procent v komunálkách. Ale já za sebe nevím, zda do toho jít. Protože mě to sežere zaživa. My jsme teď udělali referendum proti spalovně. Máme proti sobě moloch. A tady kolem chtějí postavit vnitřní okruh. Nesmysl. Zase evidentně stavařské lobby zapracovalo. No a pak vám na žádné vize nezbyvá čas.

Ale stejně je určitě máte. Co je teď nejbližší?

Já bych chtěl dotáhnout věci. Třeba ta separace rostlin, oddělování lupínků od stonků, to je velice dobrý proces nejen pro nás. Navíc to chci zkoušet na jiných rostlinách než jen na vojtěšce. Protože ten efekt, že v tom lupínku máte podstatně víc živin než v tom stonku je pravděpodobně u všech rostlin. Třeba u konopí. Takže já bych se rád dočkal toho, že budeme mít směs z lupínku vojtěšky, konopí.

Budete se snažit farmu předat potomkům?

Určitě. Ale nebudu jim nic dávat zadarmo. Nechám jim to zaplatit. Kdo to bude chtít dělat, tak mi bude doživotně vyplácet rentu a já budu konečně jezdit po světě.

Letadlem?

Ne na kole klidně. Mně se to bytostně přičí cestovat na úkor planety. Ale pro mě po světě znamená klidně po České republice. Jen to než projedete... Takže v každém případě mám tři děti.. ono je klidně možný to, že vlastně oni od toho utečou. Že to vůbec nebudou chtít absolvovat. Většinou to odnáší ta rodina, je to o stresech, člověk se tlumí před zákazníky, ty problémy se valí a ty děti to pak... mám skvělou rodinu, ale může se stát, že mi řeknou: tatko ty ses zbláznil, to já nehodlám absolvovat.

Já jsem ještě zažil, teď mi to říkal kámoš, co vede jihlavský Zelený Vít'a Prchal, on má pekárnu a zdravou výživu na náměstí. Víš co, za mnou přišel Vojta, jednadvacetiletý kluk, borec, když potřebujeme píchnout v Zelených, tak přijde. Ale on mu řekl: hele, tatko, nebylo by lepší si najít práci, kde byste se tak nenadřeli? Protože on vstává v pět, jde pít. No ono to v těch dětech, čert ví, jestli to v nich bude. Aby měli ambici něco vybudovat od píky. A já nebudu mít možná sílu říct jim: běž a začni jako já.

Ale taky je možné, že už to nebude taková dřina pro ně, jako když jste začínal?

Já nevím. Já myslím, že je to náturou.

Ale oni tady nežijí ne? Vy sem dojíždíte?

Já bydlím támhle! V tý nejhorší kůče. Manželka támhle maká na zahradě. Takže oni tím žijou. Já si myslím, že kdybych bydlel ve městě, ráno je vykopl do školy, večer je odvezl na trénink. Ale je fakt, že oni v tom jsou, občas sednou na nakladač, občas pomůžou. Takže ideálně, když je v patnácti vykopnu do světa, ať z tohodle prdelákova, zamindrákovaného státu vypadnou a pak když se vrátí tak možná že jim to bude cenný. Zatím jim je 11, 10, 8. Jedna holka, dva kluci. Holka uprostřed.

A co jsem si chtěla upřesnit. Bylo to teda tak, že jste udělal střední zemědělskou školu, ekologický tendence jste v té době neměl.

No jezdil jsem na vandry. Tak to asi obnášelo, že bych nevyžil olej do řeky. Brontíci to byla moje krevní skupina. Tak možná tam něco bylo.

A pak jste začal podnikat klasicky, ale hned jste vyzkoušel..

Tam byla ta první vize vyhrát Velkou pardubickou. Já jsem byl absolutní blázen do koní. Takže já jsem se k tomu opravdu dostal díky těm koním.

Já jsem vlastně získal restituční nároky od lidí, co tu dřív hospodařili. Začal jsem vyřizovat soudní pře, které jsem vyhrál v jejich prospěch. Oni mi ty nároky odprodali a pronajali mi pozemky. Ale furt jsem tam za tím viděl ty koně, které jsem chtěl získat z toho statku a začal provozovat tu stáj. Jenže nejdřív jsem získal ty krávy, ty prasata a když jsem se dostal k těm koním, tak jsem zjistil, že vlastně tu steeplechase už nepotřebuju, protože ji mám každý den.

Ale ten ekologický aspekt se tam dostával nějak přirozeně tím, že to bylo praktický i ekonomický.

No jasně. Já nezastírám, že ten ekonomický stimul tam byl. Když se lidem dávají dotace, ty mají jen něco podnítit. Nemají něco dlouhodobě sanovat. Pokud je to samozřejmě zdravá činnost bez hendikepu. Mně vlastně uráží, když mi někdo říká, že беру dotace, protože si na sebe neumím vydělat. Principiálně mají dotace dostávat nevládky, školství, zdravotnictví, sociál, kde je nějaký hendikep. My bychom to neměli nazývat dotacema, ale újma. Společnost nechce mít drahý potraviny, tak to bude sanovat takhle. Ale furt platí, že ta pomoc může jít dvojitou cestou. Buď plošně peníze na produkci, po válce byl strach, že ty potraviny nebudou, v případě konfliktu se neuživíme, tak ti zemědělci byli směřováni k tomu, aby vyráběli víc a víc, tak ty peníze dostávali za produkci. Dnes je to opačně. My potřebujeme spíš ochránit tu trvalou udržitelnost života, chránit si ty zdroje, neprodukovat přebytky. Protože to je ukrojení z planety víc, než je zdrávo. Ale všude by to mělo být pobídkou. Dejme zemědělcům korunu, on změní výrobu, zefektivní ji nebo změní ve prospěch té vize, kterou máme v Evropě a pak už ať to dělá sám. Ne, že mu budu ty peníze dávat furt a uděláme z nich robota, který bude furt čekat s nataženou rukou, a bohužel část těch našich dotací takhle funguje.

## Rozhovor 3

### Farma Slunečná

#### Pavel Štěpánek

Takže vy máte asi nějaké otázky připravený...

Vycházím z té základní otázky, kdy mě zajímá příběh vaší ekofarmy.  
To si můžete přečíst v kdejakém časopise.

To já jsem si přečetla, ale přesto by mě zajímal váš vlastní dnešní pohled.  
No dobře. Tak to bylo v roce 95, začal jsem reseršovat reportáž o Slovinsku pro časopis Merian, který je velice důkladný. A když jsem odsud jel domů, to jsem ještě bydlel v Německu, zastavil jsem se tady. Ani jsem nevěděl, že je to Šumava. Do té doby jsem tu nikdy nebyl. A uviděl jsem tohle místo, to bylo všechno v ruinách. A já jsem se zamiloval na první pohled.

Ale já jsem nikdy nechtěl být ničím jiným než fotografem.

Proto jste i emigroval?

Ne. Já emigroval kvůli svobodě. Základní věc byla svoboda. Já z toho byl nemocnej, měl jsem vysokou tlak. A i když jsem třeba nemusel dělat zkoušky na vejšku, dostal jsem se za vyznamenání na ČVUT přesnou mechaniku a optiku. Ale pak ztratili moje papíry, protože jsem studoval v podzemí ještě teologii a jiné věci. A to oni věděli. Všechno měli pod kontrolou.

Odkud pocházíte?

Z Ostravy. Tam to bylo vždycky ještě víc komunistické než jinde. Kované. Takže ten původ, že hospodářství. Vůbec ne. Já jsem to chtěl mít jako takové místo... já jsem vždycky 4 měsíce jezdil a pracoval pro různé společnosti. To je první rok, kdy já dávám těm bramborám takovou váhu. Jinak já spíš budu. Teď ještě trochu taky. Ale teď už považuju za důležitější ty rostliny, aby měli zvířata vlastní brambory, řepu a my. To není na prodej. To bych musel chtít za kilo stovku. Takže vůbec ne, že bych chtěl farmařit, ale ono se to tak vyvinulo. Když tady člověk je a jede si do Volar koupit mlíko, které udělalo velkou cestu, to mi nedávalo smysl. A čím dýl tu člověk byl...

A tady tedy byla ta láska na první pohled, takže jste hned podnikal kroky ke koupi?

Já jsem svoji bejvalku hrozně miloval, takže já jsem se ani moc nerozhlídl, přidal jsem plyn, jel do Kolína nad Rýnem, tam jsem dojel ve 4 ráno, vzbudil jsem ji, řekl ji, sbal si věci, to jsem měl tenkrát mého velkého syna, tomu byl snad rok. Tak jsi sbalila věci a jeli jsme. Tak jsme sem dojeli. Ale ona jako skeptická Němka chtěla vidět celé pohraničí, tak jsme začali u Tachova, tak jsme dojeli sem, cestou jsme objevili ještě jeden Mlýn, ten mě tedy taky nadchl. A dojeli jsme sem a ji to nadchlo. A rozhodli jsme se z toho udělat krásné zázemí, chalupa.

Takže sen byl spíš chalupa.

Spíš chalupa. Ona byla manažerka velmi úspěšná. Říkala, že v 35 letech půjde do důchodu, že už bude mít dostatečně vyděláno. No dodneška maká jako blázen. Čím víc se přibližovala těm 35 let, tím víc od té myšlenky upouštěla. Ta práce pro ni byla důležitější než všechno, než život. A pak si našla přítele, s kterým si rozuměla i v práci. Tak jsem se sem přestěhoval a

začal odsud jezdit pracovat. A od 95 do 2000 jsem pendloval mezi Kolínem a prací po světě.

A to je 95, kdy jste to tu koupil?

No zamiloval se, koupil během pár dnů. Vylouskl ten oříšek. On ten můj dům totiž neexistoval. Ti lidi, kteří ho měli, vlastně nic neměli. Jejich otcové ho měli zbourat, oficiálně ho zdemolovali, dostali na to i peníze od komunistů. Ale oni to neudělali, skladovali tam, chtěli si to přestavět, jenom to oficiálně neexistovalo. Oni vlastně nebyli zapsaní v katastru, ale vypátral jsem je. Tak mi to chtěli prodat, ale říkali, že mi vlastně nemají, co prodat. Původně chtěli dvacet tisíc, ale pak viděli německou značku, tak si řekli 60. To jsem jim i zaplatil. Pak jsem od pozemkového fondu přes náhradní restituce kupoval okolní pozemky. No a do toho nějaký problémy se sousedy.

Jaký?

No tady bydleli v tomto domě, kde mám penzion, bydlel pasák krav, hrozně velký asociál, a dojička s tím manželem. Ten už byl v důchodu. Chlastali. A oni jim to nabízeli ten barák. Pak to šlo do dražby. Já to nechtěl koupit, ale zjistil jsem, že tam z toho chtějí udělat bordel, tak jsem je přebil. A ten co je u stáje, ten jsem koupil už tehdy v dražbě. Ale byl strašně drahej, protože na ten si státní statky vzali nějaké úvěry a ty jsem tím musel vyplatit. A to všechno byly ruiny. Zapadlé štíty. Já jsem to třeba koupil, vůbec jsem jim to neoznámil, oni stejně neplatili nájem ani pozemkovému fondu. Až pak tam přišli, že by chtěli zaplatit nějaký nájem, a zjistili, že jsem to koupil. Tak byli naštvaní, přitom jsem je tam nechával. No pak jsem jim přidal 30 tisíc na bydlení, co si chtěli koupit. No ale pak ještě jsme hledali 36 dalších různých bydlení a poslední, co bylo i s prací pro oba, tak tam šli. A za dva měsíce se vrátili, že už tam nechtějí být. Tak pak bydleli tady v kanceláře a dělali, jak jsem jim strašně ublížil.

První dvě kozy jsem si pořídil při druhých zaměstnancích. To jsem zaměstnal dva z Karlovy univerzity, která chtěla kozy, jenže oni pak po půl roce odešli a kozy mi tu zůstaly. No ale já jsem si četl už knížky o chovu zvířat, když už tu člověk je, tak mu to nedá se krůček po krůčku senzibilizovat. A to ti přijdou pak různé věci divný, když jsi normální v hlavě a nezalíváš se alkoholem. Tak jsem to čím dál tím víc se zajímal o zemědělství. Pak jsem si pořídil osly, protože je mám rád, všude jsem je fotil po světě. To bylo pro radost. A ovce. No ale pak už se to rozjelo po rozchodu s bejvalkou. To už jsem měl i jedno tele.

Ale to jste ještě jezdil po světě?

Do 2004 jsem pořád vydělával peníze fotografováním. Potom jsem se začal zajímat, za kolik já dělám. Do té doby jsem jen řešil, jestli dělám dobrou práci, a moc jsem neřešil, za kolik. Ale pak když jsem měl už Slunečnou, začal jsem to brát i ekonomicky. Ale já jsem si furt myslel, že budu fotografem. Ale 2005 po vstupu do EU se otevřely granty třeba i na sýrárnu. A já jsem toho začal dělat víc, třeba i z 50 litrů na plotně. A ty sejry byly vynikající. A já jsem se rozhodoval jestli... do té doby jsem neměl ani korunu půjčky. Všechno jsem to dělal z toho, co jsem vydělal. Nebyl jsem otrokem banky. Nikdy jsem nechtěl být. Ani jsem nepřetáhl nikdy kontokorent. A pak přišel ten zlom, kdy jsem se rozhodl, že tedy udělám sýrárnu a pak to začalo. Ještě jsem si chvíli myslel, že budu zvládat obojí. Fotku i toto. Jenže pak začala stavba a ti lidi vůbec nevěděli, co a jak. Musel jsem tu furt být. Začal jsem foto práce rušit, jednu za druhou takhle dva roky a pak už se mi ani nikdo nezval. Teď jsem si třeba po dostavění všech těch věcí koupil za odměnu dobrý fotoaparát a nemám ani čas ho vzít do ruky. Není to možný. Časově to nevychází.

Takže 2005 byl zlom, kdy ...

Už jsem přestal být fotografem a od té doby jsem zadlužený, až to není hezký. Stal jsem se

otrokem bank, jsou i zaměstnanci, že granty jsem se zavázal, že vznikne pracovní místo. Už to není sranda. Tady, co odjížděla paní s tím synem. To je paní od starosty tady Horní Planý, já bych řekl, můj úhlavní nepřítel. Ten je pro rozvoj, ten tu chce lanovku, golfové hřiště. To je strašný mocnářství, jen jde o profit. Šumava jde prodat za groš. No a s tou farmou potom dál už to jelo. Udělal jsem 2006 sýrárnu, pak jsem dostal do pronájmu polozbořenou stáj, to jsem dělal pak, to bylo za dva roky hotový. 2011 jsem postavil už bez dotací tu drůbežárnu. A pak jsem se pustil do toho největšího a to je ta restaurace, zázemí pro kuchaře, penzion. A to je s dotacema. Rozvoj venkova. To jsou hrozně drahý peníze. Pakárna. Já už se teď těším, že v životě asi žádný grant nebudu. Já jsem byl hrozně úspěšnej. Co jsem napsal, to jsem dostal.

Jak to?

Protože jsem si je dělal sám. Já jsem si nic nevymýšlel. Dělal jsem je podle potřeby. Jak se ta farma rozvíjela, tak mi přišlo, jak kdyby ty granty vypisovali tak, že čekali na další můj krok. Neříkám vždycky podle nutnosti. Vzal jsem i nějaké jihočeské granty po cestě. To byly malinké věci, ale pomohly. Tak pojďte. Tady ta stáj se teď připravuje na výstavy. Tady od listopadu do poloviny dubna circa je tam sto ovcí bahnic a sto jehňat...

Volá syn Davídek...

To je sedlák. Já jsem měšťák. Já jsme žil v Kolíně, v Jeruzalémě, leckde. Já jsem nikdy nechtěl být nic jiného než fotograf. Můj dědeček byl fotograf a já jsem chtěl být jen fotograf. A ty zájmy jako teologie, to se taky úplně neslučuje.

A čím to, že vás to naplňuje, i když ty sny byly zcela jiné?

Protože to je asi jediná rozumná věc, kterou člověk dělá v životě. To když člověk zjistí, že to co dělal... že teď v tomhle má všem kořeny, že je to jediná smysluplná věc. A to, že se to naplňuje i to moje umělecké. Že ti známí kamarádi sem rádi dneska přijedou, budou sem vystavovat. Já jsem s tím neztratil kontakt, je to furt živý. Já si furt doufám, asi je to naivita, že jednou budu mít takové zaměstnance, že budu moct dělat i ty svoje fotografie. No. Asi je to nemožné. Teď jsem dostal zase takové facky. No tady se to teď musí vymalovat. Tady minulý rok byla už výstava, ta druhá část se musí doopravit. No a příští neděli tu bude vernisáž. Patronem toho je magistr Hubený a to je právě ten rozvoj, který on ví, že je správný. Malý podnikání, že je to ten způsob, kterým by se měla rozvíjet Šumava. A já jsem to dělal z lásky k Šumavě, ale ne s tím, že budu vzorový. Já jsem houby zemědělec. Ale teď ti, u kterých já jsem se inspiroval, jezdí ke mně na exkurze.

A co ti zaměstnanci?

No mám jednoho zaměstnance dobrýho, ale ostatní jsou takoví z charity. A je to strašný. Já jsem teď čekal dva měsíce na jeden mladý pár, v životě zemědělství nedělal, ale snil o tom. Dělal revizního technika a ona úřednice. A to je noční můra pro mě. To je čerstvá věc. Minulý pátek, kdy měli podepsat smlouvu, a oni najednou začali vymejšlet si. Nemožný. Oni tady chtěli mít prostě zázemí pro svoje volnočasové aktivity. Ona přede mnou roztrhala smlouvu a on ráno sedí a dojí. Prý že se se mnou chtěl domluvit, že za to bydlení budou pomáhat. Tak dobře. A druhý den přijde moje žena pro mlíko do dojírny a ptá se, jestli můžou počítat se snídaní a s obědem. Tak mu to odkývla, pak se zamyslela a říká mu, že snídaně ok, to ji moc nestojí, ale proč oběd. Vždyť on má ženu, co nic nedělá. Katka je pár týdnů po porodu. A proč já bych jim měl takhle pomáhat, když mi řekli, že jsem otrokář.

No pojďme dál. Tady je nádherné světlo na výstavy z té střechy. A každou část dne jiné. A tady teda penzion.

Ten míváte zaplněný?

To zatím ne. Byli lidi, co jezdili na týden a na čtrnáct dní. Ted' už jezdí jen na víkend, omlouvají se, že si víc nemůžou dovolit. A to jsou doktoři, právníci. Něco je špatně. U mě taky lidé nevydělávají velké peníze. Můj nejlepší má slíbeno deset čistého plus jídlo a ubytování. Pračku může používat, všechno. A já mu platím, když můžu třináct.

Jak vznikal

Já si tak hraju. To co nedávám do té fotografie, tak dávám do těch staveb. Já jsem pro přírodní, masivní záležitosti. Dřevo, kameny. Tady bude stálá galerie, ve stáji letní. Tady to bude na zdech i viset v prostoru. A dole je ten golem (velká pec), tak to jsem si dovolil. Pak bych chtěl ještě koně, ale to je jen pro mně záležitost, to ještě musí počkat. Ale teď mám hlavně hroznou radost z Davídka. On tím tady hrozně žije. On nechce ani nikam jet. Ani na plovárnu. Ne, tati, já chci být na farmě. Já se mu jak můžu, věnuju, my spolu děláme skoro všechno.

Tak doufáte, že to převezme?

Já chci, aby studoval umění. Jestli ho k tomu dostanu.

Ať studuje umění a pak dělá farmáře.

No to určitě. Ale ať se nejdřív podívá po světě. Ještě k té galerii. Může to být marketingová strategie, ale není to úplně tak. My jsme to od začátku s jedním kamarádem, který mě od začátku podporuje, chtěli, aby tu byly workshopy, sympozia. A teď se to konečně postupně začíná naplňovat.

A co vás tedy živí?

Ubytování. Ale jenom zčásti. Fotovoltaika. To byl zázrak, že jsem to udělal. Ona platí sama sebe a splácí ještě druhou hypotéku. Minulý rok udělala 165 procent svých nákladů. I mi to vrátili, že to přece nejde vyrobit. Ale tady výborná poloha. Tady to má svoje vlastní mikroklima. Tady je to skvělé pro astmatiky, alergiky. To už tady máme ty zkušenosti.

A pak co dál je částí obživy?

Musím se přiznat. Já mám devadesátiletou maminku, která tu s námi žije. Ona bere důchod v Německu, ne úplně malej. A navíc je nemohoucí, staráme se o ní a za to taky dostáváme něco. I to hrozně pomáhá. Zvířata pak dělají tak 7 procent ... no já to tady vlastně dělám kvůli zvířatům, bez nich by to tady nedávalo smysl... Ale dneska sním o tom mít domeček na samotě, jednu kozu, bramborové políčko a nic.

Vy stojíte o vlastní soběstačnost? Na čem by to stálo?

To je myšlené tak, že máme vlastní vodu, ekologickou čističku odpadních vod, vlastní proud, sice jen přes den, ale já plánuji ještě udělat malou vodní elektrárnu. Ted' máme první sluneční teplárnu, světový unikát, který se začal dělat v jedné firmě, která teď zkrachovala, tak to budu muset dokončit já. Ale stejně to pak bude dělat padesát, šedesát procent energie pro celou farmu. Na spodním penzionu je tepelné čerpadlo. Tady topíme štěpkou a spálíme hodně. Jen je hrozně problém tu sehnat kvalitní. Pak máme vlastní sýrárnu, vlastní porážku i bourárnu i na hovězí.

A ta se vám vyplatí? Když nejede furt?

No to chce. Ale já ji mám jen proto, že chci ty svoje zvířata úctyplně vychovávat. A když už je mám zabít, tak aby to bylo taky úctyplný.

A ten odbyt máte jak?

To se rozprodá všechno. Lidem, kteří nás už znají, to je skotský náhorní, to je vyzrálý maso.

Tak přijedeme do Budějic, objedeme tři, čtyři lidi vezmou si po třech bedýnkách. Teď se půjdeme podívat na sýrárnu. Tady jsme na ni získali jen 35 procent, ale naštěstí jsem spousta věcí nakoupil dobře, takže to bylo možná nakonec 45 procent. Ale k tomu jsem dělal čističku odpadních vod a ta se mi do toho podařila částečně zakomponovat. Jak tu bylo víc projektů. No ta soběstačnost je v tom mít vlastní vodu, energii, potraviny mléčné i masité, a aby i ti zaměstnanci tady žili. Aby participovali na tom, co dělají. Ale nějak to nejde. Oni si to nevezmou za své. My jsme třeba tu vždycky měli holky na práci. Dělalý sýrárnu, penzion a občas uvařily. Měly to tak na těch osm hodin práce. Respektive deset hodin byly k dispozici, ale čisté práce to bylo tak těch osm. Musely si to zorganizovat, není to jednoduchý. Já to znám, musím to dělat, Katka to musí i s dětma. No ale teď ona řekla, že bude dělat jen sejšračku a trošičku na zahradě. Tak na zahradu nepáchla, tam ten skleník je prázdný. A nic tam není, nic tam nebude. To už nezvládám. Pro mě jsou důležitější ty brambory a řepa. Ty jsou pro zvířata. A to radši pro nás radši koupím nějakou zeleninu, i když s těžkým srdcem, protože to není chutný, ani zdravý. Ale zkrátka to na chod té farmy nehraje moc velkou roli. Já to vždycky беру tak, že co je pro farmu je důležitý a co pro nás, to je méně důležitý. To se zaměstnancům nelíbí a Katce taky ne. Jenže oni jsou tu proto, že je ty zvířátka potřebujou. A je to skutečnost. Když bych neměl zvířata, tak nepotřebuju ty zaměstnance. No teď je tu zase jeden host se ženou a dítětem. On je barman z Plzně, je tu týden a že se nechce mu ani vrátit. Že by se snad tady nechal i zaměstnat, rozjel by tu restauraci. Tak já z toho nadšenej a Katka říká, vyzkoušej ho, už ses tolikrát spálil.

A to se ještě asi hodněkrát spálíte, než se to tu vytríbí...

To jsou furt nějaké facky. A ten můj sen, který jsem snil a dodneška ještě trošku sním. Z něho musím vyškrtat trochu. A to je ten průser.

Kterou část?

No že ti lidé, kteří tu pracují, tu žijí, aby to tu milovali, byli šťastní z toho, že jsou tady toho součástí, že se pro tu věc zapálí. Ne proto, že já jsem pověřil, ale že sami cítí, co je třeba, co se musí. A přijde mi, že možná jeden tady zaměstnanec z 90 procent to tak skoro má. A pak ten herec z Prahy, on neumí moc pracovat, ale má takovou pokoru tady k tomu všemu. On ani nechtěl zaměstnat, tak alespoň na dohodu, že ho tu nechci mít načerno. A pak mu říkám, že pro něj je lepší, když mu budu platit sociální a zdravotní. Tak že jo. Ale on se tu asi před něčím trochu schovává. No snad se to neobrátil proti mě. A pak je tu ten přes charitu, ten vyšel čerstvě z basy a když jsem mu dal první peníze, tak se tak strašně opil. Tak nevím. V pondělí mám řešit, jestli ho zaměstnám na dohodu.

Vy to tady máte jako takovou chráněnou farmu...

No v podstatě jo. Ještě jeden je tu bezdomovec, ten je na dohodu, a když ji dostal, v tu ránu mi začala srát na hlavu. On už dávno měl být hotovej s těma bramborama. Už má týden zpoždění.

Věnoval se někdo z vašich předků zemědělství?

Takhle můj děd, kterého jsem nikdy nepoznal. Táta mého táty. Já jsem se tátovi narodil, když mu bylo padesát.

Takže nevyrostal jsi v tom?

Vůbec. My jsme měli vilu se zahrádkou. Dokonce slepice v centru Ostravy. Ale to bylo jenom.. dokonce jednou jsme měli husy, ale to už bylo moc pro ty sousedy. Moje velké přání byl kůň, on by tam neměl kde být, já jsem si myslel, že jo. Ale nikdy se to nestalo. Ale to je pořád v plánu ještě.

Řešil jsi dodatečně odborné vzdělání? Cítíš jako nevýhodu jeho absenci?

Já jsem strojař. A jsem strašně rád za to, co jsem studoval a za ty profesory, kteří dávali důraz na všeobecné pochopení fyziky. Takže ty věci z oboru mám v krvi. A takhle kdybych měl zemědělské vzdělání, měl bych to asi taky v krvi. A to nemám. Takže musím číst, učit se to, opakovat. Znovu číst. Ale myslím si, že kdybych měl to vzdělání v tom, tak bych to nikdy nedělal. Nepustil bych se do toho takovým způsobem.

Proč sis zvolil formou ekologického certifikovaného zemědělství?

Já bych to jinak nedělal. Mně říkali, ať vezmu tady všechny ty kopřivy randapem, to bych neudělal. I ty mandelinky. Už by mi po postřiku tam nevlezli. Ale já to z přesvědčení chci mít ekologický. A pak když už jsem to dělal, tak jsem si říkal asi by bylo dobré si vyměnit zkušenosti. Tak jsem se přihlásil do pro-bia. Pak jsem zjistil jaká je to nesmyslná buzerace ta certifikace. Ale pak mi řekli, pane Štěpánek, takové jako jste vy potřebujeme. Mně je i těžko, že ten soused můj velký je takový darebák, směje se ekologickému zemědělství, ale je certifikovaný, protože dostane víc za hektar.

Když jsi říkal, že certifikace je buzerace, v čem konkrétně?

Protože to беру vážně, tehdy existoval jenom KEZ, a pan Berka z KEZu měl nějakou nesmyslnou přednášku v Pro-biu. A já jsem mu velice věcně po jeho přednášce oponoval, že je nesmysl to, co říkal. A někteří ti zemědělci, kteří byli už skoro pod stolama, najednou dostali takovou euforii, že pak už padali hlášky, že příště až půjde kontrolor, půjdeme na něj vidlema. Ale já jsem nic nemyslel špatně, jen jsem věděl, jak to chodí v Německu, v Rakousku a že ta nesmyslná věc u nás... Tabulky, tabulky a tabulky a tabulky.

A jaké je to srovnání tedy se zahraničím?

Tam jsou to servisovní pracovníci těch farmářů. Tam opravdu poradí. Jak dělat osevní postupy, když vidí, že ten člověk má zájem, tak na to dovedou reagovat a pomůžou. Je to servis. U nás to byla buzerace.

A je furt?

Dneska už to až takový není. Ale po tom rozhovoru ještě s tím Berkou, přišel nový kontrolor tady ke mně a on mě dusil u toho záhonu meduňky, kolik kila toho bude. Já jsem mu řekl, že on je inženýr zemědělské, že když řekne půl kila, tak napíšem půl kila. Tak on že není od toho!!! Ale pak kolem už jedenáctý večer, to už jsem měl pocit, že nesedí proti mně, ale vedle mě. A říká mi: no to vy, ale nemůžete říct šéfovi, že ho vezmete vidlema. Ale já bych to nikdy neřekl. Já vím, proč vy jste tady na mě. Podusit mě. Já jsem jenom dal těm farmářům to sebevědomí, že si dovolili tomu šéfovi něco říct. No a teď máme třeba jednoho kluka, který si myslím, že se blíží těm německým standardům. Asi tomu i rozumí. Vyplní za nás ty tabulky. Upozorní mě, že nějaké výpočty vržou, ať to dáme do pořádku.

A co pro vás ekologické farmaření znamená teď po těch letech? Změnilo se něco?

No protože jinak než ekologicky bych to v životě nedělal. Já bych si mohl asi klidně požádat i o značku Deméter. Možná už ty požadavky i překračuju v lecčem. Jak úcta ke zvířeti, k rostlinkám. To že ty brambory teď vypadají tak dobře, to mám obrovskou radost. To je lepší vyčištěné pole než když si sednu do vyčištěného auta.

Zajímalo by mě, kolik vlastně ta farma uživí lidí. Lze to říct?

Možná deset. A to by se mělo zvládnout. Ale bez té fotovoltaiky, bez hostů, možná i bez restaurace. Já ji vůbec nepočítám. Já ji беру jako minusovou, ale plusovou v tom, že je to další



služba, která nám pomůže doplnit tady to. Tak byl by to jeden člověk na sýrárnu, dva na dojení a ohrady, jeden univerzální jako údržbář, pokojská, kuchař, univerzální další na pokojích či kuchaři a dva zahradníky.

A teď jste na jakém počtu?

Šest myslím.

A vy se nějak dělíte spolu se ženou o to organizování?

Třeba jediný, kdo dělá se strojema, jsem já. Od bagrů, ke kydání, sekání, sušení. Katka dělá hlavně sejračku a vaří.

A pak máte někoho na účetnictví?

To mám a je úplně pitomá. Takže já ji musím nakonec hodně zkorigovat.

## Rozhovor 4

### Farma Brzkov

#### František Matoušek

Tady jsou staré odrůdy. A v červnu o slunovratu se bude sít norská pšenice. Anglické obilí pěstované do 18. století. Tamhle bude katarka a špalda. A žito. Vysoký dvoumetrový. A jednozrnka s červenou pšenicí. Ale nebyla taková zima.

A to bylo dobře, špatně?

No. Na broučci to je špatně. No některé odrůdy mi nevyšly. No asi to sem nepatří.

Jak dlouho to děláte?

Od roku 93. Já jsem to vytáhl z družstva, zrestituoval a od té doby to dělám. Tady je ječmen. Tohle jsou staré odrůdy pšenice, jsem na ni zvědavý. Ale je to asi nějaká moderní odrůda, protože se jí tady moc nelíbilo. Tady zkouším, co by šlo. A pak se to bude sít ve větším na tom poli. Půjdeme okolo. Ono se to za ta léta vyselektuje.

Tamhle ještě máte sad?

Já to mám celé vedené v sadu. Jenže teď vyšla litera zákona, která to zas změnila. Zahrada jako kultura neexistuje. A v sadu mi to nedovolí.

Tak co existuje?

Může to být jako orná s tím, že tam můžou být krajínovorný prvky.

Takže to budete muset mít jako ornou?

Jo. Jenže já jsem bojoval za sad. Ne za ornou.

A když ho tam necháte?

Tak mi vyhodí dva hektary pryč. Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění. To se mi nelíbí.

Co s tím?

No právě. Ochráncům přírody to nevysvětlíte, protože když je někdo blbej, tak je blbej. Kdyby někdo přišel a řekl z téhle a téhle důvodů je to na houby. Jenže on někdo přijde, kdo má vysokou školu, praxi dva týdny a vymýšlí směrodatný zákon. Úplně nesmysly.

Tady je pšenice anglická. Tohle je bezorebný systém.

Vy jste takový pokašitel?

No ne. Buď to děláte konvenčně. Nebo chcete poznat pravou podstatu věci. Jak se hospodařilo před dvěma, třema sty lety. Jde to. Tady by mělo to mít asi třicet klasů. Nemá. Je to noty jako na buben.

Ten les je taky váš?

No jo. Bylo toho 70 hektarů. Naše rodina z toho měla část. Díky tomu že už měli víc jak dvacet, ale ne zase víc jak třicet, tak nakonec nešel do gulagu. Jinak by šel rovnou do Jáchymova. A kdyby nešel do družstva, tak by tam šel stejně.

a kdo jste říkal, že to propil?

Kdysi dávno tady byl nějaký rod Kasalů a ten poslední Kasal neměl děti, tak si přivedl

synovce Čermáka a ten to dvacet let propíjel. Až pak zjistil, kolik dluží, tak to dal záložně a ti to dali do likvidace. My jsme tady od 1869 a hospodařili jsme tu do 50. let, kdy to šlo do družstva. Ti to tady v 68 srovnali. Meze zmizely. Udělali tu cesty, aby to projeli se strojema. Naštěstí tady je les, stromy tvoří mikroklima, je to členěné mezi lesy, tak ty remízky nejsou zas tolik potřeba.

Vy jste se tu narodil?

Jo. Byl jsem tu do patnácti. Pak jsem šel do učení na kováře. Takže jsem dostal základní zemědělské vzdělání. No kovář byl zemědělskej. To už dneska není. Pak jsem byl dva roky na vojně, pak jsem rok dělal tady v družstvu, potom jsem šel na Dukovany.

Co tam?

No stavit jadernou elektrárnu. Když chcete něco poznat, tak nejlépe se do toho zapojit. Dělal jsem tam zámečnické věci a pak jsem tam půl roku dělal mistra. Jenže když pochopíte, o co jde, tam jsem odsud odešel. Nechtěl jsem se podílet na něčem, s čím nesouhlasím. Pak jsem šel na dva a půl roku na Šumavu, tahat s koňma. Chtěl jsem na Prášíly, jenže mě v Sušici odchytil správce a dal mě na Srní. A tam jsem v podstatě tahal v lesích od Prášil, přes Modravu, Kvildu, Horskou Kvildu až k Hartmanicím. Heleďte. Tady ty dva hektary k tomu taky patří. Tahle pšenice.

Co s ní bude?

Ta se dá na konzum, na krmivo. Dvorskýmu z Olešenky. No Bartákův hrnec 2012. Zakladatel KEZu atd atd. Tam bylo pěkně na Šumavě. Když jsem tam tahal v horách, tak jsem rok nepotkal člověka.

Vždyť tam ani nikdo nesměl. To bylo v pásnu.

No. To jsem se jednou ocitl v 84 roce v Rakousku. Tak stačilo málo. Ale otočil jsem koně a sypal zpátky.

Neměl jste chuť utíkat?

Ne. Proč. Mně nic nechybělo.

Tam jste měl rodinu?

Ne. Jsem byl sám. A pak jsem v podstatě se usadil u rodičů, protože brácha šel na vojnu a oni byli staří, neměl se kdo o ně postarat. S těžkým srdcem jsem odcházel. Ještě deset let jsem tam byl jako doma. Dneska už ne.

Kolik vám je?

54 let prosím pěkně. Tak tam jsem byl od 82 do 85. Pak jsem přišel sem a dělal jsem do 91 v lesích tady. Tady to ale bylo o okázalosti. Kdo co jak vypadá. Nechcu říct přímo... bylo to takový že práce koňská se dělala traktorem, ale psala se na koně. Ale co. Já nechtěl soutěžit. Já práci co dělám, dělám s plný nasazením. Musím mít sám ten pocit, že to má význam. No a pak se mi naskytlo, že jsem mohl jít sázet stromky. Od 92 do 95 jsem dělal služby pro ně, co potřebovali. Sazení a tohle. A už jsem hospodařil tady.

To jste si vyžádal hned?

No já už jsem chtěl hned v 90. Roce. Ale nebyly k tomu podmínky, tak jsem musel počkat. A v 93 jsem vzal tady to pole, měl jsem pětadvacítku traktor a šel jsem. Tak se začalo. A pak jsem vstoupil do svazu Pro-bio. To byla jedna velká rodina.

Vy jste byl úplně u toho zakládání?

Už jsem s nima koketoval od 90. Roku. Ale vstoupil jsem v 95. To byla velká rodina, pak se do toho začala cpát... no a v roce 2000, když přišel právní systém, tak se z toho stal až skoro takovej byznys. Do té doby zákon nebyl. My jsme měli svůj vlastní zákon, ten jsme dodržovali. V podstatě pokud jsi chtěl mít logo, tak si musel dodržovat to a to. Ale jak do toho vstoupil stát, úředníci a ochránci přírody...

A jak vás napadlo jít do toho svazu? Bylo to tak, že jste věděl, že chcete dělat ekologické zemědělství?

To už jsem dělal od roku 85.

A nazýval jste si to tak?

Ne. Já si to nazývám organické. V první řadě jsem chtěl vyloučit všechny pesticidy, herbicidy. Protože když naši měli záhumenku, já jsem v tom vyrůstal. Já jsem to nenáviděl doslova. Ostatní leželi u vody a já jsem dělal sena. A u toho jsem chodil normálně do školy. Tak jsem to nemusel. Ale mnozí nemuseli a co z nich dnes je. To co v mládí nemusíme, stejně pak děláme. To jsou předurčené věci. Nechat ratolesti růst jak dříví v lese, to je nejhorší co pro ně můžete udělat. Jsou to lidi bez řádů, motivace, mají zmatek. Vy si ten zmatek totiž odbydete v mládí. Potom když už máte pevné mantinely. Podívejte, jak ten pes, nemusím si ho všimat, protože on ví.

Vy máte děti?

Nemám děti. Jsem svobodný. I když tedy mám přítelkyni. Ne že bych byl asketa, to ne zase. Ale jak mě baví studie, zkoumání různých věcí, od filosofie... v podstatě jsem byl takový rebel... naštudoval jsem si různé věci, snažil jsem se vše pochopit. Jinač tady je prováděná francouzská profízka.

Co to znamená?

Nechávají se stromy růst v určitém odstupu. Větším. To bych dlouho vysvětloval. Maximálně 400 kusů na hektar. A neustále se uvolňují podrosty, mladiny, probírkama. Ale je to daleko složitější.

A jak to tedy s vámi bylo dál? Jste se vrátil, staral se o rodiče...

Když přišel převrat, tak jsem si od 92 udělal živnost, od 93 jsem vytáhl pozemky a od té doby furt neustále... chtěl jsem takový systém zahrada, aby ta krajina byla taková pestřejší, ale od té doby válčím s úředníkama. Neustále. Zatím jsem to vždycky ustál, ale poslední dobou si říkám, proč ty se furt budeš takhle... ne že bych byl zmožen, ale proč bych měl bojovat. Oni mi třeba říkají: a jak bys jezdil v sadech s tou velkou technikou? Já se chytám za hlavu a říkám: copak patří do ekologie velká technika? Ty kolosy? To když potkáte na silnici, tak se bojíte.

Jak jste měl pole rozvržená, když jste sem přišel?

Tenkrát se dělalo obilí, pohanka, jenže pak se pohanka stáhla z Číny. Platilo se, neplatilo se. I když se dělaly hodně byliny. Ale spíš tohle se dneska dělá na obilí. Akorát to žito teď bude snad brát PRO-BIO. Uvidíme. Ale ono vůbec to, co teď chtějí v ekologii dát za podmínky, to je dosti likvidační. Takhle se dá oklikou zlikvidovat ekologické hnutí. Buď budeš dodržovat hrozně přísné podmínky nebo končíš. Jenže ty podmínky se nedají zobecnit takhle. Každé pole je jiné. A nejhorší je, že ti o tom rozhodují ti, kteří vystudovali konvenční a chtějí něco napasovat sem. Kudy tady jdeme, tak každé pole potřebuje jiný přístup.

To se zlomí...

No mám obavy, že to nebude jednoduchý. A tady je oves. A támhle za polem máme ještě hektar lesa. Ten je 160 let starý. To bylo štěstí, že akorát když se začalo, měl se mýt.

Jak se vám dařilo ze začátku zařídit ten odbyt?

Za prvé to PRO-BIO bylo jako jedna rodina a první tři roky se to prodávalo všude možně.

A za dobré ceny?

Ne. Za normální.

A to vám nevadilo?

No já jsem ještě chodil pracovat do lesa, tak jsem si to dotoval. Pak jsem si ale říkal, že je to ho moc, že to nejde, tak jsem se rozhodl pro tohle. A v podstatě 6 let, do roku 98. Nevím. Ze začátku jsem to dělal bez dotací. Protože jsem nesouhlasil s tím, že ekologie musí být živočišná. Ne. Já dělám rostlinnou. A tím se vybojovalo...

Takže od začátku máte to, že nehnojíte?

No ne. Hnojí se zbytkama, jetelotrávou. Ale ne živočišným hnojivem.

Proč? Jak jste si na to přišel?

Za prvé jsem si říkal, že když to jde v Číně, v Rakousku, Švýcarsku, proč by to nebylo pro nás.

Proč vám to přišlo jako ta správná cesta?

Za prvé jsem vegetarián od roku 94. A nechtěl jsem se zatěžovat dobyt看kem. Na co. Chtěl jsem si to zkusit, jestli to jde. Nikdo to tu nedělal takhle a to období od těch 52 let do 90, těch 40 let, co tu někdo přetrhl, tak to myšlení převládá ještě do dneška. Takový ten socialistický přístup, megalistický přístup. A nejhorší je, že se to nacpalo taky do té ekologie. A oni to dovolili.

Takže nejdřív jste o tom slyšel a chtěl to zkusit a pak až přišlo to přesvědčení s vegetariánstvím?

Nene. Já jsem už v 80 doma bojoval s pantátou, nasekl jsem si pšenici a on: máš tam bordel, jdi to postříkat. Já ne, že to nepůjdu postříkat. Jinak si to rovnou můžu koupit.

A jak se to ve vás objevilo?

No přirozeně. Proč bych to jedl. Když jsem se ptal, proč rostliny mají rakovinu, no z dusíku, přehnojený. Mají moc dusíku, tak proč to hnojíš? No aby bylo ovoce. Tak si říkám proč. Tak zkusím jinak. Až teda po revoluci byly ty zmínky, že někde něco existuje. Nebyl internet.

Takže do té doby jste nějaký pojem ekologické zemědělství neznal?

Ne. Za prvé se tomu říkalo alternativní zemědělství. až potom se ten název ujednotil na tom eko či bio.

A vy máte vyloženě veganské zemědělství?

Ano. Já jsem takovej laktovegetarián. Občas si dám vejce. Nejím maso v žádné podobě. Myslím si, že ho nepotřebuju. Myslím, že ani ty mléčné výrobky. V podstatě jsem se sám přesvědčil, že to nepotřebuju. Nedělám to z etických důvodů, ale zásadně ze zdravotního důvodu a vnitřního přesvědčení, že to nepotřebuju. Kdybych pod hrubým násilím měl jíst maso, tak budu.

A z podobného důvodu i takhle vegansky hospodaříte na té půdě?

To už vyplynulo samo ze sebe. Když nemáte živočichy, tak musíte tu hmotu dodávat jinak. V podstatě tady to hospodářství neopustí nic kromě zrna.

A co jste říkal o dotacích. Že jste na začátku je nežádal? Ona pak i byla mezera v nich?

Já když jsem začínal tak v 93 Kubát zrušil dotace. Oni to chtěli nastavit tak, že proč cpát, když to někdo chce dělat, tak ať to dělá a bude dostávat stejné dotace jako konvence. Až za tři roky potom, nebo tak nějak si pak ty základní dotace vynutily svazy. Ale to jsem do toho nešel furt a až potom, když už to bylo státem kontrolované, tak jsem do toho šel, když se mi vytlemovali, kontroly čím dál dražší.

Ale přitom dotace bych žádné nedával. Jen do armády, školství, .. nikam jinam.

Vy volíte Svobodný ne?

Nevolím. Ale nejradši bych je volil. Z prostého důvodu. Ze zemědělece se stal úředník. Už to nedělá, aby měl potěšení, ale řeší, kde z toho vytríská prachy. Rozhoduje se podle dotací.

A vy si myslíte, že tady v těch českých podmínkách by biofarmy přežily bez dotací, když ty ceny potravin jsou nastavené tak jak jsou.

Dneska. Žádný zemědělec. Nejen ekologický. Nejen v ČR, ale v celé evropské unii, by nepřežil, kdyby nedostal dotace. To vám garantuju. Kdyby nebyla takzvaná zelená revoluce kdysi na Západě. Ta odstartovala něco, co rozbilo základ zemědělece. Zemědělci ty snížíš ceny, z našich vejdělků my ti dáme doplatky a ty si za to zase koupíš stroje. Jinak tyhle gigantická monstra by neexistovala na těch polích. Kdyby si je průmysl v podobě daní zpátky nedotoval, tak sedlákovi by stačilo tady 40 koňských sil, traktůrek nějakéj. Ale chleba by nebyl za 40 korun, což už se zdá někomu draho. Ale byl by za reálné ceny. No Západ, Amerikou počínaje, vůbec západní civilizaci, vynaloží na jídlo 10 procent výdajů. Takhle by tak 50 procent vynaložil na jídlo. Ale vezte si to, že kdyby to nebylo tak, dnes by nebyla tak devastovaná příroda a nebylo by tak obrovské odcizení od přírody.

No takže v podstatě bez dotací by většina farem nemohla fungovat.

Vy ano?

No. Kdyby šlo do tuhého... za prvé nejsem náročný. Tím, že jsem to dělal 8 let bez podpory, jak jsem ten výzkumník, tak si člověk musí ověřovat, jestli to, co dělá je správný a životaschopný. A tak by to měl dělat každý sedlák. Zkoumat.

A zrovna ekozemědělci docela zkoumají?

Protože jim nic jiného nezbyde. Až půjde do tuhého, pokud se nic nezmění, tak lidská práce bude hodnotově stejná jako práce strojů. Zatím ty stroje, technologie díky tomu... vždycky každá civilizace se dostala na nějakou výši a pak zanikla. Nebo byla násilně přerušena. Vydrancovala se sama.

Tady to obhospodařujete sám?

No jo. A to ještě na Kojetíně mám další pole. Tam je přítelkyně a její staří rodiče tam mají pozemek. no co. Dá se to. Ale tak ráno začnu a večer skončím. Tak v osm začnu, nemusím krmit a dělám do devíti, dokud je vidět. No a když se dělá obilí, tak třeba do půlnoci.

A vy tedy nepoužíváte téměř žádnou techniku?

No mám kombajn, dva traktory, plečky... plečkuju i kypřím s traktorem.

No tak vidíte. Taky je tady u vás na poli víc strojů než lidí.

No protože je stroj levnější než lidská práce. No nejlepší by bylo kůň, potah, holky. Ale to nezaplatíte. Z mých zkušeností vyplývá, že to nejde. Nevím, jaké vy máte zkušenosti.

No v těch kopistech mají v podstatě malý traktůrek, koně a hodně pracovních sil. Jenže oni mají obrovský příspěvky na pracovníky.

Právě že ne. Mají jen plošné dotace 30 tisíc na rok. Oni mají oddělený statek od sociální služby. Ten si jede na sebe. Zaplatí si svoje náklady. No vidíte.

Jak řešíte odbyt? Komu dodáváte?

Tak Sonnentoru. Ale to už zdaleka není tak výhodné jak to bývalo. Pak něco na krmivo tady v okolí. Něco trhy. A tam se mě ptají, to víte, proč to mám tak drahý. A já jim říkám, že prodávám kvalitu, ne kvantitu. Ale jako bio se tam neoznačuju. To by bylo spíš na škodu. Lidi by mě obešli.

Jak jste se tedy učil farmařit?

No z praxe. Pak jsem něco četl. Ale ono to vidíte na té půdě, co ji svědčí. Zkoušel jsem kombinovat rostliny, střídat. No koukněte sama na tu půdu tady a pak na tu půdu u domu. To je co! To je výsledek práce za patnáct let.

Zeptala bych se ještě na otázku, zda budete vaši farmu předávat potomkům, ale když nemáte potomky...

Já už nástupce mám. Vypadá to, že si to převezme synovec. Už trochu pomáhá. Ale nečekám, že to bude dělat jako já. On bude asi hnojit. Možná i trochu chemie.

A to vám to nevadí?

No já mu nemůžu říkat, jak to má dělat. To je moje přesvědčení, ne jeho.

A nebudete se snažit ho ovlivnit.

Ne. To byla moje cesta. On má svojí. Zjednoduší si to, nenadře se tolik. Nebude se tahat s úředníkem.

To vám to opravdu nebude vadit, když jste se o tuhle půdu staral určitým způsobem a najednou to bude jinak.

Ne.

Chtěl jste toho farmaření už někdy nechat? Že už by bylo vystřízlivění tak silné...

Ne. Já to neřeším. Já totiž nehledám žádné ocenění. Já mám rád tu práci, že jsem na poli, hrabu se v hlíně a mám spoustu času na přemýšlení. To je ozdravné. To je život. Nepotřebuju víc, nepotřebuju uznání, dělám to pro nějaký růst svůj. Já jsem si došel sám v sobě k tomu, že nic neznamenám a tak můžu být šťasten.

Čemu věříte?

Jak to myslíte... no. Mladí ti ještě chtějí rozeznávat co je lež a co je pravda. Co je správné, co špatné. Ale ve stáří je to vzácnost. Když má člověk zakořeněné ty svoje pravdy, dogmata. Je to nádherný, když se člověk dokáže učit. I ve stáří.

Co si o vás myslí ostatní ekofarmáři?

To já nevím. Zeptejte se jich. To nejde. Tady když začnu dělat, tak ty lidi okolo v místě,

sousedí, řeknou: ježišmarja. Ale časem zjistí, že v podstatě tomu nerozumí.

Jak jste to říkal, že když to budete chtít dělat, tak se budete muset přizpůsobit?

Když něco chcete, tak musíte zvážit, jestli to jde. Tak buď se to dá realizovat nebo ne. A když jo, tak za jakých podmínek. Jako nečekejte vděk za to, že to děláte pro přírodu, pro společnost. To vůbec. Blázní.

Proč to děláte?

Proč jste na škole?

Protože mě to baví.

Přesně tak. A i když vás to bude bavit, tak to bude dobrý.

A vás to baví?

No občas aby vás to bavilo, tak musíte dělat věci, který vás nebaví. Ale ideální je, když se dostanete do stavu, kdy ty věci, který nemusíte dělat, děláte s takovým zapálením, že vás v podstatě baví. Samozřejmě. Jsou určitý hranice, který se nepřekročí. Pokud je překročíte, tak už popíráte sám sebe.

Co to je u vás?

Můžu všechno, ale abych šel a ač znám, jak se dělá konvenční zemědělství, tak v podstatě přijdu, vidím broučka.. no pro mě je lepší vypustit slepice, to je příroda, no ono ta chemie je taky příroda. Ale když tady pustíte slepice, tak vám tu nezbyde jeden brouček. Je to správný nebo špatný? No mravenci, když jdou válečníci, nebo sarančata, tak po nich nezbyde nic. A je to správný? No je to příroda. Ale tak ta slepice, ona vám ta vejce a zase tak...

Když lidi kočovali a zjistili, že ta zem už je příliš zamořená, tak sbalili stany a šli dál. A tady je to to samý. Pokud budete tady na tom jednom fleku hospodařit furt, tak to bude tak zamořený, že už nic jiného nedá. Ale dneska to jinak nejde, říkají. No nejde to. když ta arogance je už tak silná, že v podstatě... nemusíme smekat klobouk a být pokorný. Ale hluboce ve svém důvtipu se skloním, ty jahody tu budou teď čtyři roky a pak tu budou až za pět let. Na tý mezi dřív byla kopřiva, teď tam je tráva. A pak tam bude zase kopřiva. Tady se snažíte vytvářet optimální podmínky. To je ekologie. A je jedno jestli je to v lidských vztazích nebo v půdě. Ale je smutný, že mnozí se dneska cpou na funkce, an který nemaj jen proto, aby se o nich vědělo. Chcou být ukázaný. A to je základní chyba. No nic. Kolik je hodin.

Půl osmé.

Tak já se půjdu podívat. Tam plečkovat.

Co jste chtěl být, když jste byl malej?

Každou chvíli něco jinýho.

I zemědělec?

To bylo tak přirozený, protože já když jsem byl malej, už co si pamatuji, jsem chodil s mamkou na zahradu. Tak v podstatě to už když v něčem vyrůstáte... spíš člověk touží po něčem, co je mimo něj. Když se otevřely hranice, tak všichni chtěli západní luxus. Jsem si říkal, ježišmarja, vždyť je to tam ještě horší než u nás. Ale to je to samý dneska východně. Lidi utíkaj sem. Afrika. Lidi v podstatě utíkaj pryč, ale stačí jenom, aby řekli, hele ty mudro, my tě tu nechcem. Koukej mazat. A jak sem půjdeš, tak dejte nám něco, abychom se ubránili, a půjdu a budu si to udržovat. Jenže dám to Monsantě, ty mi půjčí, nesplatím, oni mi to



seberou. Vyženou mě tam odsad'. Tomu je potřeba zabránit. Aby ty děti byly připravený v dospělosti na to říct, hele plácáš, běž, tady překážíš. Ne že tě budu nenávidět. Ale...

No jo...

Seš dobrej. Ale já mám jinačí reference, jak se dneska říká. Protože to že já přijdu a můžu se vyřadit tady nad tím. Jako umělec doslova. To ty mě nedáš. Ty mě zapojíš, hele, dělej, já ti dám práci. Tam končí moje svoboda. A to není jenom proto, lidi se bojí lesa ve středověku... tím se daj lidi vystrašit. A dneska se dají taky určitejma preferencemi udržet na uzdě. Strach to je velice dobrý manipulátor.

Vy se ničeho nebojíte?

Bojím se sám sebe.

Proč?

Nejdokonalejší je když člověk dokáže překonávat svoji vlastní bolest. Jak říkal jeden sibiřskej šaman: chceš li poznat, prvně musíš pohřbít svoje přátele, pak pohřbít vše, co jsi dělal rád, pak pohřbít svoje nejbližší, a nakonec, až pohřbíš sám sebe, pak teprve budeš šťastnej na světě. A když pohřbíš svou bolest a svou identitu a svoje já, co ti můžou vzít? Vyhrožují ti smrtí? Já už jsem si svoje užil. Co si na tobě vezou? No tak nebudu tady, támhle. Znam trochu... vim, co je jedovatý.. co nesmím snít, to je důležitý. Když mě zavrou, no tak jsou pránický děti, třeba to vydržím. A když ne, tak... když máte svou vnitřní obrovskou sílu, tak se dějou zázraky. I umřít se dá bez problémů. Jestli ta doba přišla...

Já to řeknu takhle. Když já škrábnu takhle ten plevel, ptá se ho někdo, jestli tady chce být nebo ne. Ptá se mě někdo, jestli tady chci bejt... ať se nám to líbí, máme tu svoji nadsazenost, tu lidskost, ale v podstatě neustále probíhá.. uplatní se ti nejpřízpůsobivější. Nejradši bychom preferovali ty buňky, co nám přidaj deset, dvacet let, ne ty, co nás ženou do záhuby...

Až těhle pět prvků člověk ovládne... když už ta obava přechází v ten strach, tak musí přijít to, že si řekneš: už blbneš. Už si někde jinde. To je právě to duchovno, že vás posunuje dál a dál. Učí vás. být člověkem. Tohle dokáže velice málo bytostí. Zvíře dokáže být vytrvalý, ale neuvědomí si to. kdežto havran si uvědomí sám sebe, delfín, slon snad si uvědomí sám sebe. Ale má jednu věc a to jest, že nedokáže vědomě vnímat... je to realita. Ta tvrdá realita. A ten sen. A to jedinej člověk, jedinej tvor, dokáže žít vědomě.. no to jsou hovory. Kam teď půjdete, kam kráčíte?

Ještě nevím.

Vy nemáte nějaký řád vůbec tohleto.

Ted' ani ne.

Nic? Takže vám je jedno, kam teď půjdete.

Ted' to začnu nějak řešit. Tady máte hospodu. Je otevřená?

Je.

Tak půjdu možná na pivo. A vymyslím, jak se dostanu domů.

Tak ať se vám daří na světě.

Já moc děkuji za váš čas a za váš příklad. Bylo to přínosem.

To jsou ty věci vnitřní. To se dá postupně naplňovat. Máte svízel na sobě.

To je na ozdobu.

## Rozhovor 5

### Hospodářství rodiny Abrlovi

#### Jarmila Abrlová

Můžete mi představit příběh vaší farmy? Vy jste začínali někdy v 70. letech, ale farma oficiálně funguje později. Co vy sama považujete za začátek?

No my dva společné tendence jsme měli až po svatbě. (smích) Je to tím, že já pocházím z Litomyšle a moji rodiče hospodařili. I za komunismu měli malý hospodářství, takže pro nás to bylo naprosto přirozený. Manželovi rodiče taky hospodařili. Takže my když jsme sem přišli po vysoké škole, to byl poslední rok toho systému umístěnek, tak jsme zakotvili tady. Manžel tu sehnal práci.

Takže žádné kořeny tady nemáte?

Na Moravě žádné. Ty jsme tady teda zapustily teď. A musím říct, že jsem vůbec netušila, do čeho jdu, protože já jsem nikdy na vesnici nežila, to byl úplně jiný duch, než je tady. I když Litomyšl není nějaké velké město. Tak jsme pracovali v JZD, celej život jsme měli problém, že jsme odmítali vstoupit do strany, měli jsme malý děti a to prostě tak bylo. Taková doba byla. Přes nějaké ty problémy, když přišel rok 89, tak tady lidi měli ten pocit, že nás techniky vyženou a budou si vládnout sami. A to jsem už řekla dost, že už se nenechám tady stále od někoho šikanovat. Tak jsem chtěla dělat něco speciálního. My jsme tady neměli žádnou půdu, že jo. Na čem začít. Postavili jsme teda dům, ale nikdo jsme nepředpokládali, že se něco takového stane.

A vy jste to místo dostali na základě vzdělání?

My jsme oba dělali zemědělskou školu střední a manžel ten i vysokou. Tady jsme pak dvacet let byli jako zootechnici v JZD a pak manžel mechanizátor a potom teda odsud odešel do Mikulova, protože to byly furt nějaké peripetie s tím vstupem do strany, kde bylo střední učiliště pro mentálně postiženou mládež a tam šel dělat šéfa odborného výcviku. Tam začal pak dělat ředitele a já jsem, když to skončilo, že já budu hospodařit, původně sušit ovoce a zeleninu. Dobře. Budem nakupovat od sedláků tady. Udělali jsme si průzkum trhu. Všechno to bylo nádherný. Ekonomika nádherná, tak začínaly ty první granty. Tak jsme vypracovali grant, podali žádost a oni nám ji schválili. My jsme teda neměli nic stovebně připraveného, když jsme nevěděli, jak to dopadne. Takže naprosto za chodu jsme z prasečího chlívků předělávali. A na veletrhu jsme koupili sušárnu. A tím to začalo. To byli podvodníci, neměli atesty a mě nenapadlo, že se tam něco může dostat bez atestů. Oni to měli ozkoušený jen na nudle a na ty stačí nějaký ventilátor. Takže pak x kroků, co jsme do toho vložili, do noci dělali, tak jsme vyhodili, protože to nesušilo, vlhkej vzduch šel zpátky, takže my jsme platili elektriku, zboží a neprodali jsme ani za halíř, protože to všechno se zkazilo. Tak jsme pak začali ještě ovoce, že budeme sušit. A když nám bylo úplně nejhůř, tak manžel už jako ředitel sehnal zákazům práci v zahradnictví, že tam pěstovali bylinky. A já jsem vždycky měla na zahradě bylinkový záhonek, vždycky jsem k tomu tíhla, tak jsme se rozhodli, že tomu se tady nikdo nevěnuje, tak jsme pronajali hektar. Ten jsme vyčistili, takhle to bylo, jsme něco pronajali, odplevelili a pak o to přišli.

Že vám neprodloužili nájem?

No to byl tenkrát velkej tlak. Peníze na pole jsme neměli. No tak jsme začali sušit bylinky. Manžel musel celou tu sušárnu předělat. Bylo to šílený. My jsme měli úvěr, mohli jsme přijít až o střechu nad hlavou. A to jenom proto, že člověk uvěřil. No došlo to tak daleko, že i ty

sítě se pronášely, to nefungovalo, ty se síta sesypaly a tak jsme jeli do Litomyšle, že to spraví. A tedy nakonec štěstí stálo při nás, že ten člověk z té firmy, znal mě od dětství, mi říká: Jaruško. Oni to nechtěj spravovat. Oni vás to nechají složit a pak se na to vykašlou. Jenže my už jsme teda měli tak špatnou zkušenost, že už jsme v autě měli i brokovnici a kanystr benzínu. A takhle to došlo. Řeknu vám narovinu, to je psychicky nesmírná zátěž. A on se nám ještě vysmal, takovej mladej kluk, a já jsem mu řekla, že už je mi úplně všechno jedno. Že my už jsme přišli skoro o všecko. Ještě teda můžeme přijít o barák. Takže buď přijedete do deseti minut nebo já vám tady tu firmu zapálím a v tom vězení aspoň budu vědět, proč tam jsem. Takhle jsme v těch problémech jenom proto, že jsme uvěřili, že jste slušní lidi. Tak on dojel. A on se začal vyšklebovat. Já když si to dnes představím tak je to směšná situace. On tam s Mercedesem, já s tou rozpadlo škodovkou starou. Vytáhla jsem tu brokovnici a řekla: ty hajzle, podepiš to. Dej mi peníze, nebo tě zabiju. Já už jsem nemohla. Tak opravdu pak tu objednávku zaplatil. My jsme tam dva dny byli, aby se na to nevykašlal. Bylo to hrozný, ale stejně to nefungovalo. Tak náhradně jsme začali dělat ty bylinky a postupně jsme furt vytvářeli nějaký sušicí systém, manžel nad tím strávil spoustu času, ono to není jednoduchý.

A při tom měl svoji práci?

Ano. Ano. Děcka studovala, ale musela nám pomáhat. Ty si to s náma prožila taky. Ovoce, zeleninu jsme teda museli opustit. Začali jsme bylinky. Teď jsme museli všechny ty předpisy vyplnit. A pak když jsme to dostali do těch sáčků, tak jsme objeli celou republiku, vytvořili jsme si pěkněj takovej obchodní řetězec svůj a netrvalo to ani půl roku, nastoupili sem řetězce opravdové a všechno se to sesypalo jako domeček z karet. A my jsme zase stáli před tím, co dál. To bylo v roce, to už jsme měli certifikát, 94, 95.

A bylinky jste dělali od roku?

89. my jsme v roce 90 začínali sušit zeleninu. To jsme nebyli ještě ekologičtí. To musím říct, že díky těm bylinkám, pan Mitáček mi napsal, jestli bychom nechtěli dodávat pro ně. Ale že bychom museli být certifikovaní. A ten svaz se rodil. Tam jsme se seznámili, zažádali jsme o certifikace a v tom roce 93 jsme byli certifikovaní. Tři roky to trvalo, protože my jsme střídali ty pole. Pak jsme řekli, že to takhle dál nejde v roce 93, pořád to hrozilo, měli jsme ho v certifikaci, tak jsme si koupili pole od té paní a než nám skončilo přechodové období. Takže od 93 jsme měli certifikáty. V roce 94 jsme udělali ty obaly nové, vznikalo pro bio staré město, začalo se to nabalovat a dostali jsme se jakoby trochu nad vodu.

Ale přišly ty řetězce.

No to byl během půl roku krach. No tak když jsme pochopili ten jejich systém, tak jsme si řekli, že tudy cesta nevede. My musíme jít jinou cestu. Ale ono to souběžně vznikalo, budovalo se to jedno s druhým. Hospodařit jsme začali, že jsme chtěli něco dělat k těm věcem ostatním. Ukázat, co umíme sami. Tatínek byl vyhlášený hospodář na Litomyšlsku. A to bylo tenkrát normální, že se hospodařilo přirozeně. Oni třeba použili ledek, ale jen když to bylo nezbytně nutný. To by jinak nebyl dobrej sedlák. Tak proto my jsme chtěli, že bez té půdy jsme odkázaní. Tak jsme koupili ten první hektar, vysadili tam půlku vinohradu a na konci bylinky.

Proč jste se rozhodli pro ten vinohrad?

My doma na našem rodném statku měli vždycky takového muškátového křížence, ale manžel, jak sem jezdili celou vysokou školu vedle do vesnice, k rodině, kde neměli děti, tak si ho oblíbili. On se tady zamiloval do toho kraje. To staré město to je mrazová kotlina. Když něco, tak to muselo do skleníku. Tak proto jsme sem šli. Já osobně bych nikdy z Litomyšle nešla. Já jsem patriot jako. Já to tam miluju. No ale tady jak má každý ty záhumenky, tak u jednoho

pána se tady učil dělat to víno ve sklepech. To byla jeho láska, vždycky k tomu tíhnul a pro něho z té mrazové kotliny to byl tady ráj na zemi. Ono tady je teda úrodné, ale taky je to tu pěkně krátká zima. Takže tady se dělá furt. tady je pořád práce, je to takový hektický.

A když vám nabídli, že byste mohli být certifikováni? Jaká byla vaše reakce?

My jsme chápali, že v tu dobu, kdy bylo to chemické hospodaření, to byla jediná cesta, jak to odlišit. Teď to bio se trochu zprofanovalo, ale v tu dobu, kdy jsme začínali... a docela mě překvapilo, jaká vznikla nevole tady od vinařů. Jak jim tady nějaký lidi z Vysočiny budou ukazovat, jak se to správně dělá. Ale přitom oni tady všichni byli náplava. Pavlov je typicky dosídlená vesnice, tady bylo tak pět původních rodin. Ale někteří přišli holt dřív než my. Ale jinak zkušenosti s vinařstvím nikdo neměl, taky se všichni učili. Takže tady to začalo, pak jsme měli peripetie se stavbou...

A pokračovalo to jak dál?

No zjistili jsme mezitím, že to pole je málo. My máme tady pozemek na kopci. Tam proto musel manžel vymyslet vlastní sklizeč. Protože to už se rukama nedalo. Tak jsem pak trnula na tom kopci, aby se nepřevrátil. Syn pak i sklízel. Takže jsme postupně koupili pak dole u vody další pozemek. Přestěhovali jsme byliny dolů, tam proběhlo 3 roky přechodné období, kdy se tam pěstovalo zelený hnojení. A pak teda byliny.

A pak jste rozšířili...

Nahoru tu vinici dosadili. No a pak jsme tady museli koupit nevydatelný restituční podíl. Protože pozemkový fond skoupil všechny pole a neprodával. Jen vydával v rámci restitucí. No tak my jsme museli těch 56 metrů koupit za 240 tisíc. To jsme neměli moc peníze. Ale té staré paní říct, že to chceme za půlku. Takový jsme nebyli no. Ale zase ta paní byla natolik slušná, že nás to nechala splácet postupně. Takže 4, 5 let jsme spláceli. Ale díky tomu nám potom vydali vlastně ty další hektary a tím pádem jsme přišli k tomu vinohradu tak, jak ho máme teď. Vzápětí probíhala pozemková reforma, tak my v rámci té reformy se nám podařilo scelit do pěti hektarů.. tam je to úskalí, aby vám to ostatní nepostříkali. A pak teda i vedle jsme je přesvědčili, že to teda taky dělají trochu ekologicky.

Kolik tedy máte hektarů?

Teď 5 a půl vinohradu a postupem doby jsme u vody koupili, zase se na nás obrátili lidi, kteří tam měli pole, JZD jim neplatilo nájem, tak jsme tam přikoupili. A teď tam teda máme taky už 5 a půl hektaru zhruba. Takže zhruba 11 hektarů a hektar z toho je v nájmu.

A to jste získali kdy ty pozemky?

Postupně v roce 95, 97.

My jsme skončili v té době, kdy jste začali vinařství...

To jsem začali v roce 94 vysazovat až v 97 druhou půlku. Měli jsme takovou představu, že jsme nechtěli moc lidí zaměstnávat, že tu byl problém s lidma. Jenže do toho ty pozemkové úpravy, takže z toho vyplynulo, že když jsme získali pozemky, tak v roce 2003 jsme provedli další výsadbu, to byl mezní rok v rámci EU, pak už by se nemělo vysazovat, jen obnovovat.

To manžel stále pracoval jinde?

Nene. Už v asi 98 pracoval jen zde. Tam nastal problém v té škole. On byl pro ně jak tornádo. On po nich chtěl práci, aby se věnovali těm dětem. Já tak nemám ráda líný lidi. Je to hrozný, že v podstatě furt musíte obhajovat, že chcete pracovat, slušně žít, nechcete krást. Tak to už jsme oba zůstali doma. Já na sobě měla byliny a manžel už pak vinohrady. No a v roce 2007

si syn, který do té doby furt byl někde ve světě, převzal bylinky a já jsem styčný důstojník.

Máte dvě děti?

Dcerka se vdala do jižních Čech. Ta nám hodně pomáhala. Učí na zemědělské škole. Má lednickou vysokou. I manžel. Ten dělá osiva. A částečně syn pěstuje pro něho. My jsme měli největší objev do Sluneční brány Čejkovice, to byla pro nás úžasná práce, jenže pak se to začalo měnit, ceny výkupní a tak. Za to už se nedalo dělat, pěstovat něco, abyste to prodala úplně pod. To prostě nejde.

Jak šel tedy odbyt?

V roce 2007 jsme byli na vrcholu, co se týká výkupních cen. Pak už to šlo dolů. Navíc v roce 2001 k tomu přistoupil kamarád bobr. Ten nám během roku zaplavil hektar a půl a tak jsme museli ustoupit s tím osevem, ten nám přestali dotovat. Jenže nám to chybělo na zelené hnojení, abychom udržovali úrodnost půdy. No to budeme spravovat dlouho. Oni nám sice z ministerstva vypláceli náhrady, ale my přišli o klienty. To jsou takové ty zkoušky. No takže s bobrem jsme vybojovali výjimku. Ale v podstatě jsme na tom prodělali, protože oni teď už nic nezaplátí, ale ty škody trvají dál, protože to pole vlastně už třetí rok očišťuje a pořád se tam nedá ani najet. Dvakrát se tam utopila tatra. Je to podmáčený. Takže my jsme nakonec museli dokazovat, že ten bobr popravdě to dělá... že ten kanál s tím polem jsou propojeny. To jako musím říct, že už jsem si připadala po té sušárně, to byla doba divoká.

Hnojíte pouze rostlinně?

No ano. Ta živočišná výroba je nejlepší, když je to provázaný. A tady pro ni vůbec nejsou podmínky. Ty krásy hrozně tady trpí komárama i tyhle vedra. Musíte mít svatbu. A my jsme vůbec neměli peníze.

Takže to není vyznání, že chcete dělat veganské bylinky apod?

To bylo přirozeně. Za prvé tady je ideální podmínky pro pěstování rostlin. Za druhé jsme chtěli dělat něco speciálního. A navíc neměli jsme na to peníze, abychom nakoupili pozemky, udělali stavby na živočišnou. Takže jsme zjistili, že tohle je jediná cesta. Něco speciálního. Proto jsme chtěli sušit tu zeleninu. Měli jsme představu, že místo těch hnusných brambůrků budeme dělat lupínky z mrkve, sladký, dobrý. Jenže to zas představovalo kvalitní sušení. a sušárna to je 600 tisíc. A na ty granty jsme nemohli dosáhnout. Problém je že tam musíte ručit majetkem. Něco jiného je když je rozpočet milion a pět set vám dá banka a zbytek vy. Jenže vy si musíte půjčit celý ten úvěr. A když si pak spočítáte, co zaplatíte na úrokách. No já když si vezmu, kolik jeden sedlák živí dál profesí, to se divím, že to zemědělství je tak na chvostě. Kdo by si kupoval traktory, služby... no a s cenama. To byl taky problém. My jsme zjistili, že naše cesta bude jedineč, že budeme sami jezdit, sami si prodávat.

Takže žádný distributor?

My jsme měli Sluneční bránu, to se postupně ale snižovalo, chtěli menší ceny. A pro bio staré město to bere, ale to je nepatrný zlomek, co brávalo. Protože oni se navázali na ty řetězce a ti je nutili k těm praktikám, oni chtěli po nás, abychom přelepovali zboží.. já jsem řekla, že to dělat nebude. Tak nebudete mít odbyt. Ale já jim řekla narovinu, že to než abych to takhle dělala, tak se zařídím jinak. Oni chtěli, abych to přelepovala na vyrobeno pro ahold, někde v rožku bychom se krčili, ale ze zákony bychom my nesli plnou zodpovědnost. A takhle se to stalo poprvé, že jsme přes ně dali zboží a netrvalo dlouho, chtěli přebalit, nepřebalíme, tak konec. Já na to jednání jela, to je nemorální, nedůstojný, to není obchod. Můj tatínek měl hospodářskou školu, byl to koňský handlíř mimo jiný a já vám můžu říct, taková etika jako měli handlíři. To bylo na ruku podání. Žádná smlouva, faktury. A mezi nima, když se našel

nějaký lump. Ten od Aše k Tatrám si nekoupil. Jak cikánskou poštu. A v tom my jsme vyrůstali, to já nikdy nezapomenu. Tatínek vždycky říkal. V obchodu musí být dva a oba musí být spokojení. Ale tihle byznysmeni... s tímhle nikdo nemůže být spokojený. A mně je líto a to je tragédie tohoto národa, že my jako výrobci jsme se nebyli schopni dát dohromady, proč jsme nevytvořili vlastní řetězec, proč se nesložili všichni výrobci a nevytvořili si systém třeba jako Jednota. My jsme měli dodávat jako pro-bio pro COOP. A kdo tam dodává? No Vitana. A tohle je neštěstí naší země. My neumíme pomoci sami sobě. My pomáháme budovat všechny země světa, ale doma úpíme. Člověk by měl mít nějakou hranici, přes kterou nepůjde. A to je i s vínem. Já se nebudu podbízet. Snažíme se to dělat tak, jak umíme. Cenu držíme pro lidi. Ale něco dělat nebudu. A oni říkají, jste hloupí, lidi to chtějí. Tyhle marketingový tahy. Lít to do dvou typů lahví. Řada normální a řada premium. A já říkám, že je to stejný víno. No ale lidi to chtějí. Bohužel. Je to tak. A spousta vinařů na to přistoupí, protože si taky nevědí rady. Čím to je, že si neumíme chránit naši zemi, svůj krk. Čím to je?

Historicky asi...

Takže my tak jak hospodaříme, tak je nám to přirozený. Já si země nesmírně vážím. A to mě bolí, že u nás se denně zastaví 7 hektarů orné půdy a nikoho to nevzrušuje. Když si vezmete, že za tisíc let přiroste na zeměkouli centimetr humusu. Já vám řeknu, byli jsme ve Švýcarsku, a tam se mi teda líbilo, jak si váží země, jak ji ochraňují a jak pomáhají sami sobě. Oni třeba nám sedlákům v Čechách půjčili bezúročně dvě stě tisíc. To si tady neumím představit. A teď tady příklad firma Sasov. On je taky zdrojem všelijakých pomluv. Narovinu, nikdo z nás není neomylný, my jsme taky nasekali hodně chyb. To vždycky, když o něco jde. Ale on má teď ten projekt na zpracování a vyhlásil, požádal nás, aby mu každý přispěl a opravdu se stalo. Složili jsme se, dostal hromadu peněz a postupně si to vybereme. Třeba ve zboží. A tohle je nádherný. A tohle by naše banky měly dělat. Jenže to už nejsou naše banky. Ta první republika se takhle rozjela.

Ale tohle je dobrá zpráva.

To jsem měla hroznou radost. Já obdivuju jeho ženu, to by každá ženská nevydržela, která s ním nese ten kříž.

Vstupuje do rozhovoru syn, ptá se odkud jsem, jaké téma řeším apod. Ptá se, jaké jsou teda motivace farmářů, co jsem zjistila, zda chtějí hlavně dotace.

No právě, že to jsem zatím úplně nezjistila.

On se k tomu nikdo nepřizná, že?

Spíš zatím slyším, že je to dobrá třešnička do rozpočtu. Někde je skoro nemají, minimální. A zase jinde tam získávají ty velké investiční dotace. Ale musím říct, že zatím z toho, co jsem získala, mi přišlo, že u nikoho to nebylo... asi by to dělali tak jako tak.

No když byste šla za pastvinářema, tak to by bylo jinak... No já když jsme měli fond, tak tam byli lidi, kteří měli 90 procent příjmů z dotací. To holt do toho nastoupili lidi, kteří přišli z Prahy, měli peníze z Německa a tam nastoupila první ostuda pro bio. Jako my ekologický vinařství jsme byli tolik let čtyři.

Syn: patnáct let certifikovaný. A pak po 15 letech, když se navýšila dotace, tak další rok bylo 600. Devadesát procent ekologických zemědělců žije jenom pro dotace. A až dotace skončí, zase skončí oni. Těch, kterým jde o lásku k zemi a ekonomika je zajímavá, ale není primární, to je minimum. To je hlavní impuls, proč jdou lidé do ekologického zemědělství, to je pro dotace. My když jsme začínali, tak žádné dotace nebyly. A navíc ten trend je teď zjednodušování těch směrnic, aby se do těch dotací všichni vešli. Aby se snížila náročnost.

Druhá věc je, že všichni do budoucna budou ekologický. Nebudou peníze na ty hnojiva. A řeknu vám ve Francii. Tam by žádný sedlák nevydržel bez dotací. A rakouský sedlák, jemu stačí 40 ovcí a 20 hektarů a utáhne z toho rodinu. Jen z toho, že to má. Ten dotační systém tam je tak štedřej! Nám rakouská firma Sonnentor vždycky říkala, že jsme strašně drazí. A my jsme pak pochopili proč, protože ten sedlák rakouskej je tak zadotovanéj, že ta bylina je už odpad. Tam se nakupují stroje, technologie. A ten servis, systém poradenství je úplně jinej. Tam mají poradce ze svazu a ten pro nich shání všechno možné. Zařizuje, vyřídí granty. Sedlák jen dojde a podepíše.

Vy máte taky poradce, ale není to asi taková péče.

U nás fungují na to, že se naučili chodit v byrokratickém labyrintu a umí vás provést tím labyrintem za peníze. Zase je to tím, že jsou dotace na poradenství, kdyby nebyly, nebyl by servis. To je tak, že on si na sebe napíše toho zemědělce, kterému dělá poradenství a inkasuje. Ale ten pozitivní dopad na sedláka je minimální. Ale jinde dělají opravdu kompletní servis. Přijdou, zmapují pozemek, navrhnu, co se dá prodávat, jak hospodařit na té půdě, popíšu erozní opatření, navrhnu konkrétní řešení, řeknou, jaké peníze se na to dají sehnat. Tři týdny chodí na té farmě, pak je ten výstup, sedlák za něj zaplatí, ale ty ho můžeš vzít a jet podle něj. Ale u nás je to v rovině teorie. Protože ta kontinuita těch malých farem ta tady byla přerušena. Ty velké podniky si tyhle lidi platí sami. Ale tady u poradenství opravdu jsou jen na to, aby tě provedli těma úřadama, papírama, které musíš vyplnit. Proto tady tolik malých pěstitelů dělá načerno. Protože jak na sebe upozorníte, tak na sebe pošlete všechny ty kontroly a papíry. A můžete fungovat tak dlouho, dokud vás soused neudá. Tak to v tom kontextu ekologického zemědělství ty dotace... on ještě na tom ministerstvu je výbor a tam si ty dotace v podstatě nastavují sami zemědělci. Jenže tam sedí jeden ekologický a zbytek konvenční, velké podniky, jejich dceřinné společnosti. Tak je jasné, jak si ty podmínky nastaví. Tihle staví mantinely těch dotací. To nenastavují úředníci. Takže ten malej na to nedosáhne.

Tam je cesta jedinečně to si vše sami odbytovat sami k cílovému zákazníkovi...

Mně nesmírně vadí, že jsme do toho vstupovali na základě nějakých pravidel, které jsme si stanovili sami jako sedláci ve svazu. A s přílivem těchto velkých... my jsme nemohli překročit 3 kila na hektar. Dneska už je 6 kilo. A můžou dát výjimku. My jsme museli mít 3 metry ochranných pásmů. To už jde. My nesměli kvasinky, enzymy. Dnes už to taky jde. Ty podmínky se zlehčují.

Takže je čas vytvořit zase něco náročnějšího. Všichni budou bio a vy se budete muset odlišit něčím jiným, vyhranit se?

No my chceme jít k té biodynamice. My už jsme k tomu dávno mohli jít, jenže nás zdržují tyhle provozní věci, papíry.

My jsme založili takový klub zpracovatelů, abychom měli nějakou výpovědní hodnotu vůči těm agrárikům. Babiš ten tlačí velké podniky k tomu zlikvidovat nás. To je blázen úplně.

Ale problém je u nás, že nefunguje spolupráce. Ale ono to ty lidi donutí. Ty Švýcaři nám říkali, proč jste zrušili družstevní způsob hospodářství. Vždyť my na vás hleděli jak na zlatěj západ, jezdili se učit ten družstevní způsob. A jak francouzští herci chtěli plat v korunách. Jak jsme tohle mohli dopustit. A to vidím jako jejich sílu. Oni mají družstvo, jsou zelináři, mají svoje pravidla a ty nikdo neporuší.

Oni se nemusí jako sousedi mezi sebou, ale mají společná pravidla a neexistuje, aby je někdo porušil. A to je v Anglii. Tam jsem přijel a hned se ptali, jestli mám povolení. Tam prostě si hlídají i sami mezi sebou, aby je nikdo neokrádal, neobíral ten sociální systém. A ta síla toho družstva je. Oni si sami postavili zpracovnu, dodali si sýraře, sami si tam nakupovali, ...

To je nejprogresivnější systém.

Ale jakože tam natvrdo ten kontrolní systém funguje. To u nás někdo dováží z Maďarska vína s glycerolem, to kdyby se stalo tam, tak dostane takovou pokutu, že by s tím ani nezačal. Protože jinde by to bylo likvidační. Nebo jsi pojištěný, dá ti vykřičník a příště bys to už platil ty sám. Tak je to nastavený. Tady ten ... jenže nám sem navezou bordel, napíší o tom noviny, ale jede se dál. Někdo říkal, že dvě generace po revoluci a bude to myšlenkově v pořádku. Ale mám pocit, že to tak nebude. Ta společnost je tak nastavená pro ten konvenční způsob myšlení.

Uživí farma vaši rodinu?

Do určité doby jsme opravdu přežívali tím, že jsme svoje potřeby drželi zcela na minimu. Já jsem si nemohla opravdu koupit ani nové kalhotky a podprsenku. K osmnáctinám jsem dceři mohla nabídnout buď zlatý přívěsek nebo kozačky. Tak dostala kozačky. To byly roky, kdy jsme se potýkali s hrozným problémem platební neschopnosti, čekali jsme na peníze, až přijdou. Už jsme potřebovali platit naše závazky. Až v podstatě teď v těch 60 letech jsme byli schopní doplatit své úvěry. Takže můžu říct, že teď dva roky svobodní skutečně jsme. Nemámě úvěr a máme už kapitál, který můžeme investovat.

Zaměstnance máte?

Já jsem pracovala 25 let s lidma a už jsem řekla, že nechci nikoho přesvědčovat, že do práce se chodí kvůli práci a nejen pro peníze. Nikdy jsme nebyli lakomí, já ráda zaplatím, ale musí být odvedená práce. Myslím si, že sociální cítění máme silné. Pro nás zaměstnanec je člen. Takhle za námi přišla paní po mateřské, vypadala, že to nezvládne fyzicky, ale zapracovala se. Samozřejmě trvalo to, než se zapracovala. Tři tisíce pytlíků koření šlo pryč. Ale dnes je z ní úžasná pracovnice. Jsme moc rádi, že ji máme. Spousta věcí zastane za mě. Měli jsme ještě jednu, ale ta měla přístup „na to se vykašli, nedělaš na svém“. Já jsem jim říkala: děvčata, my jsme všichni na jedné lodi. Mně je houby platný něco vymyslet, když vy s tím nepomůžete. My jsme na sobě závislé.

Takže farma uživí mě, manžela, syna a jednu zaměstnankyni. A pak máme brigádníky. Ale to je velký kámen úrazu. Jsou potřeba lidi na pletí, na krátký čas a narychlo.

Používáte techniku?

Máme ruční plečku. Mechaniku i za traktor. Traktor. Bez toho by to nešlo. No ale potřebovali bychom lepší. Plečku bychom potřebovali pořádnou. Jenže to je 600 tisíc. Tak syn chtěl jít do programu mladý zemědělec, jenže náhle se ukázalo v pravidlech, že nesmí mít živnosták delší než 16 měsíců. No tak to dostali jiní, nakoupili a zase prodali. A my bychom to tu přitom vážně užili. No tak si musíme pomoci sami. První stroj na sklizeň vyrobil manžel. Problém je, že u nás neexistuje systém služeb. Aby se dali půjčovat stroje, když je potřebuješ jen na pár dní. To je velký problém.

Takže my šetříme na sobě, jsme unavení, ale dneska kdžy poslouchým ty lidi, kde všude byli, to jsme nepopsaný papír.

Proč vám to tedy za to furt stojí?

Každý skutečněj sedlák musí mít jednu vlastnost a to je zabejčilost. A musíte to mít ráda. Na rovinu, pro mě je to takovej teror. Já mám někdy takovej pocit, že bych to všechno vzala a vyházela z okna. (papíry) a pak vezmu kolo, přijedu a já tu přírodu k životu potřebuju. Když ty ptáci zpívaj. Nás to baví, naplňuje. A když vidím, jak se to vrací. V červenci třeba máme takových ropušek. Nebo ještěrky. Skřivani se nám tu drží. My dělám dost exkurze a oni furt, co to je. No skřivani. To mě mrzí, že člověk nedomyslel, jak té přírodě ubližuje. Stačí přitom ji neotravovat. Ona si pomůže sama. Jenže my. No bylo by úžasný, kdybychom se dokázali domluvit... třeba na ty byliny, myslela jsem si, že nás bude pár... no jenže. Tady se založí



družstvo, všichni si rozdají funkce. Placený. A zkrachuje to. Všude ve světě se platí pouze manažer, který za to zodpovídá.

Družstvo je podle mě jediná šance, aby to fungovalo. Teď jsem četla, jak ženský v Africe to daly dohromady a pomůžou si. To je pomoc Africe, ne posílání věcí, peněz.

Takže proto říkám, že lidi musí začít u sebe. Nikdo za nás tady pořádek neudělá.

Já jsem chtěla postavit statek. Na konci vsi. To je nejlepší. Prostorově i generačně. Ty děti se tam učily přirozeně úctě k tomu stáří. A nesměli jsme. My jsme chtěli klasicky do účka nebo do elka. Ale nesměli jsme mít spojený budovy. Takže jen tři nad sebou. Nesměli jsme je propojit a navíc byly malé. To by nestačilo. A naráz vedle nás, deset metrů, povolili postavit dvě velké lodě, 15 metrů na vejšku, 45 na délku. Ale že se tady z Pavlova stává v uvozovkách skanzen lidové architektury, každý si tady dělá s těmi domy co chce, to nikdo neřeší. A to si myslím, že je problém.

Zmínila jste exkurze. Jsou pro vás důležité tyto doplňkové akce? Třeba i nějaké kulturní akce, festivaly?

Finančně to není přínosem, ale když jsme se v tom svazu zemědělců sešli, vytyčili jsme si, že každý podle svých možností udělá pro propagaci co nejvíc. Takže ze začátku sem jezdila televize, rozhlas, exkurze ze zahraničí, studenti i ze světa. A to vzbudilo takovou nevoli některých místních, že jsme zastínili... a pak tady nadace Phare dala tu ceduli. Vůbec jsem netušila, jakou agresi to vzbudí. Jaktože oni tam nejsou, když oni jsou lepší, jsou tu déle. No takže dál pořádáme řízené degustace, teď už placené. A je to o tom, že jsme lidi chtěli dostat sem, abychom jim to mohli ukázat. Ta osvěta byla náš cíl. Pořádali jsme asi tři ročníky spotřebitelské ochutnávky biovín. To sem chodili krabice vín ze světa. Bylo to úžasný. Pak vyhodnocení nakonec v Lednici. Až pak asociace vinařů řekla, že Pavlov není dostatečně důstojný a už jsme na to nedostali ani korunu. A když jsem vinařský fond požádala, protože jsme do Polska začali vyvážet, chtěli jsme peníze na přeložení letáků. Řekli mi, že se máme sdružit. Tak zase nic.

A furt děláme exkurze pro lidi, kteří mají zájem. Ten sklep jsme pak koupili v roce 2005, ten byl zasypaný, musel se vyčistit a tady u domu máme už jen výrobu. A v tom sklepe máme prostředí pro ty degustace.

Jak jste dostávali na trh víno?

To tenkrát dobře. Protože jsme byli jen čtyři. Pan Peřina, František Mádl a Michlovský. Ale oni měli už založený ten resistant, uměle vytvořené odrůdy odolnou, na to se tu lidi dívali divně, tak pro ně to byla i příležitost to zlegalizovat. Jenže my jsme nechtěli do resistantu, protože jsme věřili, když jsme si přečetli kroniku, že se tu vždycky pěstovali moravské odrůdy a tak jsme to chtěli dělat. My máme čistokrevný ryzlink rýnský, pak pálava, to je kříženec muller a tramín, ale vyšlechtěná tady v Perný, muškát moravský ten je v Polešovicích a Cabernet Moravia v Moravský Nový Vsi. Takže krom německého ryzlinku to jsou odrůdy, které sem patří, hodí se sem.

No a my jsme začínali jezdit na veletrhy, začal biostyl, to musím říct, to bylo zkraje úžasný. Jak jsme jezdili do těch obchodů, tak jsme začali nabízet i to víno po těch zdravých výživách. Po celé republice.

A to jste zvládali objíždět sami?

No taky jsme byli mladší. I když pravda že ta revoluce přišla a nám už bylo čtyřicet. A postupem doby, jak jsme jezdili na ty výstavy, jsme získávali kontakty, začalo se to rozšiřovat. Tak teď máme systém, že na každý okruh máme složku, já napíšu všem, objedná se, rozvezeme. Dřív prostě manžel jel, něco se zapomnělo, tak to takhle nešlo. Zavedli jsme tenhle systém a sami si to produkujeme, odbytujeme. No distributoři tomu zase tak moc

nevěnovali pozornost.

Jsou pro vás důležitá ocenění, regionální značky?

Na místním trhu my jsme měli takovou zkušenost, že jsme přihlásili místo na valtické vinné trhy, což by měla být taková mekka. Přišel pán, že jsme dostali jednu zlatou, jednu stříbrnou, tak my natěšený. Tak jsme jeli natěšený. A furt nic. A pak přišel on, že by se hanbou propadl, že se stydí, vy jste to skutečně dostali, ale pak se zjistilo, že se na jednoho renomovaného vinaře nedostalo a vy jste neznámý, jeho musíme ocenit. To samé víno jsme dali na soutěž do ciziny a manžel tam získal Bachův pohár, což je největší ocenění. My jsme si pro to jeli a mě tam hanba fackovala. Protože tam byl taky spolek našich vinařů, ti Rakušáci dobře vědí, kdo jsme, a když tomu manželovi to dali, oni tleskali a teď se dívali na ty naše, ti se otočili a ani ruku nepodali. Mě hanba fackovala. Takže my, když už máme něco, tak spíš v zahraničí. Sem jsme přestali vína dávat. A v cizině tam fakt zvítězí ten, kdo na to má. Kdežto tady na těch košttech, oni jsou zvyklí na tu svoji výrobu...

Pak jsme dělali tu přehlídku a to hodnotili lidi. A ty vinaři hned, že to musí být stobodový systém. A já že to tak nechceme. Chtěli jsme ty vína dělat pro lidi, ať si oni řeknou, co jim chutná. A pokud to budou sladký, polosladký, suchý. Tak je to pro mě vodítko.

Zmínila jste, že byste chtěli přejít na biodynamické zemědělství? Jaké ještě další plány máte? No to musím říct, že v tom biodynamickém je ještě takový posun, pro někoho už je to možná taková fantazie.

Je to už nějak duchovní...

No mezi námi. Ale ono to tak je. V přírodě to takhle prostě funguje. Ty výsevní dni. Zkoušela jsem spoustu věcí. Co se týká mytí podlah, praní, stříhání vlasů, to praktikuju taky, kdy je čas na to, ale to je moje osobní věc. Ale tady jsme chtěli přesličku, jeden rok ji neseženete, druhý taky ne. Tohle mají ti Rakušáci lepší ten servis. Já třeba mám vyzkoušený, že udělám výluh z kopřivy, když začnou, a postříkám. Proti mšicím není nic lepšího. No mám plno knížek od toho Rudolfa Steinera a fantazie. To nikdo nevěřil.

A ve vinařství používáte nějaké přípravky?

No musíte. To je někdy mylně interpretované, že ekologičtí vinaři nestříkají. To je ošetření vinice. V podstatě musíte nějak ošetřit, ač v porovnání s konvenčními je to nula nula nic. Takže zkouší se fenykl, prášek do pečiva, vodní sklo. Jenže zase.. ve světě. Tam je běžné, že přijdete do lékárny a koupíte tam hotovou tinkturu, to naředíte do postřikovače. Nebo ta přeslička, když byste měli možnost, já bych to dělala v hrozném množství a muselo by to být ošetřené... ale já nejsem schopná to zajistit. Proto my jsme do toho Demétera ještě nešli. Takže my používáme jenom síru a měď. Teď už je povoleno 6 kg, ale nám vychází tak kilo 80 maximálně. Máme tam sluněčka a pohoda.

Kombinujete ten porost vinařství s něčím cíleně?

Neděláme osetí. U nás je technicky problém dostat se do řádku, je tam samej kamen. Když jsme začínali, tak ani nebyly sestavený směsi. My tam chceme dát jetel bílý plazivý, osenku, ale my se tam máme problém dostat. Dnes vidíme, že jsme je měli udělat ještě širší, abychom tam projeli. A teď se sází třeba metr na metr. Jenže to už neprojedete. Leda strojem za milion korun. To si může dovolit Michovský. Nebo koně. Ale zas je to o té filosofii. Traktor zastavíte a už nic nechce. Ale u koně.

Dokázala byste nějak srovnat ten způsob ekologického zemědělství u nás a ve světě?

Já to musím rozdělit. Než začali dotace, naši sedláci prokázali takovou schopnost, že ti

Švýcaři říkali, že si mysleli, že za dvacet let po revoluci se nevzpamatujeme, ale když viděli, čeho jsme schopni, tak přišli i s tou podporou. Řekli, že se chtěli stát našimi přáteli, abychom se brzo nestali nepřáteli. Věděli, že půjdeme do unie. A s tou nízkou úrovní práce.

Ale tam je to už o tom jiném myšlení. Tam třeba berou narkomany. Stát jim to platí. Takže pro ně už to zemědělství není to hlavní. Mají to spojené s další činností. To je jiný systém.

Kdyby nás nechali být a ty pravidla byly jasně daný, dodržovaly se tak jak v tom světě, mohli jsme být dneska daleko dál. Ty aféry těch pastvinářů s utýraným dobyt看em to byl první problémový chvíle a mně vadilo, že ta kontrolní organizace, ten kez byl tenkrát jedinej, to mi vadilo, že to nechali takhle bez odezvy. A vidíme to teď. Proto říkám, že dotace nám to dělá tak 8 procent u vinařství a 10 u bylinkářství. Neříkám, každá koruna je dobrá. Ale kdyby ty dotace nebyly, tak zase budeme žít. Já vidím spíš jako budoucnost, abychom se tím mohli uživit tady. Dobře. Vyvezme trochu. Ale kam? My měli paní, která sem jezdila, brala pak do Francie naše vína, tam dobrý, jako dárek bereme, ale když je chtěla prodávat, tak jí řekli, to ne ne. My máme svý.

A přínos svazu?

No to byla úžasná atmosféra. To nadšení. Nikdo nic neměl. Na těch začátcích a musím říct, že se tam tříbila parta lidí, kteří se podporovali.

Ale ti pastvináři se tam asi nezdržují?

No jsou mezi nimi i tací, kteří tam jsou a dělají třeba věci pro krajinu. Rybníčky. No ale mě spíš mrzelo, když mezi vinaři se objevili třeba tací, kteří začali prohlašovat, že to není možný, že to nemůžeme dělat bez postřiků. No a já jsem pak za jedním takovým zašla na salónu vín a říkám: tak kdy se na nás přijedete podívat? Proč bych jezdil paní. Já vás neznám. No to je zajímavý, že o nás ale vyprávíte, jací jsme podvodníci. Tak se přijďte přesvědčit. My nemáme žádné tajnosti. No tohle už teda nechápu. A přesně to začalo, když byly evropské dotace, granty na zařízení, to my jely oči z důlku, protože ekologičtí měli o pět procent víc. A pak se objevili takoví konvenční, kteří chtěli dosáhnout na těch pět procent a přišli si koupit pár litrů vína. A já se ptala na co to chcete. No na ty dotace. Ale to je podvod. Ne paní, to je na hraně zákona. A pak to tam má těch pět let a když přijde kontrola, tak říká u těch deseti flašek: no víte. Já jsem se s tím nějak spletl. Ono to bio nějak nejde. Tak můžu říct, že jsem se na některé kolegy mrzela. Že jim to prodali. Oni, že nedám já, dá jinej. No právě. Ale to je přesně ono. To se vám dech tají, co v našem státě, proč my jako národ jsme takoví.

Ještě mi řekněte, jak byste hodnotila míru šetrnosti nejen vašeho zemědělství, ale celkově vašeho životního stylu? Koukala jsem, že tu máte i ekologické prostředky na mytí.

To já používám deset, patnáct let. To dělají tady v Týně nad Bílinou. Osobně si říkám, že jestli chceme něco změnit, tak musíme přestat spotřebovávat. Mně bytostně vadí tyhle igelitky. To vždycky v obchodě mi nutí a já nechci. Já jim jdu na nervy, že to chci zvážit a pak dát do jednoho pytlíku. Tak přestože si myslím, že se snažím vyhýbat odpadům, tak stejně to nejde. Tak to je teď poslední, že se snažím být nezávislá. Aby mi stačil kýbl a hadr, zbavuju se kobereců. Nemám myčku, mikrovlnku. Jen ty prací prostředky, tady máme problém, že je tu strašně tvrdá voda. Ale co můžu ovlivnit, to zkouším. A pak se snažím nakupovat české a lokální výrobky.

A jak si myslíte, že jste k takovým postojům došla?

No nám to bylo přirozený. Naši rodiče se tak vždycky chovali. My jako děcka jsme ještě vyrůstali v duchu první republiky. To se šlo ke Slavíkovej, ne do socialistického obchodu. A k Mensákům oděvy. A oni se o to furt starali, jako by to bylo jejich. A dřív bylo ošetřené víc to plýtvání. No člověk by chtěl ještě ledacos změnit.

Co třeba?

No my po tom co jsme zažili s tou sušárnou, to bylo úplné dno. Já jsem byla zralá opravdu na provaz. Bez peněz, manžel infarkt, ještě říkal že to má ze mě, že si furt něco vymýšlím nějakou práci. Já jsem vůbec nevěděla, co mám dělat, abychom se z toho zvedli. A můžu vám říct, že vám vždycky osud přivede někoho do cesty. A pro mě vždycky silný vzor byla moje maminka. Ona měla strašně těžký život. Ji z poloněmecké rodiny vzali na převychování. Co ona vydržela. Tak jsem si řekla tu noc, že nebudu takový slaboch, že to musí nějak jít. Musí nějak jít. A pak mi kamarádka dala kontakt na pořadatele kurzu psychika, pohyb, strava a i když jsem byla takový materialista, tak jsem to zkusila. Jsem přišla na tu seanci do té haly, tři sta lidí a tam člověk, který mi první nesmírně pomohl. On mi prostě řekl věci, na které bych asi i přišla sama, kdybych ale nebyla tím stresem tak sevřená: žij dnes! Starej se jenom o to, co tobě záleží! To, že syn nevychází s otcem, není tvoje starost. To je jejich starost. S radostí plat' své účty a představ si, jakou radost má ten, jemuž ty peníze přišly. A pomáhej, až když jsi požádána. A to byl můj problém. Velký. To jsem měla z domu naučený. To mě docela drtilo. Tak ten mě naučil techniky, pomohl mi se sebou pracovat. A potom, třeba se tomu zasmějete, jsme stáli před rozhodnutím velkým, zase jsem potkala ženskou a ta říká, já jsem zavolala Kludský. Tak mi to leželo v hlavě, že jsem ji odpověděla. A ona mi odepsala, kdy můžu přijet a kolik to bude stát. To se mi líbilo. Já když jsem od ní odešla, tak mi ze zad spadlo sto kilo. A teď šly myšlenky jako když se trubka otevře. A z toho dna jsem se odrazila a začalo se nám dařit. Ona mi řekla, drž se intuice, máš silně vyvinutou intuici, na rozum se vyprdni. A to byl můj problém. Já furt rozumově. Já jsem propočítávala všechno. A navíc naše generace žila v tom strachu, furt nějaký strach, do dneška si pamatuji kolektivizaci, když tatínka odvezli, přišel v noci zkrvavený. A když tatínka nemohli zlomit, hrozili, že nás dají do děcáku a maminka bude rodit ve vězení. No nacisti a komunisti naprosto stejný zvěrstva. Takže to mě nastartovalo a už jsem se přestala bát, nápady chodily.

Tak čerpáte ...

Čerpám. Vždycky poprosím nahoru. Ale na začátku. To my jsme opravdu dřeli. To už jsme nemohli. Od čtyř do desítí. Sotva jsme lezli.

A jaké máte výhledy teď? Plány?

No syn by toho nejradši asi nechal. Ty bylinky teď vůbec nejdou. Ale to tak vždycky je, že to jde v cyklech. Vynesete to nahoru, tam to chvíli funguje a pak jde dolů, člověk ustrne na tom bodě. Ale spíš vidím to, co máme zlepšovat. Já už nechci zvyšovat produktivitu. To je katastrofa. To už nefunguje. To dělá Babiš. Kam to až půjde. Tak bych chtěla, abychom už konečně ten provoz přesunuli, dovedli to stavební řízení do konce. A vylepšit si sklad výrobků. Já mám třeba návrhy etiket nových. Ale manžel je konzervativní v tom. Zlepšit marketing, jak se říká. Ten prodej je lepší teď trochu podpořit. Zvyšovat výrobu v žádném případě nechci. A zhezknout si to tady.

Ještě byste ráda něco dodala?

Aby kdokoli, třeba i prostřednictvím této práce, přispěl k tomu, té osvětě, že je třeba budovat vlastní zemi, dělat kvalitní věci a vůbec není potřeba toho chrlit. Není potřeba mít miliardový, milionový zisky. To je v důsledku kontraproduktivní. Ty velké firmy. Jsou v deseti, ve dvaceti zemích. No a co. Jsou šťastnější? Proč není možný, aby v každé zemi byl jeden velkej, deset středních a sto malejch. To si osobně myslím, že je cesta do pekel. Já jsem pro to, budovat svoji zemi, podporovat jeden druhého, pěstovat vztahy, lokalizovat. Ne globalizovat. Ale já myslím, že to tak musí přijít, aby se svět úplně nezbláznil.



## Rozhovor 6

### Camphill České Kopisty

#### Jaroslav Lenhart

Jaký je příběh farmy?

Stručně se dá říct, že Petr Nejtek se rozhodl přenést tu ideu Camphillu sem a čekal, až to tady někdo bude realizovat. A to se furt nedělo, tak se nakonec rozhodl, že to sám sem přenese. Tak udělal schůzku ideovou v roce 98, myslím. 99. I se zástupci z Norska. A tím ty odborníci na slovo vzatí ohledně Camphillu a biodynamického zemědělství řekli, že jo, že by to tady bylo možné. A tak se do toho pustili, založili sdružení Camphill České Kopisty a poté do roku 2002 se to takovými pomalými kroky skoupilo. Protože Petrovi patřila, myslím, třetina nebo čtvrtina tohoto statku. Takže se to skoupilo za pomoci různých nadací a vlastně se to furt splácí. Ta poslední část se koupila v roce 2007. A 2004 se to zrealizovalo nahoře a postupně 2005 i dole. A 2005 už tady přišli první uživatelé, kteří tady pak chvíli byli a chvíli nebyli a začala se postupně realizovat i ta sociální oblast. Souběžně s tím tu bylo ekologické zemědělství, které v roce 2004 šlo do přechodného období a v roce 2006 už to bylo certifikované. A začala se pěstovat ekozelenina na tom 1 hektaru z 10, které sdružení koupilo. Ta sociální sféra se rozvíjí od toho roku 2006, točili se tu lidé, příležitostní zaměstnanci, pracovníci, nebydleli tu.

Já jsem tedy přišel v roce 2006 s tím, jak to přešlo do té ekologie. Byl jsem tu jako pomocník zahradníka Radomila Hradila, který kolem toho dělal to správcovství, PR, věci kolem organizace. A já jsem tady byl 2006 celou sezónu s tím, že ještě před jejím koncem odešel Radomil Hradil, odstěhoval se, ještě než jsem odešel já. Našel si ženu, chtěl založit rodinu a věnovat se vydavatelské činnosti.

A ten tu byl od začátku?

Jako jeden ze zakládajících členů. No a potom jsem se odstěhoval a byl na jednom biodynamickém statku v Podkrkonoší. A pak když jsme se rozhodli, že odsud odjedeme, tak jsem si uvědomil, že mi tady ten kus půdy přirostl k srdci. Tady se toho navíc nikdo nechopil poté, co jsem odešel já a Radomil. Byl tu tedy Karel Vidlák na půl úvazek, tak se tu tak strašně flikovalo.

A tady byli přitom nastálo uživatelé?

Hodně dlouho tu to bylo proměnlivé. Byl tedy tlak ze strany sdružení, aby se to navyšovalo. Ale někdy byli dva, tři, čtyři. Byly tu třeba stávající dva, tři. A v roce 2009, když jsme přišli my s Žanetou, tak tu byl jeden zahradník, pět stálých pracovníků plus nějakí příležitostní. A v zemědělství jsem byl já a jeden zahradník s tím, že na konci sezóny jsme skončili nějakých 100 tisíc v mínuse. Tak já jsem řekl, že bychom měli navýšit výměru, on že snížit. Že z toho uděláme takovou sociální zahrádku. Tak v tom jsme se nepotkali v té ideji, tak on odešel a já jsem sám to navýšil na ty dva hektary. A od té doby se dá říct, že se to v tom zemědělství začalo nějak ekonomicky vyrovnávat, stabilizovat, zároveň s tím ekonomickým vyrovnáváním se i ten ekologický organismus začal dostávat do nějaké lepší rovnováhy po tom způsobu konvenčního zemědělství v předešlých desetiletích. Takže zároveň s tím, jak ten sociální organismus toho zemědělství začínal dostávat větší sílu vůči světu i vůči poli, takže se to tady ruku v ruce tak nějak rozvíjelo. Až doteď, kdy jsme každý rok o sto procent navýšili výměru a teď jsme na 11 hektarech. Z toho hektar je pastvina – taková naše sociální činnost vůči zemi. Zbytek je orná půda, na které se pěstuje zelenina a brambory.

Jaká zelenina?

Asi sto odrůd zeleniny, 40 druhů.

Tady jsou asi ty možnosti docela neomezené, že?

Tady sklídíme i artyčoky, melouny, nektarinky.

Takže máte i nějaké sady?

No máme sad, který transformujeme z toho původního záměru na pásový, řadový způsob. Tak chceme to spíš dělat takové členěné shluky stromů s nějakými bylinami. Byliny máme i na prodej. I je sušíme. Tomu se věnujeme, ale není na tom položená věc, tak je to trochu na druhé koleji. Ale tím, že k tomu mám ten vztah, tak jsme poprvé i pytlíkovali. A letos to bude ještě o kousek dál. I máme plán na využití jednoho prostoru na sušárnu bylin.

No a ten sociální ještě organismus se tak vyvíjel společně s tím naším příchodem, kdy tady začala být znovu ta idea... my když přišli, tak jsem to měl jako zaměstnanecký poměr zkrátka, ale my jsme to chtěli spíš jako to společenství, ve smyslu života. Ne, že budeme jen zaměstnanci. Ale tak jsme tak dlouho hledali tu identitu, s tím že nakonec to vykryštovalo v takové jasné kontury, že jsme nějaké společenství lidí, kteří se snaží realizovat ve světě určité ideje, jejichž realizace nám umožňují určité právní formy jako sdružení Camphill ČR nebo Svobodný statek na soutoku. Ale to jádro – dominanta tvoří to společenství lidí, kteří tu žijou nebo pracují, podílí se na té naší práci. To je taková jednoduchá specifikace toho, o co se tu snažíme. S tím, že teď je všechno v přerodu, v takové transformaci. Táhle bychom chtěli otevřít nové bydlení, takže jsme před novou organizační strukturou.

Ten sociální aspekt se vyvíjel od 2009 s tím, že je furt v takové finanční nouzi, tím, že jsme měli spoustu spolupracovníků v této oblasti a málo uživatelů, tak nám stále nevycházelo ten rozpočet. Tak jsme to furt lepili z darů. A teď od roku 2013, kdy spousta těch spolupracovníků odešlo a máme 8 či 7 těch našich spolubydlících, tak v tuhle chvíli jsme na tom z hlediska toho rozpočtu dobře, ale nemáme zase dostatek spolupracovníků pro ten rozvoj. Na to udržení to zvládnem.

Ale na tu sociální práci vám tedy chybí lidé?

No my tu sociální část nemáme nějak oddělenou. Jako starat se o ty lidi. Ale spíš máme intenci něco dělat pro svět a v tom můžeme pomáhat, aby se mohli zapojit i ti lidé, co tu s námi bydlí. Spíš ten vývoj celého areálu, ale celé organizace, společenství...

V principu Camphillu je, že by spolupracovníci měli být na místě, žít tu, být součástí té rodiny tady?

To nejde moc zjednodušit, že by byly nějaká obecná pravidla. Spíš ten princip je, že jde o obnovu společnosti ve smyslu spolunesení těch nejslabších vrstev a znovuobnovení jejich důvěry ve společnost, v člověka. To je asi takový všeobecně křesťanský impuls v podloží toho Camphillu. Takže nejde to dělat jako zaměstnanec nikdy. Jde tomu pomáhat jako spolupracovník, ale každý to má jinak. Každý je schopen jenom určité míry oběti.

A Camphill je přímo spojený s farmařením? Nebo má i jiné formy?

Ta původní idea je položená na biodynamickém impulsu. Je to vždy společné se zemí a s dobrým vztahem k zemi a jeho obnovením. Ten se dá vytvářet i jinak než se zemědělstvím, ale ta starostlivost o tu zemi se nedá nahradit nikým jiným než člověkem. Ta snaha je nahradit ho stroji, ale tím víc lidí ztrácejí ten kontakt, nelze ho získat jinak, než že se navrátí k zemi.

Vy používáte techniku?

Jo. V tuhle chvíli není jiná možnost, jiná cesta. Pokud se člověk chce starat o zemi tak, aby to mělo nějaký ekonomický aspekt a nějakou udržitelnost, tak není jiná cesta, než používat auta na dovoz zeleniny někam, traktory, aby tu zemi obdělal. Ale naším ideálem je člověk, kompromis je zvíře, ještě větší kompromis je stroj.

Na vašich stránkách jsem viděla akorát pracovního koně, ale naznačoval jsi, že zvířata tu máte víc.

No máme klasický malý zvířata. Slepice, prase, králíky, kočky, husy. Větší zvířata bychom měli rádi, ale za prvé soused je trochu nepřející vůči zvířatům, tak možná až budeme trochu silnější.

Jste vegetariáni?

Ne, nejsme. Ale pohybovali se tady taková lidé.

Je to spojené nějak s myšlenkou Camphillu nebo antroposofie?

Každá individualita má svoje předpoklady k tomu, aby naplnila svůj osud na zemi. Spousta individualit ještě potřebuje obět' jiných individualit k tomu, aby naplnila svůj osud. Spousta individualit, které odmítají obět' jiných individualit pak nenaplní svůj osud na zemi. To je takové moje zjištění.

Můžeš mi říct, s jakými zkušenostmi jsi do té ekofarmy šel? Vycházel si z nějakého vzdělání, rodinných zkušeností?

Já jsem byl úplně nepoznamenaný. Měl jsem nějaký přirozený vztah k přírodě, ten jsem musel v životě nějak najít.

Jak se to tedy stalo, že jsi se stal hlavním zahradníkem v Camphillu?

Bylo to tím, že jsem přišel pomáhat tomu Radomilovi. A pak je to celým tím zřízením, že v Camphillu to není až tak, že by tam byla nějaká výběrová komise.

Takže nakonec jsi dělal pod Radomilem Hradilem a on to pak předal?

No nakonec to tak v podstatě bylo, ale nebylo to tak míněno. On zkrátka hledal pomocného zahradníka. A беру to jako takovou nej zkušenost. Hlavně v tom, že on mě vedl tak, že jsem mohl dělat chyby. A on mi na ně neukazoval, jenom za ně nesl odpovědnost. Nebylo to tak, že bych se o nic nezajímal a jednal svévolně. Samozřejmě jsem sbíral z okruhu vesnice zkušenosti, díval jsem se, co dělají ti zelináři a z toho jejich vztahu jsem si snažil utvořit svůj vlastní vztah. Já odsud nepocházím, můj vztah tady k té půdě, geografické oblasti je nulový. A ty věci, které člověk potřebuje z hlediska technologických postupů a zvolených metod pěstování, k tomu si najde člověk dost teorií. Mnohem těžší je naopak se prokousat tou vlastní nasbíranou teorií, než když člověk zná jen několik málo postupů.

Jaké máš vzdělání?

Středoškolské, které jsem si dokončoval až záhy. Jsem maturoval v 26 letech.

Kde?

Ve Valmezu.

Myslím na jaké škole?

Já jsme si nikdy moc nevybíral. Studoval jsem vlastně hrozně dlouho. Někdy těch 16ti jsem byl otcem veden k elektrotechnice. Já jsem toho pak nechal, na všechno jsem se vyflákl, pak jsem si dobíhal určité osudové věci, tak jsem pak musel dokončit některé věci, které jsem



dokončené neměl. Jedna z nich byla právě ta škola. Takže teď mám elektrotechnické středoškolské vzdělání.

Nevím, jestli to tak můžu říct, ale ty máš antroposofii jako svoje vyznání?  
Pokud bereš jako vyznání to, že se člověk snaží být moudrým, tak pak ano.

Je to tvůj životní postoj?  
Tak antropo je člověk, sofie je moudrost.

Jasně, ale asi jsi tím byl inspirovaný, dotknutý v nějakém období? To nevycházelo z tvé rodiny?

Ne. Odpovědělo to na moje hledání. Když jsem koketoval i s nějakými východními směry.

V dospívání?  
Normálně v dospělosti.

A vidíš to tak, že přes tuhle cestu ses dostal k zájmu o biodynamické zemědělství? Nebo to spíš vzešlo z té nabídky, že hledali zahradníka?

Já jsem v té době dokončoval nějaké to vzdělání, měl jsem jinak volný rozptyl v mém životě. Chtěl jsem poznat tu krajinu, z které pochází moje žena. Zároveň ona si potřebovala utřídit ty informace, jestli se mnou chce být. Tak mě tak trochu sem vyslala. Přeposlala mi tu nabídku. Ale to moje hledání a vůbec nějaké duchovní hledání to bylo souběžně s tím, ale nebylo to v závislosti na tom. Já jsem jako nehledal biodynamickou farmu, na které bych pracoval. Z nějaké mé vnitřní potřeby. V lidském osudu působí dva aspekty, nějaké vnitřní nadání člověka a vnější hledání člověka.

A když se tě někdo zeptá úplně jednoduše, proč děláš to, co děláš?

No na to je stejná odpověď. Protože mě k tomu člověk dovedl, vidím v tom smysl, svoje místo, svoji úlohu, vidím, že to přináší nějaké plody, které přes moji hloupost a malost přináším. Ona ta nevzdělanost člověku přináší do vínku takovou zajímavou zkušenost a to je pokora. Pokora vůči tomu, co nezná.

Jak distribuujete zeleninu?

Tak přes velkoobchod. Country life, bio-nebio, tam obraty ale nejsou zas až tak velké, ale fajn se s nimi obchoduje. Pak fresh bedýnky, to je v tuhle chvíli asi jeden z našich největších odběratelů, vždycky nás podrželi. Tlačí tedy ceny furt dolů, ale jsou schopný prodat. Pak děláme zpracovatele. Life food a Sun food. Pak máme rozjednané jiné, ale na ty se nikdy nedostalo, prodali jsme všechno. Pak děláme vlastní závozy do asi pěti obchodů v Praze. Víc nejsme schopni zvládnout. Velkoobchod mezinárodní obchodujeme se Saskem. A pak děláme bedýnkový systém po okolí, plus Praha. My jsme asi jedna z nejbližších biofarem od Prahy. Když si to vezmeš, že jsme jedno hospodářství a musíme dělat tohle všechno, tak je to šílený. Všechno to dělám já. Dělám veškeré plánování, výsadby, sklizeň, učím lidi sklízet, aby to vypadalo, pak ten areál, sociální.

Jsi superman nebo co?

No ne. Já nemám potřebu to všechno dělat. Navíc naším záměrem jako neziskovky. A potažmo ani statku není hlavně prodávat. Záměrem je krajina, ale co nejdůležitější je pro nás v té krajině je člověk. My chápeme člověka jako požehnání pro krajinu. Takže se snažíme i v rámci toho velkoobchodu nekonkurovat, ale spíše rozvíjet spolupráci v duchu toho družstevnictví. Takže tenhle princip, který se snažíme, je pro nás stěžejní. A všechny ty věci,

kteří k tomu musím dělat, třeba pro to, že nám spousta lidí chybí. Myslím si, že nějakí lidé tam mají místo, ale ještě se tam osudově nedostali.

Já věřím, že to jsou konkrétní lidé, ještě je neznám, nemám je před sebou.

Tak to je k tomu odbytu. Všechno to vyvěrá z té věci samotné. Když mám zeleninu, musím ji prodávat, musím se seznámit s tím trhem, ten má nějaké možnosti. Ale nikdy jsem nečekal, že budu muset využít všechny možnosti.

Odmítl jsi někdy nějakou spolupráci?

Jako že by to bylo amorální pro mě? To, co vnímám kolem sebe, ty impulsy, co v sobě nesou ti lidé. I ti jednotliví velkoobchodníci. Většinou za tím stojí velmi ušlechtilé cíle, proč to začali dělat. Jenže oni stojí v nějakém trhu, oni by i rádi spolupracovali, ale vlastně ty zákony, které na tom trhu platí jim znemožňují to prohlédnout. Pro ně by bylo vlastně nejlepší spolupracovat, protože ve chvíli, kdy sem vstoupí nějaký megaobchodník ze západu, který má spoustu věcí a strašně levných v biokvalitě. To je nechytačka pro nás. Tak vlastně by v té jednotě byla ta síla. Tak to je ta otázka, proč ti lidé nejsou schopni spolupracovat, když by všichni v těch myšlenkách rádi, ale pak nemají tu vůli to uskutečnit.

Že by byla jedná velká české distribuce biopotravin?

Nemusí být jedna. Ale mohli by s tou logistikou spolupracovat. Těch možností je hodně. Vytváření nových produktů, portfolia. Jakmile spolupracuješ a vždycky spolupracuješ, protože jsi na jednom trhu. Ve velkém byznysu neexistuje konkurence. Všichni si vychází vstřícně. Ale mě zaskočilo před několika lety, že tam byla opravdu ta konkurence mezi zelináři. Potkali jsme se v obchodě a najednou tam byl takový podivný tlak. Tak jsem pak udělal i taková zelinářská setkání, exkurze do Saska pro biozelináře. Ono nás není moc.

Přitom se mi vybaví ta velká mapa ekofare, ale většina jsou asi chovatelé, že?

Nebo pěstitelé trávy no. Hlavně nejsou s to dělat tu produkci, buď to neumí, ono to není jednoduché dělat zeleninu, to je taková vyšší dívčí. No a právě v tu chvíli může mezi těmi zelináři existovat velmi dobrá spolupráce, takže pak se dá, že společně můžou kupovat stroje, doplňovat produkci. Jakmile by byl impuls spolupracovat...

Jakmile tam bude impuls konkurence, tak na tom vždycky budou vydělávat ti, kteří spolupracují. Ta konkurence je rozkladná vůči té komunitě, ve které je praktikována.

Mělo na vznik Camphillu nějaký vliv, že začaly být dotace a grantové programy pro ekofarmáře?

Naopak. O dotace jsem žádal až já v roce 2009. A dotace na tu zeleninu to je nic. My dostaneme na rok asi 30 tisíc. A máme náklady milion dvě stě tisíc ne rozjezd sezóny. Pro zelináře to nemá zas takový význam. My máme náklady třeba 3 miliony.

Co ta farma uživí? Pokryje výdělek ze zeleniny všechno nebo skoro všechno?

Měla by pokrýt všechno, ale nemá na to investovat. Sociální služba je úplně nezávislá, často dotovala naopak. Dlouhý čas dotoval Camphill to zemědělství. Bylo ztrátové.

My máme dotaci vybojovanou na souběh zemědělství se sociálem. Tam je náročné se dostat, ale bylo to hlavně díky Honzovi Galasovi, který nás tam dostal. A hlavně kvůli tomu koni, že trochu zkusíme v tom zelinářství rozvíjet tu práci s tím koněm. Je to velmi příjemné nějakou dotaci dostat, ale nemáme to na tom postavené. A ani nechceme. Vnímáte to tak, že pokud to svět potřebuje, tak je ochoten za to zaplatit. To je takový aspekt... pokud lidé nechtějí tu biozeleninu a neprosperovalo to, tak bych to přestal dělat. Bych viděl, že to ve světě není potřeba, svět na to není zralý. Nemusím nutně dělat zeleninu, pokud by to nemělo ty impulsy zvenku, že je to třeba. To jak u nás roste zelenina jinde zas tak neroste. Pěstuju květák a

brokolici a vím, že to vždycky bude ztrátové.

Takže teď jste nula k nule jako farma? Koho teda farma uživí?

Peťa, Michal, Monika, Honza, Věrka, Vojta a já. A ti jsou všichni na plný úvazek a přitom nuzné peníze. Takže dá se říct, že to vlastně neuživí ani ty lidi. Pokud ty ceny budou furt takový, že vůbec ceny té biozeleniny nepostoupily, naopak nějaké jdou dolů...

A ty jsi myslel, že půjdou nahoru?

No tak jako všechno jde nahoru? Náklady mi jdou nahoru. Kde byla nafta v 2006. Ale když já se pokusím zdražit... A čím to je, že ty ceny jdou nahoru. Že do toho vstoupily obrovské stroje. Ale to pro mě už není ekologické zemědělství.

A evropské granty řešíte?

Jo. Ale je to těžké. Máme šikovný management – Petra, ten nám dělá účetnictví. Díky němu to může postupovat dál. Mnoho věcí zjednodušil, zlepšil. Děláme právní minimum. A přesto toho musíme dělat hodně.

Navíc je spousta těch evidencí...

To není tak hrozný. Bude to čím dál náročnější. Ale v tuhle chvíli to nikdy nebylo až tak hrozný.

Co kontroly?

No dobrý. Chodí jednou ročně na ekologii. A co by. To je dobře. Když chceš ukazovat, že jsi kontrolovaný. Mnohem horší je to integrované zemědělství. V ideálu by to bylo moc pěkné. Že zemědělci kontrolují sami sebe. Ale z toho běžného pohledu, kontrolovat sám sebe je nesmysl. To se pak nemusíš kontrolovat. To mi přijde neprůhledný.

A navíc ten systém, že jsi ekonomicky pod tlakem, že když nepoužiješ všechny prostředky, tak přijdeš o všechno a teď ty v tom máš už vražený peníze, tak tam není co řešit. To prostě použiješ. To vidím na sousedovi, on je integrovanejší. Jemu to zarůstá, nebo mu to nechce růst, tak jde a ten ledek tam háže a herbicid tam dá v takovém množství. A není to proto, že on by chtěl to tam dávat. Jenže on v tu chvíli už nemá jinou šanci, nemá metody, ... a když mu nevyroste, tak vlastně končí. Takže existenční tlak.

A tobě když nevyroste?

My jsme neziskovka. Jako ekologičtí zemědělci to mají taky tak. Ale já to nedělám pro peníze, moje práce se nedá koupit.

Ale když ten rok nevyděláš?

Tak my žijeme tak...

Že přijdou dary?

No to je ten pohled. Buď to svět chce a potřebuje a zařídí se tak, aby to fungovalo. A já pro to udělám maximum. A nebo to nebude fungovat.

Takže notná dávka víry...

To, čím to ty zpochybňuješ, je pochybnost. Povodně nemůžeš předpokládat. Ale to je všeobecný pohled...

Pokud přijde nějaká osudová rána, tak udělám ještě všechno pro to, aby to šlo.. pokud to svět chce. A nebo půjdu jinou cestou. Nikdy to není tak, že by to nešlo dál. Když to nepůjde takhle, tak to půjde jinak. Ale to není víra, ale poznání. To, co ty říkáš, je vlastně strach.

To se asi hádáme o pojmy.

Ale to je velmi důležité. Pokud si nevyjasníme pojmy, tak se nedomluvíme.

Takže neřešíš nějaké rezervy?

Ale neřeším ani dluhy. Ne zadlužuju se. Pokud na to nemám, tak to nekoupím. Takže investiční dotace nežádám. Nebo když bych žádal, tak na to musím mít. Ale třeba půjčili jsme si od našich velkoodběratelů obchodních, jsme si letos půjčili, abychom mohli rozjet sezónu.

A pak jste jim to vrátili v naturáliích?

Ne. Pak oni udělali sbírku, abychom jim to mohli vrátit.

Cítíš absenci vzdělání jako nevýhodu?

Tak určitě. Ta technologie by mi byla někdy nápomocná. Ale zase bych se možná vůbec nepustil do věcí, do kterých jsem se pustil. Třeba do pěstování sadby. Ale ten negativní aspekt je takový, že já jsem udělal spoustu chyb, které bych neudělal, kdybych věděl, že jsou to chyby.

Přemýšlíš ještě o tom, že by sis vzdělání dodělal?

Když to беру všeobecně, tak způsob, jakým se dnes vzdělává, je natolik destruktivní pro to samotné vykonávání něčeho, že ne. Ale já se vzdělávám. Pořád doplňuji vzdělání. Určitě bych chtěl dál poznávat to, jak se to dělá jinde. Jednou, dvakrát za rok výjezdy děláme.

Živí farma vás i vaši rodinu? Jde o jediný příjem? Polepšili jste si, pohoršili ve srovnání s předchozím způsobem obživy?

To nejde říct. Já peníze беру jako nutnou součást této společnosti, ale neberu to jako odměnu za svoji práci.

Co jsi dělal před tím?

Já jsem vlastně... úplně nepracoval. Byl jsem i dlouho na ulici. Znáš to být úplně bez koruny. Samozřejmě teď rodina má určité potřeby. Ale umíme regulovat ty potřeby. Tím, že vidíš, jak já pracuju, tak těch potřeb moc nemám. Co potřebujeme, si koupíme. Měli jsme auto, to jsem potopil při povodních. Ale další už jsme si nepořídili, že si to nemůžeme dovolit. Je to strašný žrout peněz.

Ale tady máte auto.

Jo. A to stačí.

Co pro vás znamená pojem ekologické zemědělství. Ve vašem případě tedy biodynamické zemědělství.

Já se na to můžu v sobě dívat různými způsoby. Jako spotřebitel, jako obchodník. Je spousta úhlů pohledů, kterým se dokážu na to ekologické zemědělství dívat a je spousta aspektů, které jsem tam schopen vidět. Ten pojem vidím v té společnosti ve spoustě různých aspektů, které se dají velmi obsáhle popsat.

A jak to vnímáš jako ten, co ho provozuje?

Je to ekosystém. Logicky z kořenu toho pojmu se snažím udržet ten ekosystém v nějakém logickém rámci vývoje, aby to mělo nějakou udržitelnost a nějaký vývoj. Aby to nebylo dekadentní, ale vzestupné. Taky chápu, že ten pojem je chápán všeobecně. Že to bylo udělaný pro to, aby to zemědělství mělo nějakou trvalou udržitelnost. No a pak na to existují různé

úhly, z kterých se na to dá podívat. Jako byznys. V dnešní době je to vlastně komfortní zboží, podobně jako to bývalo v tuzexech. A to je pro mě na hraně, pěstovat zeleninu pro horních 50 tisíc. A právě pro to jsem taky šel do téhle technologické formy...

To jsi říkal, že jste se úplně neshodli s předchozím kolegou zahradníkem?

No. Já jsem se právě rozhodl rozšířit tu výměru. Dostal jsem do vínků 10 hektarů a nebyli jsme schopni se pořádně postarat ani o ten jeden. A z logiky té věci plynulo, že musíme navýšit tu produkci. U toho hektaru je to tak, že když jedeš jenom koncáky, jako koncové odběratele, tak se z toho hektaru dá jakžtakž uživit. Ale když řešíš i distributory, tak je to malé. Třeba u brambor jsme teď při 10 hektarech na hranici toho, co jsme schopni pěstovat. Takže do budoucna buď budeme ustupovat od nich, budeme pěstovat jenom rané. A pozdní budeme nakupovat.

Takže dřív, než když jsi do toho přišel, tak se pěstovalo jen pro koncové zákazníky?

Nene. Ten odbyt nebyl vůbec vyřešený. Stálo to ve vzduchu. Základ bylo to pěstování a co s tím pak bude vlastně nikdo moc nevěděl. Snažil se na tom pak pracovat Radomil Hradil a když odešel, tak už to nemělo žádný vývoj. Proto jsem se i trochu vrátil, protože to pole mi leželo na srdci. A nikdo se tu furt neukazoval, kdo by to vzal do rukou.

Co pro tebe znamená pojem trvale udržitelný rozvoj.

Aby ten organismus se dokázal vyvíjet. Aby ten ekosystém byl čím dál víc spokojenější, zdravější. A rostliny čím dál víc schopnější se vyrovnávat s určitými nesnázemi, které to pěstování přináší. Aby byly připravenější, že na ně je vyvíjen tlak. A to se nám myslím docela daří. Třeba letos i pěstujeme bez závlahy, zaléváme jen konvemi. Přijedeme s velkou nádrží a chodíme.

Jaké byly největší komplikace, s kterými jste se setkali?

Asi ta moje neznalost procesů. A pak vlastně lidské. To je vždycky problém. Ty vztahy. S těma spolupracovníky, s jejich vztahem k práci, co dělají.

Vaši spolupracovníci asi nejsou zdaleka všichni naladěni stejně jako vy?

No. V podstatě asi nikdo z nich. Berou to za své v omezeném rámci toho, co jsou schopni pojmout.

Bereš to tedy i jako takovou osvětu těch svých spolupracovníků?

No spíš aby to bylo vyřčený. Teď jsme dělali smlouvy, v kterých už je jasně vypsáno, jaké je naše poslání, jak chceme jednat se spolupracovníky, na čem je to položené to, co děláme. Vlastně příloha smlouvy byly dvě A4 o tomto. Do budoucna bychom se chtěli určitě soustředit i dovnitř na ty lidi. Ale musíme být nejdřív silní sami v sobě jako společenství. To v tuhle chvíli není takové... sami v sobě myslím jako, aby ti lidé byli pevní v tom, co dělají, ...

Dobře. Ale kdo je tady ten člen společenství. A kdo je spíš jen zaměstnanec.

My to vnímáme tak, že kdokoli tady pracuje, i dobrovolníci, je člen společenství. A pak je kruh nositelů, kruh lidí, kteří nesou zodpovědnost. A to je náš cíl, abychom ty obsahy mohli mít trochu hlouběji. Jsou to ti, co nesou zodpovědnost za finance, za zakládající ideu, dílny, zemědělství, ... Za zemědělství jsem to já. A pak jsou tam orgány. Jsme obecně prospěšná společnost. Takže máme správní radu. Tam je Vojta, Katarina a Petr Nejtek. Já jako ředitel. A pak máme ještě dozorčí radu, kteří to v povzdálí podpůrně nesou a mají nějakou hlubokou zemědělskou zkušenost jako Radomil Hradil, pan Urban a pan Načeradský.

Mohl by jsi shrnout principy toho, jak tady hospodaříte?

Pro mě biodynamické zemědělství nese v sobě aspekt, ke kterému se ve svém konání snažím proniknout. A to je právě ten život – bio, poznat základy toho života. Jak je život ve své podstatě zakořeněn v tom bytí. A pak ty dynamické síly, které jsou ještě za životem, působí v něm a jsou jeho faktickou příčinou. Že to co je oživené je oživené skrze síly, které tu živost vytvářejí. Jak v tom organismu celém, tak individuálním. Takže poznat síly, naučit se je vnímat, vidět a pak s nimi nějak vědomě pracovat. To je cíl, ke kterému směřujeme.

A ty prostředky?

To jsou ty biodynamické preparáty. Ty si nepřipravujeme. Bereme si je z toho Fořtu, kde je každoročně společně vyrábí. Ale hlavní je ten vliv člověka na ten organismus. A to co bych považoval za gró toho našeho snažení je postavení zemědělce ve společnosti. Znovu vytváření pojmu zemědělec, krajina, zemědělství, ty skutečnosti tak, jak jsou nesený v tom ideále, kde je člověk, který se stará o tu zemi, vytváří kulturní krajinu, takže by to měl být člověk kulturní, z kterého číší schopnost umělecky podpořit přírodu. A utvářet ji ve smyslu člověka, aby ta příroda vytvářela kulturní krásu tohoto světa, ve které člověk nachází sílu, cítí se v ní jako člověk. To je asi to nejdůležitější, co bych vnímal jako cíl našeho zemědělství. Alespoň udělat první krok tímhle směrem. To by byl úspěch, kdyby se nám to podařilo v dalším desetiletí.

To je vlastně asi jediná věc, kterou jsem teď schopen přednášet. Pěstovat nebo vyrábět. Tuhle otázku zpřítomnit v člověku, protože ta výroba v zemědělství vlastně neexistuje. Ta prvovýroba je lež. Člověk nemůže vyrobit nic, na čem nenese žádnou zásluhu. To, že něco vyrostlo, přežije, to není zásluha člověka. To se nám snaží ten vnější svět tlačit, že je to produkce. To není žádná produkce. To je dar. Každoročně veliký dar člověku a člověk na tom nese velmi malé zásluhy. O tom jsem schopen hovořit, to jsem schopen přenést.

Dokázal by si zhodnotit míru šetrnosti celého vašeho fungování zde. I ve smyslu jiných energií, používání obalů, recyklace, auta, ... Jestli i to se snažíte nějak reflektovat ve vaší činnosti.

Ne. V tuhle chvíli to pro nás není řešitelné. Vidím to. Jsem schopný to reflektovat. Ale nevidím to teď jako podstatné. To není naším úkolem. Vidím to. A pokud svět bude schopen poskytnout alternativu.. ale to tady zatím na světě není. Ta čistá energie. To je jenom hra na čistou energii – elektřina. Máme nějaké alternativy, používáme ten nanoenergies. Ale většina pochází z těch bioplynových stanic, kde část toho se pěstuje jako kukuřice. A pak se to vydává za čistou energii, ale to není v žádném případě čistá energie.

A ty obaly taky nemůžeme řešit tady my sami od sebe. To se musí řešit ve společnosti. Pokud já někomu něco dodám v papírovém sáčku a on si to strčí ještě do plastového, tak to nemá žádnou logiku.

Tak to radši dáš rovnou do igelitového?

No tak určitě. V tuhle chvíli to vidím tak, že to nemá žádný důvod řešit. Když už bych to řešil, tak bych řešil vysoko objemový nákup potravin. To u nás nejsme schopni dotáhnout do konce. Ale těch našich pár sáčků, co spotřebujeme na zeleninu, to je nic. A třeba ty velké pytle, ty jsou z papíru. Ale i to je otázka, ta výroba papíru.

Spíš co řeším, je taková ta otázka na nás, jak víme, co se dostává k sousedům k nám na to pole. A na to odpovídám, že to, co se dostává od nim k nám, je naprosto zanedbatelné oproti tomu, co se dostává od nás k němu. Ten vliv toho, co děláme, je naprosto nesrovnatelný s tím vlivem toho, co dělají oni. V tomhle smyslu to působení není jenom na půdu, na zemi, ale i na naše společenské okolí. To nemůžeme oddělit. Celý ten organismus je pokřivený. Už jen cena potravin, za které se prodávají. To je úplně zanedbatelná částka vzhledem k jejich skutečné hodnotě. Často si lidé myslí, že platí za zdravou zeleninu. Ale to není pravda. Oni platí za to,

jakým způsobem já se starám o tu půdu. A to, že z toho je ta zelenina, to je vlastně takový odpad toho procesu. Ten proces sám by měl být to, na co je pohlíženo. A to myslím na západě je, že část té spotřebitelské obce ví, že platí za to, že je s půdou zacházeno tak, jak je s ní zacházeno.

Ale některé věci tedy bereme zatím s nadhledem. Samozřejmě recyklujeme. S vděčností nakupujeme. Beru i to, co nakupuji v supermarketu, jako vzácnost. Jako to, co ta země dala. Nesoudím ty lidi, kteří to vypěstovali, že to dělají špatně, hůř než my. Víš. Ten aspekt té úcty vůči tomu, že to vůbec je. Neuvěřitelně krásné, že každoročně ta země znovu z lásky k člověku se obětuje a znovu mu dá plnost toho všeho, co mu může dát. I přes to všechno.

Jak jste vaše potraviny dostávali na trh? Jak dlouho trvalo prosadit se?

My jsme se nikdy nijak nemuseli prosazovat. To mám asi přirozenou takovou schopnost jednat a obchodovat. A tím, že tady je to velmi úrodné, tak bylo snazší začít vozit.

A jezdili jste nejdřív na trhy?

Prakticky si zákazníci jezdili sem a nebo jsme jim to vozili. Trhy jsme nikdy vlastně nejezdili. Pouze nefalšované biotrhy.

A také dodáváme zeleninu našim kolegům zelinářům. Oni dělají bedýnky, ale v tuhle chvíli měli třeba jen dvě komodity a zbytek dokoupili od nás, aby vůbec mohli prodat ty svoje dvě komodity, aby měli něco do bedýnek.

A co se týká propagace, tak tu neřešíme ani tak kvůli odbytu, ale spíš bychom chtěli vytvořit v lidech ten vztah k místu, které je živí. Aby znovu vznikl ten vztah jednotlivce k nějakému tomu kusu země. Nechceme anonymní zákazníky.

Ale přitom to dáváte distributorům. Tam už se přece vaše jméno rozpouští.

To ano.

Máš v plánu to časem třeba omezit? Zvládnout víc těch koncových zákazníků?

No byli bychom rádi, kdybychom do budoucna měli jádro lidí, kteří by s námi chtěli nést i ten sociální impuls, ukázat se na nějaké slavnosti, budou prožívat ty roční svátky, kteří sem přijdou jen tak pobýt v tom duchu, že je to společné místo, společná práce. S tím, že chtějí tu zeleninu, ten odpad, ty výpěstky, aby se stala součástí jejich těla. Bylo by fajn, kdyby s námi vedli rozhovor.

Daří se to v nějaké míře i teď? Tihle odběratelé jsou ale docela daleko už ne?

No máme ten region. Ústí, Litoměřice, Teplice. Jsou tam někteří, kteří i přijedou sem na akce. Ale je to náročné, vzbudit v člověku zájem o něco na světě. O tu zemi.

Jak na vaše hospodaření reagovala rodina, přátelé? Šlo o velkou změnu?

Já tím, že jsem prošel v životě leccím, tak už moji rodinu nic nepřekvapilo. Tam nebylo nic zásadního. Spíš u rodičů mojí ženy tam byla taková otázka. Ti s tím měli trochu, no nevím, jestli problém, ale jako otázku.

Zaznamenal jsi ve vašem podnikání nějaký čas, kdy přišel ten trend bio? Datoval bys ho nějak? Zaznamenali jste to?

No. Spíš mě teď přijde, že už to není moc hezká značka. I z hlediska médií. Mně to přijde, že ten obraz pozitivní musí vyvěrat už z nějakého vnitřního hledání. Takže nevím, jestli jsem to zaznamenal, možná jsem to ani v té době nevnímal. Jsem docela mladej v tomhle smyslu. Ale myslím, že od toho roku 2008, 2009 to povědomí lidí roste, ale nejsem si jistý, že roste i zájem. To jádro těch lidí, kteří se tím chtějí zabírat je nějak stejně, nebo přibývají postupně

v těch generacích. Ale je to hodně podobný, je to taková alternativa.

Přišlo nějaké krizové období? Pocit vystřízlivění?

Z hlediska toho zemědělského? To ani ne. Naopak. Ale z hlediska toho sociálního je to pořád velmi takové nejasné. Tam není jasný nositel toho. Pro mě vůbec trvalo dlouho než jsem našel tu camphillskou ideu. To trvalo několik let, než jsem pochopil, o co jde tomuhle místu a o co jde v té ideji.

A to bys dokázal říct, co to je pro tebe v tuhle chvíli?

Tak ta camphillská idea byla velmi jasná. Tam šlo o sociální impuls, kdy určitá skupina znevýhodněného obyvatelstva byla tou většinou společností natolik vytlačována, že bylo potřeba, aby vznikala nějaká místa, která budou znovu tyto lidi začleňovat do většinové společnosti. Každá ta buď probudivší se individualita mohla být v té společnosti obsažena. Vychází to z té průpovědi, že léčivé je pouze, když v zrcadle lidské duše se zračí celé společenství. A to společenství je síla jednotlivé duše. Pokud tam chybí jen jeden člověk, tak jí něco chybí. Tak šlo o takový obrodný proces sociální, který stál za tou myšlenkou. S tím že teď žijeme v jiné době, kdy ti postižení už mají svoje místo ve společnosti. Neříkám, že správné. Ale když to člověk srovná s padesátými lety, kdy byli vnímáni jako konečná diagnóza. Tak to se změnilo a díky tomu ten impuls úplně uvádá v těch původních státech, v těch starých Camphillech. A vnímám to, že Camphill se teď musí otevřít vůči další skupině a vůči společnosti. Vnímám to teď spíš tak, že ta společnost už sama jako celek není zdravá, takže nejde teď vracet někoho někam, ale vytvářet znovu tu společnost samou. Tak tam je ten úkol mentálně postižených a pak úkol celé společnosti je v camphillské myšlence důležitý.

Dokázal bys srovnat váš způsob, případně obecně český způsob ekozemědělství s trendy ve světě? Jaký v tom vidíš vliv minulého režimu?

To má dva aspekty. Dá se o tom říct, že celá ta scéna toho bio se stává takovou honbou za tím, aby to bylo komerčně srovnatelný ve smyslu produkce. Co jsem viděl na některých biostatcích, to už bylo brutální způsob hospodaření. Obrovský mašiny, sklízecí stroje, málo lidí se na tom podílelo. Měli to už dovyčítaný tak, že ... to je problém té technologie, pustíš ji tam a už to pak řídí nějaký technokratický impuls, který není z člověka... takže se dá podívat na ten svět těch velkých strojů a stopadesátihektarového hospodářství, které jede jenom cibuli nebo řepu a tu pak vyváží od Rakouska až po Anglii. A padesát procent z toho přeorá, protože je jiná velikost, než oni potřebují.

Tak na tom západě mají ty technologie vyladěny. A pro mnoho kolegů, které znám, je to hodně inspirativní a je to pro ně ta cesta, po které chtějí jít. Neříkám dobrá nebo špatná. Za vidinou toho úspěchu, přínosu užítku a je za tím, myslím, celkově ten aspekt toho, že by se rádo, aby se z toho ekologického zemědělství stal všeobecný aspekt zemědělství. S tím, že tam budou participovat subjekty, které se teď podílí na konvenčním zemědělství: chemický průmysl, agrotechnický průmysl. Kolegové z Německa mají už široký rezervoár těch povolených látek v ekologickém zemědělství.

No ta představa je dosti šílená, ale na druhou stranu, pokud by to znamenalo zánik konvenčního zemědělství?

No na západě už neexistuje. Tam už je jen integrované. To znamená, že je tam určitým způsobem regulováno použití některých hnojiv, které u nás furt jedou.

No nevím, jestli je to lepší nebo horší, ale každopádně není to směr, který by vytvářel úctu k zemi. Je to další klička. Není to krok dopředu, je to krok jinam.

Myslíš, že je to alespoň krok k menšímu ničení půdy?



Nedokážu to takhle úplně vyjádřit, názor ohledně půdy, nejsem půdoznalec. Určitě to může být udržitelnější po více let, ale pokud se nenahlédne podstata těch procesů, které probíhají v přírodě, tak to půjde furt tou slepou uličku.

A bude to furt jen ta výroba.

Přesně tak. A to je to k čemu to směřuje. Odhlédnout od toho, proč to ty lidi vlastně začínali dělat. Většina to nedělala proto, že chtěla produkovat, ale protože něco není tak, jak to cítí, něco není v pořádku. Začalo to jako poslání.

A myslíš si, že je to opravdu většina ekozemědělců, kteří začali s takovými pohnutkami? Že spousta lidí navnadily spíše granty?

No ale tihle lidi zase odpadnou, až to pomine.

Nebo přejdou na tyhle monokultury...

No na ty se už přechází. Krom těch výnosů, tak to hospodaření ekologický je víceméně levnější než to konvenční. Pokud se ti to podaří, zvolíš správné technologie, nářadí.

Kdo to jde?

Ježek.

A ještě druhá část otázky. Cítíš tu stále silný vliv komunismu do dnešní doby?

Když začnu hned tady. Zkus přejít tady z jednoho statku do druhého. A to už tady léta pracujeme a už to tady není zdaleka tak silné. Ale ve spoustě statků tady v okolí je to furt strašně silné. Tam se nic nezměnilo. To co tam tká za těmi lidmi, to je strašně důležité pro to myšlení, vytváření, třeba pro architekturu. Když se podíváš, co se staví za domy, to jsou jen trochu agresivnější paneláky. Celý ten kvazi kapitalistický charakter, který je kolem nás tady, to jsou zase jen pětiletky. Zase jen ty závazky, tabulky, které se musí naplnit. To pak samozřejmě bere lidem sílu pro to živé, co konají. A asi nejhorší, co je každodenně vnímatelné je těch 280 tisíc remízku rozorávaných ročně v těch padesátých letech. To vlastně úplně vzalo krajinu z rukou, z vědomí člověka. Teď není člověk s to obsáhnout ty lány, které jsou spojeny ve velké celky. A když tam půjdeš najednou s nástrojem, kosou, motyčkou, tak pochopíš, co se stalo. Že ta krajina byla vzata z rukou člověku, už k ní nepatří ty jeho ruce, už tam nemají žádný význam. To je strašná tragika, kterou ta krajina prožívá. To je to dílo toho komunismu, velmi hrozné dílo, které zanechalo na tváři této země.

Děje se něco podobného v zahraničí?

No to je zajímavý. To, co se děje teď v Francii, tam zaniká každý rok tisíce malých farem. Ti lidé už nejsou s to produkovat i s dotacemi za ty ceny, obstát na trzích. Ti velcí jsou schopni klidně na pár desítek let podržet ty ceny a pak je zvednout. Ale co jsem chtěl říci je to, že ten aspekt, který je v té krajině, člověku, budovách, je aspekt, který s tím komunismem velmi úzce souvisí. Není to tedy jen komunismus, ale i jiné určující skutečnosti, ale ten komunismus je velmi silně obsáhnutý jak uvnitř v lidech, tak v té vnější tvárnosti, která nás obklopuje. A přeměnit tu tvárnost tak, aby to nebylo zase násilné, je velmi obtížné. To už často neumíme citlivě. A ty dálnice. To je obrovský pomník, který si stavíme. To je to největší dílo, které tady realizujeme na tom světě, to je nepředstavitelně drahý luxus, který tu budujeme. A přitom není pro nás. Tam člověk vlastně nesmí. Pokud není zavřený v kabině.

To je tragikomický.

Pokud nepatříš k nějakému stroji, tak tam nesmíš být. A je to milion korun na metr čtvereční. To je nepředstavitelná částka, když si člověk představí, co s tím jde udělat. Jak se používají

prostředky v dnešní době, to je strašné, to není nic pěkného. A to souvisí se stavem kultury všeobecně. To je kult vlastně. Kult, ke kterému vzhlíží člověk, v kterém by měl on zřít určité duchovní obsahy, které povznesou jeho duši tam, z kama si bude brát sílu pro každodenní život. A to je kultura. A pokud kultura tohle nepřináší, tak to není kultura, ale je to něco jiného, tak to má často opačný efekt. Pak to naopak člověku bere sílu obstát v každodenním životě.

Předposlední otázka se týká tvého vztahu k půdě. Je to jiné asi pro tebe, když odsud nepocházíš, nehosподаřili tady tvoji předci, není to tvoje půda.. a s tím souvisí i otázka, zda doufáš, že tady budou pokračovat tvoji potomci?

Mě vlastně tady baví ten postoj, jak já tady vůči tomu stojím. Naší společnosti tady vlastně nic nepatří. Nám je to dáno do správy. A to pak souvisí s tím lpěním. My jsme vlastně osvobozeni od toho lpění na tom. To tak je s tou dědičností. Ale já nemám nějaké iluze o svých synech, potomcích, že by cokoli... to vůbec nedokážu vidět. Budu se je snažit v tom, co ve světě chtějí dělat. A co to bude, o tom si netvořím nějaké představy. Ale to je velmi léčivé, jakmile to máš takhle. Že jsi jenom zodpovědná za tu krajinu. Dává ti to úplně jinou... protože ono to tak vždycky je, že ti přece nemůže patřit něco, co tě přežívá. Úplně opak pravdou je v té chvíli. Ty patříš tomu a jsi povinna tomu sloužit. Tebe to přežije, ponese to tebe dál.

Když se narodil Jiří, on se narodil přímo tady ve vesnici asi po 40 letech první dítě, co se narodilo v této vesnici. Má rodiště České Kopisty 6. Tak to mě úplně zajímavou věc zprostředkovalo. Díky němu jsem se mohl spojit s tím místem, do té doby jsem měl nepřímý vztah, musel jsem čerpat třeba od těch sousedů. Sám jsem nemohl nalézt k tomu přímý přístup. Ale jak se narodil, od té chvíle mám sám, najednou ten rod můj má k tomu přístup. Což pro mě bylo zajímavé.

## Rozhovor 7

### Farma Mlýnec

#### Jaroslava Marková

Ze mě je teď troška, ale bude to lepší. Ale o dceru mám starost, není jistý, zda tu nemoc má v sobě. No a ona to moc nezvládá, snad to firma vydrží. Ale pomaličku si na věci přichází.

Já potřebuju od vás doplnit hlavně to, co mi dcera nemůže říct, protože tu ještě v té době nebyla. Mohla byste mi říct ten příběh tohohle místa?

Tohle jsou oficiální staré dokumenty rodiny, rozměry pozemků, historický věci. Tohle kdysi dávno četli do rádia.

Proč jste se rozhodla vrátit se sem a začít tu podnikat?

Protože jsem to sama sobě kdysi slíbila. Že až se naučím něco ve světě, tak se sem vrátím a všechny ty ošklivé věci, co tu byly, změním.

Co ošklivého?

Všechno se vším souvisí. Okamžik. Nemůžu žít ani s umělými zubama, ani bez nich. Kdysi dávno jsem řekla, že i kdybych měla lézt po čtyřech... Tak k tomu došlo. Měli bychom zacházet lepší se svými předsevzetíma, oni se nám splňej. Tak to je ten štít zarostlý tím psím vínem, to jsem se nemohla dívat na to ošklivé okno a ošklivou omítku. A tyhle fotky šly se mnou celej život, kde jsem měla jakej stůl se sklem, tak byly pod tím a podle toho vypadají. Tak to je obrázek, který si nesu a za tím celej život jdu. Já vím, že je to málo. Ale všechny ty blbinky jako je zahrada a farma jsou v podstatě věci jako prostředky. A Mlejneček je příčina a pokud ji máme naplnit, tak ty prostředky potřebujeme. Všichni ostatní ekofarmáři chtějí pěstovat zeleninu a chovat krávy a k tomu maj to sídlo, tak my máme sídlo a k tomu potřebujeme tu činnost, abychom mohli tady žít. Jde o sídlo, nejde o kytky.

Proč jde o to sídlo tolik?

No aby zůstalo. No je tu vnučka a pak třeba nějaký další potomek bude. A ty rodiny by tak měly žít i když tak se dřív nežilo. Ani moje rodina tak nežila, někdy na sebe byly docela ošklivé, ale někdo s tím musí začít, aby to bylo lepší.

Jaká je ta vaše představa?

No to, co je teď. Možná, že je to slupka, možná, že to zatím není tak. Občas mě někdo napadne, že mám svoji virtuální rodinu, zvláště než se sem přestěhovali. Vyloženě jsem dávala dohromady farmu a sháněla pozemky, když chtěli sto hektarů, tak jsem se vydala shánět sto hektarů, když chtěli stádo, tak jsem jim pořídila stádo a plemenýho bejka. A všichni se mi smáli, že tady tu rodinu mít nebudu. A teď to tu je.

A kdy nastal ten čas, že jste se sem vrátila? Zanechala jste práci v jahodářství...

Když jsem se tam málem zbláznila. Z těch lidí, zrovna teď za mnou přišel kluk, který mi tam tehdy svázal jahody a říká: no, my jsme na vás byli ošklivý, my jsme byli hloupí. No tak bylo tam 200 hloupejch dětí, to se nedá nic dělat. To je dav, kterej jsem měla za úkol zvládat, když bylo hezky, byl úspěch, kolegové mi to někdy oplatili, aby úspěch nebyl. Když bylo takhle, děti jsme zase odvezli zpátky, jahody zůstaly na poli a všichni se mi smáli. Psychiatři tomu říkají salámový efekt, ukrajují z toho vědomí, až nic není. No a tady jsme zatím se prokousávali tím šerem, trochu ten barák uklidili, jezdili sem na chalupu a mezitím jsme měli

ty šílený jahody.

A maminka tu byla?

No celou dobu sama. No ona šla do družstva, když byl dceři rok, tedy v 77. Do té doby ji nikdo neřešil, tady ten Horákov nikoho nezajímal. Ale pak po smrti táty už to nechala, mě poslala dříve pryč, abych tady s tím zlým tátou nemusela být. Tak jsem odešla, protože jsem z toho byla psychicky špatná vdala se do Litomyšle. No a když táta zemřel, tak jsme se odstěhovali blíž, měli jsme ty jahody, tam jsem se málem zcvokla. Tady jsem se dávala dohromady a za toho půl roku jsem vymyslela farmu. Že budeme žít z dotací, dělat to, co děláme dosud, okrašlovat to tady a budeme šťastný.

Takže už jste šla do toho s tím, že budou dotace?

Něco jsme načetli, trochu jsem to spočítala.

Takže dotace byly podnět?

Ne podnět, ale prostředek. Bez toho by to vůbec nebylo možný. V podstatě těch prvních pět let mě babička živila, aby Mlejneček byl, žil.

Nešli byste do toho bez dotací? Nebo byste dělali konvenční zemědělství?

Já nevím. Byl jeden čas, kdy jsme uvažovali, že si vezmeme do pronájmu ten kravín, co nám teď napůl patří. A začali s chovem dobytka, ale o tom jsem nic nevěděla, tak jsem se zatím radši držela zahradnictví. A hledala jsem způsob, jak se sem vrátit. Původně jsme plánovali, že se sem odstěhujeme do důchodu, ale pak byl zlom, kdy jsem zjistila, že v té jahodárně nepřežiju. Takže shoda náhod, který nikdy nejsou náhody, že.

A jak to postupovalo dál? Jaký byly ty první roky?

Blbý. Blbý to bylo. Takovej ten okruh lidí, který máte v Táboře, třeba kolem rodiny Loskotovic, ty to zaujalo. Tak jsem začala vozit bedýnky ještě se škodovkou rozhrkanou. Nasekala jsem spoustu chyb.

Ale vycházela jste ze znalostí, které jste měla.

Jasně, nic jiného jsem neuměla.

Takže jste nebyla začátečník, který přijede z města a rozhodne se dělat ekofarmu.

To ne. Tyhle lidi většinou zachrání, že se rychle vzpamatují z těch svých snů. Ale i já jsem měla sny, že to bude snazší. Ale nebylo.

98 to byl podzim, utekla jsem z jahodárny, nastěhovali jsme se sem, pár zvířat, jinak všechno v primitivní podobě. Zaregistrovali jsme se, všechny ty kontroly, spustili jsme ekofarmu, nikde jsem nemohla sehnat peníze. Chodila jsem do lesa, nasekávala tyčky, aby se mohly dělat ohrady. Trochu jsem si tam i pobřečela, že se mi to asi nepovede. Nicméně na jaře jsme měli pár zvířat, 13 hektarů. Neměli jsme na to žádný stroje, na splátky jsme vzali ten starý traktor, žací stroje a ostatní jsme si tak nějak někde půjčovali. Sehnala jsem si obchodníka, pro kterého jsem začala pěstovat byliny, to jsem neuměla, tak jsem to kazila, mezitím mě vyhodil, že to není kvalitní. Sázela jsem květináčky, odvezla je vždycky do Tábora, odvezla jsem si prázdněj kanystr a zpátky přinesla naftu, abych mohla něco posekat. Shrabaly jsme to ručně s mámou, třeba hektarovou louku jsme shrabaly. Bylo to docela směšný pro naše okolí, mysleli si, že to budeme muset vzdát. Ti sousedi, takový to obecenstvo, co potřebuje divadlo. Už jenom proto, že jim to divadlo neumožnim, tak jsme se toho drželi, i když jsme večer brečeli, že už to nedáme. Ale ráno jsme zase šli do toho chlíva. A to trvalo dlouho. Do nějakýho roku 2004.

Moje dcera dospěla k tomu, že sem nepůjde, že se vdá v jižních Čechách, něco pro nás dělala občas. Takže když zjistila, že Mlejneček ne, tak jsme založili se známým s.r.o. začala jsem mít nějaké úspěchy s bylinkama. Tak začal být začátek. Tamto bylo strádání, teď byl začátek. A společník v té firmě, když zjistil, že nebude jen posílat faktury a inkasovat, tak mi zase firmu vrátil zpátky, takže byla zase celá moje. Mezitím dcera onemocněla, taky se jakoby vrátila a když se potom uzdravila, tak jsme začali spřádat plány jak a co.

Jak se vám dařilo sladit vaše představy s jejich?

Já se celej život přizpůsobuju. Ale je pravda, že některé věci se nakonec ukázaly jako relativně dobrý. Ty, co jsem si musela někdy udělat přes odpor rodiny, a to nejen dětí, ale muže a všech. Oni v tom nežili, muž to ani nechtěl, chtěl, abychom to zrušili a byl klid. Tak jsem musela být občas ošklivá. I na sebe. A pak do toho roku 2009, 2010 se to pomaličku překlopilo tak, že se rodina dala dohromady, nastěhovali se a teď bojují oni. Takže dokud mi bude trochu zdraví sloužit, tak se jim budu snažit pomáhat. Tenhle stav takovýho rozpoložení časem přejde. Alespoň mi to všichni říkají.

Byla pro Mlejneček nějak zásadní sametová revoluce, to je doba, kdy vznikalo dost ekofarem. Ač vy jste vznikly, až v té druhé fázi.

No bylo by to jinak. Mentalita těch lidí byla jinačí.

No a reálně maminka si vzala pozemky zpátky, udržovali jsme to relativně v pořádku, bylo to 2 a půl hektaru. Teď mají nějak 53. A pak během těch dalších let si máma myslela, že si bude v důchodu tak nějak hospodařit sama, jenže pošlapaly ji krávy, nešlo to. A na základě toho jsem spřádala, co s tím a jak to vyřešit. Až se to nakonec tak nějak udělalo samo.

Považujete se za ekofarmáře?

Já už nejsem. Majetek jsem předala další generaci. A jak jsem řekla. Ekofarma a vůbec to hospodaření je způsob. A údolí je důvod. Hledáme způsoby. A ta ekofarma tomu pomohla, že to může žít. A potvrdilo se, že tou trpělivostí, když se jde za nějakým tím výrobkem, když to člověk vydrží, dá tomu nějakou originalitu, jedinečnost a dovede do konce produkci něčeho, čím je pak firma originální a dokáže tomu dát i marketing a všechno, co k tomu patří, tak má šanci přežít. A pokud v tom dokáže ten dědic pokračovat a zase k tomu přidat nějaký ten svůj díl něčeho, tak by to tak třeba mohlo být. A pokud to tak nemůže být, tak silná osobnost si trochu pobřeží a poohlédne se po něčem jiném.

Co vás teď motivuje pokračovat?

No aby mohli žít. Měla bych se správně starat o vnoučata, péct buchty, protože nejsou úplně zdravý a pořád v podstatě začínají, tak musím ještě dávat kus sebe té výrobě. Nejradši bych dávala kus sebe tomu údolí. Že bych tady trhala kopřivy a pekla ty buchty.

Takže doufáte, že tu bude třeba i vnučka pokračovat?

No zatím k tomu docela spěje. Zvířat se nebojí, jde mezi kyticčkama, když najde převalenej květináč, tak se vrátí a zvedne ho. Ví něco o zvířatech, co se jim dá, jaký krmení, zná už rostliny některý.

Bude to mít lehčí?

Bude to mít jiný. Pojem dřina je pro jednotlivé generace relativní. To, co pro nás je teď dřina, by generace z minulého století považovali za selanku.

Na co jste navazovala v tom 98?

Na nic. Jenom ty zvířata. Bylo tady obilí, běžná produkce. Brambory. Ale na pozemcích, kde

by dnes byla úroda mizerná, tak se tam pasou krávy. Ty, kde je biozahrada, jsou pronajaté. Ještě máme možnost nakupovat pozemky, ale ten rozvoj je teď složitější. Třeba potom dál. Ale třeba to může být tak, že ta stopa těch jednotlivých generací se sem už otiskla a čeká se na stopu další. Je fakt, že farma, to sídlo, údolí se změnilo k nepoznání. Je modernější, líp přizpůsobené modernímu životu, dá se tady celkem pohodlně žít.

Z čeho vycházel ten důvod, proč jste s takovou sveřepostí bojovala, abyste tu mohla žít? Kde se vzala láska k tomu místu?

Spíš nějaký pocit dluhu k těm generacím žen, které se tu udřely. Jsme tu asi od roku 29, můj prapradědeček byl dobrodružná povaha, někde vždycky koupil mlejn, opravil ho, prodal a šel zase dál. Byl to mlynář, měl hospodu a řeznictví. Zemřela mu žena někde u Kocáby, mezitím byl ve válce, přivedl si ženu z Ukrajiny. A když se dostal sem, tak tady onemocněl, zemřel a ta rodina se rozhodla, že už nepůjdou dál, že tu zůstanou. I když už bylo vymyšleno, jak se to poupraví a půjde se o mlejn dál. Ale nestalo se tak. No a ty ženský musely poslouchat. Vždycky se nějak udřely. Já mám pocit, že už by se mělo změnit. Že ty ženský si v naší rodině zažily takových ošklivých věcí a ran, že už se to musí nějak zvrátit.

A to jste chtěla udělat vy?

To jsem chtěla udělat já. I za cenu toho, že se zase udřu. Ale chtěla jsem být poslední.

Vede se to?

No já si myslím, že moje dcera nebude udřená. Ale má zase hendikep té nemoci, ona se naopak musí šetřit. No a mám pocit, že se to zlomí, až tehdy, když se tu narodí mužskej. Protože vždycky tady zůstane ženská. Pak shání mužského, který by ji pomáhal, který by tu dělal, který by se staral. A není to moc dobrý řešení, moc dobrý začátek, když takový břemeno má ženská. Protože musí být velice silná a když je silná, nemá to s mužským lehký. A muži se jí v podstatě bojí. Protože má svoje vzorce chování, jak se o sobe musí umět postarat. Prát se v životě sama. A to si s sebou nese i moje dcera. A protože kromě vnučky už jiné dítě mít nebude, takže tu zbyde další ženská. Šestá v pořadí. A zase bude shánět chlapa, který by tu byl s ní.

Když byste srovnala způsob fungování vaši farmy a jiných farem, které vznikaly v té samé době?

Je fakt, že tam byl ten mužský element výraznější. Byli tam chlapi a uměli si s leccím poradit. Uměli si lépe ten start připravit, pomoci si k nějaké mechanizaci. A pak ty ženský na těch farmách mohly fungovat opravdu jako ženský, jako hospodyně a pak je to úplně něco jiného. Pokud je ženská jako dělník, jako hlavní dělník, není to dobře.